

SOPRONI SZEMLE
HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT
1977
XXXI. ÉVFOLYAM 1–4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:
a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő-bizottság:

CSAPODY ISTVÁN, CSUKA ISTVÁN, DÁVID FERENC, DOMONKOS OTTÓ, FÁBJÁN LAJOS,
FEKETE FERENC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, HÁRS JÓZSEF
olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KOCSIS
JÓZSEF, KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ, KÖRNYEI ATTILA, MAJOR, JENŐ, METZL JÁNOS,
MOLNÁR LÁSZLÓ, PAPP ISTVÁN, PRÖHLE JENŐ, † RASZLER MIHÁLY, SOMOGYI JÓZSEF,
SZAKÁL ERNŐ, SZITA SZABOLCS jegyző, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VÁRHELYI ISTVÁN,
VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR

Szerkeszti: MOLLAY KÁROLY

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Winkler Oszkár: A Soproni Épületasztalosárugyár 25 éve

Winkler Oszkár: A Soproni Épületasztalosárugyár 25 éve

(Folytatás)

3. Az építkezés megkezdése után egy évvel, 1951. augusztus 29-én az üzemben megindult a termelés.²⁵⁽¹⁾ Az eredeti elképzelés nem valósult meg azonnal. Még hosszú esztendőök teltek el, amíg a gyár nagyüzemi termelés keretében, tiszta gyártási profillal működhetett és módjában volt megfelelő mennyiségű épületasztalosárut termelni. Eleinte számos nehézséggel kellett megküzdeni; az első csonka évben távolról sem lehetett az évi 20 milliós termelési előirányzat arányos részét teljesíteni. A szárítóberendezésen 1951 őszén még dolgoztak, és ősszel fejezték be a forgács-, fűrészpor- és csiszolatpor-elszívó berendezés munkáit is. A számításba vett gépek között egyes használt gépek javítása, átalakítása még folyamatban volt és így azokat még nem lehetett üzembe helyezni. Az üzem kezdetben néhány kölcsöngépre is rászorult.

Hiány volt szakemberekben is. A gyár működésének kezdeti időszakában nagyrészt a

Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút, valamint az időközben átszervezett 48/2. Építőipari Vállalat megszűnt asztalosműhelyeinek szakmunkásaira támaszkodott. Az akkori igazgató, Czöndör János, aki már 1951 tavasza óta az építkezésen tartózkodott, Pécsről igyekezett szakmunkásokat toborozni, akiket a munkásszállássá alakított, Felsőlöver úti volt Imrédy-nyaralóban helyeztek el. Az idegenből jött szakemberek nem sokáig maradtak Sopronban; később visszatértek régi telephelyükre.

A technológia az évi 20 milliós kapacitáshoz 300 dolgozóra számított, amivel szemben 1951-ben, az induláskor mindössze 26 fizikai munkás és 13 adminisztratív dolgozó állt rendelkezésre. 1952-ben már 185-en dolgoztak a gyárban. Az előirányzatot ebben a tekintetben csak 1953-ban sikerült megközelíteni 287 dolgozóval, akik között azonban a szükségesnél kevesebb volt a szakmunkás. Ennek hátrányos hatása még a további években is megmutatkozott, és a hiányt csak néhány év múlva sikerült céltudatos szakmunkás-képzéssel kiküszöbölni.

A nagyüzemi termelés csak lassan alakult ki, aminek oka részben az is volt, hogy a vezetőség nem rendelkezett a nagyüzemi termelés szervezéséhez szükséges tapasztalatokkal.

290A technológia a gyár tiszta profiljára, egységes méretű, típusszerkezetű termékek gyártására volt felépítve, amitől kezdetben a megrendelések fajtája és mennyisége jelentős mértékben eltért. Ez nemcsak a gyár működésének kezdeti stádiumában, hanem a későbbi években is megmutatkozott, és a tiszta profil és a kellő számú megrendelés csak a hatvanas években vezetett a termelés racionalizálására és nagymértékű megnövekedésére.

A gyár működésének első szakaszában, tehát az 1951. év negyedik negyedévében és 1952-ben, gyártott ugyan ajtókat, ablakokat, erkélyajtókat, kapukat és válaszfalakat nagy számban, de nem sorozatban, hanem legnagyobb részben egyedi megrendelések alapján. Ezek nem merítették ki a gyár teljesítőképességét. Az 1952-ben a Statisztikai Hivatalnak adott jelentés is erről tanúskodik.²⁶⁽²⁾

A részben korszerűtlen gépekkel megindított, lényegében kisipari jellegű termelést a további években sem látták el kellő számú, az üzem voltaképpen céljának megfelelő megrendeléssel. A lakásépítés üteme az 50-es évek elején egyébként sem követelt olyan mennyiségű épületasztalos munkát, aminek gyártására az üzem képes lett volna. A vezetőség kénytelen volt az épületasztalosárun kívül egyéb faipari termékek gyártását is elvállalni, hogy munkásgárdáját foglalkoztatni tudja. Így került sor többek között az ajtók és ablakok gyártása mellett átmenetileg ülökék, kamrapolcok, mérőszekrények, cserépszárító keretek, lépcsőkorklátok, export gyümölcsládák, mennyezet- és falburkolatok készítésére is.

1952-ben a téglagyárak részére Keller-szárítószínek készítését és felállítását is vállalták. Dunaújváros és Ajka erőművei nagyméretű hűtőtornyainak belső csurgató farácsszerkezeteit is ebben az időben készítették el. A győri, debreceni és kaposvári hűtőházak hűtőajtóit is az üzemben készítették.

Az 1953–54. években a néphadsereg felszerelése számára pontonokat gyártottak; katonai célokra nádpalló burkolatú barakok is készültek nagy számban az üzemben. Az 1955. és 1956. évek folyamán a Kínai Népköztársaságba irányuló export keretében rizscséplőgépek famunkáit vállalták. A Győri Vagongyár megbízásából export vasúti személykocsik belső famunkáit is a Soproni Épületasztalosárugyárban végezték el.

Az 1959–60. években a gyár a mezőgazdaság szocialista átszervezését segítette 100 férőhelyes tehénistállók és 50 férőhelyes borjúnevelő épületek famunkáinak gyártásával, majd az azokat követő években több százezer darab melegágyi ablakkeretet készítettek az üzemben. Meg kell említeni azt a

tevékenységet is, amellyel a gyár a padlószerkezetekben mutatkozó hiányok csökkentése érdekében néhány százezer m² ún. svédpadlót szállított az építőipar számára, import tűzifából; azonkívül mozaikparketta előállításával is sikerrel foglalkoztak a gyárban. A teljesség kedvéért szólni kell arról is, hogy az 1964–65. években ún. cell-panelt gyártottak, faforgácsból, magnezit kötőanyaggal, amelyek felhasználásával 5 éven át felvonulási épületekkel tudták ellátni az építőipart. Ugyanebből az anyagból közel 800 darab szétszedhető és újra felállítható garázsépületet is készítettek („Sopron”-garázsok).

Ez a sokrétű tevékenység – aminek elvégzésére a gyár voltaképpen kényszerűségből fanyalodott – a különböző termékek gyártásával kapcsolatos igények következtében igen sok energiát és időt rabolt el a gyár vezetőitől és szakmunkásaitól.

291 Mindezek ellenére az eredeti célkitűzéshez híven, nem hanyagolták el az épületasztalosáru-gyártást és annak fejlesztését. Már az első ötéves terv nagy lakásépítési programjának végrehajtásában a gyár tevékeny részt vállalt a Dunaújváros, Tatabánya-Újváros, Oroszlány és Komló lakóépületeihez szükséges épületasztalosmunkáknak elkészítésével, ugyanakkor segítette kielégíteni a saját ház-akció épületasztalosigényét is. A nagyobb középületek közül a miskolci pártház és a tatabánya-újvárosi rendelőintézet épületasztalosmunkáit is a gyár szállította.

4. A nagyüzemmé válást, ami az 50-es években az elmondottak miatt még alig haladt előre, a 60-as évek elejének eseményei érlelték meg.

1959-ben – hogy megszorodott megrendeléseiknek eleget tehesse, a gyár kapacitását oly módon növelték, hogy a szabázműhely és a gépműhely dolgozói áttértek a kétműszakos termelésre, 1961 óta pedig az egész gyár két műszakban dolgozik; ennek megfelelően ki kellett egészíteni a szakmunkás, ill. munkáslétszámot. Az 1. táblázat a munkásállomány változását mutatja 25 év alatt.²⁷⁽³⁾

A gyár kezdetben az Építésügyi Minisztérium XI/b. Főosztálya, majd 1963. július 1-ig az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium (ÉVM) 6. Épületasztalosipari Igazgatósága alá tartozott.²⁸⁽⁴⁾ 1963-ban nagyvállalati szinten összevonták az épületasztalosáru-gyárakat Épületasztalosipari és Faipari Vállalat (ÉPFÁ) elnevezéssel. Ennek eredményeképpen a soproni gyár a 11 üzemmel működő vállalat egyik legjelentősebb gyára lett.

Az új szervezet keretében megvalósíthatóvá vált az egyes üzemek gyártási profiljának határozott kialakítása, aminek értelmében a soproni gyár az utóbbi években kizárólag típusablakszerkezeteket és bejárati ajtókat állít elő, a belső ajtószervezetek gyártásáról viszont az ÉPFÁ zuglói és lenti gyára gondoskodik. A soproni üzem több házgyárat is ellát.

A soproni gyár termelése egyre fokozódott, amit a termelés mennyiségére és forintértékére vonatkozó adattáblázatok egyaránt megmutatnak. A 2. táblázat az évente gyártott ajtó- és ablakszerkezetek, ill. az utóbbi években bejárati ajtó- és ablakszerkezetek mennyiségét mutatja 1000 m²-ben, azzal a megjegyzéssel, hogy ebben a tok és a szárny m²-mennyisége külön-külön van felvéve. A 3. táblázat ugyancsak érzékelteti a termelés növekedését, az évente felhasznált fő alapanyag, a fenyőfűrészáru mennyiségében, mégpedig 1000 m³-ben. A 4. táblázat a gyár évenkénti összes termelését millió forintban tünteti fel.

Az üzem tiszta vállalati eredményeit tekintve – pl. 1952-ben 3,6, 1962-ben 20,9, 1972-ben 58,2, 1975-ben 69,2 millió forint, – működésének szinte minden 5–6 éves időszakában elérte a mindenkori beruházási költségek összegét.

A gyár termelése az 5. táblázatban kétszobás lakások db-számára vonatkozóan is szerepel, a kétszobás lakás ajtó- és ablakszükségletének figyelembevételével. A táblázat adataiból kitűnik, hogy 1975-ben a gyár közel 35 000 kétszobás lakás igényének megfelelő épületasztalos munkát gyártott, ami az ország évi lakástermelését tekintve is figyelemre méltó.

A gyár termelésének nagyarányú felfutása elsősorban a profiltisztítás eredménye, de a tervezettnél ötszörösen nagyobb termelést ezenkívül egyéb tényezők is segítettek. Ezek között a géppark fokozatos és következetes cseréje, az [293](#)anyagmozgató berendezések korszerűsítése, ezzel kapcsolatban a technológia bizonyos fokú módosítása és nem utolsósorban az üzem területének növelése, az épületek bővítése, ill. szükség szerint új épületek létesítése, valamint a dolgozói létszám jelentős emelése szerepelnek.

292 Év	1. táblázat. A gyár dolgozói létszámának alakulása	2. táblázat. A gyár termelése ajtó- és ablakszerkezetekre vonatkozóan 1000 m ² -ben (a tok és szárny külön számításba vételével)	3. táblázat. Évi fenyőfűrészáru felhasználás 1000 m ³ -ben	4. táblázat. A gyár termelése millió forintban	5. tábláz A gyár kéts lakások átszámít termelése (c
1951	39	3,1	0,6	2,4	70
1952	229	13,4	9,5	41,0	305
1953	347	71,4	10,9	46,9	2520
1954	376	119,3	9,0	38,1	3840
1955	394	117,2	9,3	39,2	3690
1956	373	122,0	8,2	34,5	3910
1957	376	141,4	8,8	39,3	4595
1958	373	165,1	9,9	42,5	5520
1959	413	221,9	13,3	57,3	6935
1960	446	312,4	18,0	76,3	9870
1961	526	433,5	23,1	102,7	13950
1962	527	468,4	23,4	103,8	14480
1963	533	489,1	25,5	112,8	15565
1964	533	534,8	29,7	122,7	17285
1965	557	540,1	30,2	130,2	18395
1966	578	586,2	34,4	142,3	19775
1967	588	621,0	35,7	149,5	20630
1968	612	617,3	36,5	164,7	21580
1969	673	408,9	35,7	196,5	19390
1970	701	518,1	41,6	240,1	24420
1971	701	574,8	43,1	253,6	25040
1972	710	627,5	42,4	278,8	27455
1973	705	657,4	45,9	299,6	28656
1974	669	718,5	41,3	284,7	27725
1975	635	842,9	40,9	300,8	33175

Az üzemi terület bővítésére 1962-ben került sor, mégpedig északi irányban, 90 m széles területsávval, ami az eredeti 5.4 ha-ral szemben 2,2 ha növelést jelentett és így ma a gyár teljes területe kerekén 7,6 ha.

A fenyőfaárúk kirakását ma 10 tonnás ELÁN-daruval végzik. Az alapanyagter pályakocsis anyagmozgatását felváltó oldalvillás, Diesel-motoros targoncák az eddiginél magasabb, 4,5 m magas máglyaképzést engednek meg, így a területen kb. 10 000 m³ fűrészelt fenyőáru tárolható, tehát az évi szükségletnek mintegy 1/4 része. A targoncák mozgása a máglyák között 2,50 m széles betonozott utak építését követelte meg, amelyek egy 5,00 m széles gyűjtőútba torkolnak. 1959-ben, amikor a szabász- és a gépműhelyben kétműszakos termelésre tértek át, a félkészáru mennyisége – amelyet csak a következő napokon dolgoztak fel – úgy felsaporodott, hogy a torlódások elkerülésére új, átmeneti tárolóhelyiséget kellett építeni. Ezt az üzemi épülettől északra elhelyezett, acélvázaz színben oldották meg 1959-ben, ami kiküszöbölte ugyan a torlódást, de ugyanakkor némileg megzavarta a gyártási folyamat törésmentes vonalvezetését. A szín-épületet 1970-ben 2000 m² alapterületre kiegészítették és egybeépítették az üzemi épület főtömbjével. Az épületrész most a bejárati ajtó-gyártás folyamatába van bekapcsolva. Ezzel – sajnos – az üzemi épület tiszta szerkezeti rendszere némi csorbát szenvedett; a bővítés ugyanis egy 8,40 m széles, ugyancsak fűrészfogas tetővel ellátott csarnoksávval volt tervbe véve. A termelés területének tetemes növelését jelentette a szabázműhely áthelyezése 1970-ben egy új, az üzemi épülethez csatlakozó, arra merőlegesen elhelyezett, 2600 m² alapterületű szárnyba, amelyet előregyártott típuselemekkel terveztek. Az új szabázműhely épülete a régi – 1969-ben lebontott – négykamrás szárítóberendezést magába foglaló épületrész helyén csatlakozik az eredeti üzemi épülethez. A lebontott szárító pótlására az üzemi terület északnyugati részében ugyanebben az évben, 1969-ben egy kb. 750 m² alapterületű, szabadonálló épületet létesítettek, amelyben a szárítást új technológia szerint végzik és fűtését az üzemben keletkező és az utóbbi években már alig értékesíthető fűrészporral látják el. Mivel az új szárítóberendezés kapacitása a termelés arányaihoz mérten kicsinek bizonyult, 1973-ban, a terület északi peremén még egy, 1250 m² alapterületű nagyterű szárítót építettek. A faforgácsot is értékesítik; bálákba préselve alapanyagként a Faforgácsfeldolgozó Vállalathoz (FORFA) szállítják, jelenleg kb. 7000 tonnát évente.

Az anyagtéren a kényesebb fűrészáru részére – az eredeti tervek szerint – fedett szín épült; ezt az épületet 1964-ben kibővítették és abban hulladékfeldolgozó műhelyt rendeztek be.

1963-ban, a Somfalvi úton létesített Höerömmű építésével, ill. üzemének belépésével öt, a város északnyugati részén levő vállalat, a Vasöntöde, a Richards Textilgyár, az Épületasztalosárugyár, a Sörgyár és a Szőnyeggyár hőszükségletét távvezeték közvetítésével innen látják el. Ennek következtében a gyár területén feleslegessé vált a széntároló, a kazánház és természetesen az 50 m magas gyárkémény is. Részben ezért, részben a termelés súlypontjának némi eltolódása, valamint a szárítóberendezések fűrészporral való táplálása következtében a fűrészportároló a telep nyugati részébe kívánczolt. Ennek érdekében építettek fűrészporülepítőt, ill. tárolót a terület nyugati peremén 1961-ben.

294A fűrészporelészívó-berendezés kapacitását a nagyobb évi termelésnek megfelelően ugyancsak bővíteni kellett, mégpedig az eredetileg tervezettnek kb. háromszorosára. A kazánházból a villamostargoncák tárolója lett, a széntér helyébe garázsokat építettek, a régi fűrészportárolót pedig ma raktárként használják. A hőközpont a kazánházhoz csatlakozó földszintes szárnyban van elhelyezve. – A gyárkéményt 1973-ban bontották le. Szűknek bizonyultak a transzformátorhelyiségek is, ezért már 1967-ben új épületet emeltek erre a célra.

A megnövekedett termelés következtében a megnőtt munkáslétszám miatt az öltözők és mosdók szaporítására, az eredeti bővítési elgondolásnak megfelelően 1969-ben került sor, az előcsarnokból az üzemi épületbe vezető folyosó nyugati oldalán, amivel a férőhelyek száma kétszeresére nőtt. Természetesen a fizikai dolgozók számának növekedésével az üzem vezetése nagyobb létszámú adminisztrációt is igényelt; a tisztviselők száma így kb. 70-re emelkedett. Az adminisztratív dolgozók elhelyezése az irodaszárny földszintjén és emeletén megoldható volt, és így az épület erre a célra bővítést nem igényelt.

A 75%-os épületbővítés a beépítés alapelgondolásán általában nem rontott. A terület nyugati peremén, különböző időben megvalósított kis épületek – bár nyilván a szükségletnek megfelelően épültek – zavarják az épületegyüttest. Ezeket célszerű lenne majd egy közös épületbe foglalni. A tűzvédelmi hatóság utasítására a kerékpártárolótól nyugatra egy 14 m x 25 m alapterületű nyitott víztárolómedence épült, amely – ha a város vízellátása javul – nyáron úszómedenceként is használható.

5. Egyébként a technológia csupán a profilváltozás következményeképpen változott. A külön épületben szárított alapanyagot most az új szabásműhelyben szabják le, a régi szabásműhely területén viszont hosszoldást végeznek, ill. az előkészített anyagot átmenetileg itt tárolják. A gyártás három vonalon halad. A négyhajós üzemi épület északi hajójában és az északi toldalékrészben a bejárati ajtók gyártását és a mellékmunkákat (bejárati ajtók felülvilágító ablakai) végzik; a mellette levő hajóban főként a szállítást bonyolítják le, a két déli hajóban az ablaktokok, ill. ablakszárnyak gyártása folyik. Ez a technológia már nem követelné meg az üzemi épület tervezett tagolását; a folyamatos gyártásnak megfelelő gépek, gépcsoportok, ill. gépsorok a megjelölt vonalakon helyezkednek el. A válaszfalak – a bennük lévő, kissé kiszélesített acél tolóajtókkal – tűzvédelmi célból mégis megmaradtak. Az ajtó- és ablakvasalás műveletei sem kívánnak külön helyiséget, mivel gépei a gyártó vonalakba vannak beépítve. Az alapmázolásra a bejárati ajtók és az ablakok részére külön helyiségek állnak rendelkezésre. Az időközben folyamatosan kicserélt, korszerűbb és részben nagyobb teljesítményű gépek új elrendezésével sikerült csökkenteni a közbülső tárolóhelyek területét is, amivel elég nagy területek szabadultak fel a termelés számára. Az induló üzem gépei közül még viszonylag sok van ma is üzemben, szalag- és körfűrészgépek, egyengető, marógépek, stb. A teljesítményt a célgépekből átalakított gépsorok alakításával fokozzák, amelyek elve az, hogy az alkatrészeket végzendő műveleteket közbülső szállítás, lerakás nélkül, a sor gépegységein szinkronban lehessen végrehajtani. Így alakítottak ki többek között profilmegmunkáló és végmegmunkáló gépsorokat, ablakszárny megmunkáló gépsort, továbbá az ajtótok vízszintes megmunkálását ellátó gépsort. Korszerű az ablaktokok kötésére kialakított, valamint az ajtólap-szerelősor is. Az üzemi épületben a kézi mozgatású szállítókoszokat homlokvillás targoncákkal váltották fel.

295A készárúk raktára jelenleg a földszintre korlátozódik, mivel jobbára megrendelésre és nem raktárra dolgoznak. Itt az anyagmozgatást ugyancsak az emberi munka kímélése céljából felsőpályás szállítókon végzik.

Kezdetben viszonylag sok volt a baleset, ami asztalosárut gyártó gépeken érthető. A védőberendezések tökéletesítésével és a dolgozók ez irányú oktatásával sikerült a helyzeten javítani.

6. A gyár pártszervezete és szakszervezeti bizottsága mindenkor segítette a vezetőséget a felmerülő problémák megoldásában. A szakszervezeti bizottságnak mindenekelőtt a munkabrigádok megszervezésében és a brigádok közötti szocialista munkaverseny ébrentartásában van jelentős szerepe, amivel a termelés hatékonyságát segíti elő. Jelenleg 25 brigád működik, összesen 300 fővel; ezekhez női és ifjúsági brigádok járulnak.

Tevékeny a szakszervezeti bizottság a dolgozók kulturális igényeinek kielégítése terén is; könyvtár és szakkönyvtár létrehozásában, kulturális programok látogatásának szervezésében, kultúrműsorok rendezésében stb. A helyi kultúrműsorok látogatottsága ugyan nehezen biztosítható; mivel az üzem eléggé messze van a dolgozók lakásától. A dolgozók rendszeres üdültetésének gondja is a szakszervezeti bizottságra hárul. Jól működik a gyárban az újítómozgalom; számos újítás bevezetése hozott a gyárnak jelentékeny megtakarítást.

A gyár dolgozóinak jelentős része fiatal és így fontos szerep hárul a KISZ-szervezetre a fiatalok munkájában, munkaversenyében, újítómozgalmában, az oktatásban való részvételében, a fiatalok klubéletében, sportolásában. A gyárban a KISZ kb. 50 rendezvényt szervez egy esztendőben és munkájáért számos hivatalos elismerést kapott.

A dolgozók korszerű, egészséges lakással való ellátása – mint általában minden településben és minden üzemben – itt is gondot okoz. Habár ezen a téren már több kezdeményezés járt sikerrel, hiszen részben emeletráépítés révén, részben a Május 1. téri KISZ-házakban, valamint a Kőfaragó téri lakóépületekben több család kapott lakást, a kérdés teljes megoldása – esetleg kisebb lakótelep építésével – még késik.

A gyár vezetősége az utánpótlás jelentőségét mindenkor szem előtt tartja és ma is folyamatosan gondoskodik gépmunkások, asztalos szakmunkások, ill. betanított munkások kiképzéséről. A vállalat időnként művezetői tanfolyamokat is szervez; így az üzem ún. középkadereit – művezetőit, csoportvezetőit – legnagyobb részben a saját dolgozói sorából választja, ill. neveli. A jelenlegi középkaderek 70%-a az üzem munkásgárdájából került ki. A káderfejlesztési terv keretében eddig is több faipari, gépész- és vegyésztechnikus kiképzéséről gondoskodtak. Nem hanyagolják el az iparitanuló-képzést sem, hogy az utánpótlást ily módon is biztosítani tudják. Ebből a célból évente átlag 10–15 ipari tanuló iskoláztatását tervezik.

A lenti új asztalosárugyár közel 20 szakmunkását, tehát a kezdő létszám jórészét, a soproni gyárban képezték ki. (Ez az üzem kizárólag lakásajtókat gyárt.) Ugyancsak soproni nevelésű a csurgói asztalosüzem kb. 25 szakembere is.

Mint az Erdészeti és Faipari Egyetem Faipari Karának egyik gyakorlati bázisa, a gyár tanműhelyt bocsátott a hallgatók rendelkezésére, mégpedig a kétszintes készáruraktár emeletén. A gyár vezetőségéből többen vettek, ill. vesznek részt a kar gyakorlati oktatásában.

Mind a vezetőség, mind a dolgozótábor erőfeszítését, eredményeit a felettes hatóságok mindenkor elismerték. A gyár 12 alkalommal volt élüzem; 1960-ban önálló vállalatként, 1971-ben mint az ÉPFA gyára kapta meg a Minisztertanács és a SZOT Vörös Vándorzászlója kitüntetését. A helyi és a fővárosi sajtót mindenkor egyaránt érdekelte a Soproni Épületasztalosárugyár alapítása, építése és működése, amiről számos erre vonatkozó cikk, közlemény tanúskodik.²⁹⁽⁵⁾

7. 1976. augusztus 28-án méltó keretek között ünnepelték meg a gyár 25. évfordulóját. Az ünnepi gyűlésen a vállalat vezérigazgatója, Kettler Pál emlékezett meg a gyár 25 esztendő tevékenységéről, erőfeszítéseiről, amit a nagyüzemmé válás során a vezetők és a dolgozók kifejtettek. Elismerését fejezte ki a végzett munkáért és egyben vázolta a jövő céljait, lehetőségeit. Rácz János igazgató részletesen ismertette az elkövetkező évek feladatait. Szóhoz jutottak a gyárban 25 éve megszakítás nélkül dolgozó brigádtörzstagok is. A gyár termelésének nagyfokú mennyiségi növelése után a jövőben elsősorban a termékek minőségének javítására törekednek. A bejárati ajtók, kapcsolt gerébtokos ill. méretegységesített, egyesített szárnyú ablakok gyártása mellett foglalkoznak új, korszerűbb, gazdaságosabb ablakszerkezetek részleteinek

kidolgozásával, gyártásuk bevezetése céljából. A szerkezeteket ma csak alapmázolással ellátva, üvegezés nélkül szállítják. Célszerűnek ítélik, hogy a jövőben teljesen kész, üvegezett, mázolt, ill. felületkezelt ablakokkal láthassák el az építőipart. Ez a szándék kétségkívül technológiai módosítást, esetleg új gépeket, sőt némi átépítést is fog igényelni, a rendszeresen végzett épületkarbantartási és időszakos renoválási munkák mellett, amire az üzem létesítményei időnként ugyancsak rászorulnak.

A 25 év folyamán a gyár területét 40%-kal növelték; épületeinek alapterülete kb. 75%-kal bővült. Habár beépítettsége így sem tekinthető zsúfoltnak – hiszen a megengedett maximális mérték alatt marad – további épületbővítést nem terveznek, mert ezzel az elrendezés alapelgondolását, az épületek, építmények együttesének harmóniáját veszélyeztetnék. A vezetőség és a jelenlegi szakemberállomány felkészültsége biztosítja a tervezett mennyiségi termelést és minőségi fejlesztést.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Winkler Oszkár: A Soproni Épületasztalosárugyár 25 éve / Winkler, Oskar: 25 JAHRE DER BAUTISCHLERWARENFABRIK IN ÖDENBURG

Winkler, Oskar: 25 JAHRE DER BAUTISCHLERWARENFABRIK IN ÖDENBURG

Die Errichtung des Betriebes wurde von der Regierung im Jahre 1950 beschlossen, um die ansteigende Wohnbautätigkeit des Landes mit genügenden Bautischlerwaren zu fördern. Dem Auftrage gemäss sollte der Betrieb jährlich Fenster und Türen im Werte von 20 Millionen Forint erzeugen. Der Planungsauftrag wurde vom Planungsbüro für Stadtbau ausgeführt. Die diesbezüglichen Unterlagen erhielt das Büro am 11. April des Jahres 1950; die Anfertigung der Baupläne sollte den Beginn des Baues noch in demselben Jahr ermöglichen. Die Technologie und die Pläne im Masstab von 1:200 wurden am 27. Juli genehmigt. Der Bau konnte mit Erlaubnis des Staatlichen Planungsamtes ohne der gesamten Planungsdocumentation begonnen werden. Die notwendigen Detailpläne wurden laufend bis Ende des Jahres geliefert, so dass in der Ausführung keinerlei Hindernisse entstanden. Der Technologie lag die geforderte Produktion zugrunde, was nach den damaligen Preisen 38 000 Türen und 32 000 Fenster bedeutete, die Bautischlerarbeiten für rund 6 000 Wohnungen. Aus der Technologie musste das genaue Bauprogramm erarbeitet werden, ferner die erforderlichen [297](#)Raumgrössen der Arbeitsstätten, der Lagerräume, Büros und sozialen Einrichtungen, usw. Für die Errichtung der Fabrik wurde ein Grundstück westlich von der Bierbrauerei gewählt, wo auch die Möglichkeit bestand, den nötigen Eisenbahnanschluss auszubauen. Der Linienführung des Bahngeleises entsprechend wurde die Anlage so angeordnet, dass sich die Produktion im Kreislauf vollzieht. Die Anlage der Fabrik ist – samt den Zubauten – aus der Abb. 1. ersichtlich; Abb. 2. stellt das Modellfoto dar. Die Grundrisse und der Schnitt sind in Abb. 3. a, b und c veranschaulicht. Abb. 4. und 5. zeigen Bilder des Werkgebäudes, Abb. 6. das Innere der Werkhalle. Die Fabrik wurde binnen einem Jahr aufgebaut und im August 1951 übergeben, so dass die Produktion am 29. August begonnen werden konnte. Anfangs war allerdings mit Schwierigkeiten zu rechnen, die sich zum Teil aus dem Mangel an Facharbeitern ergaben. Auch bekam der Betrieb nicht genug – dem ursprünglichen Zweck entsprechende – Aufträge, und man musste sich neben der Produktion von Bautischlerwaren auch mit der Herstellung verschiedenartiger Holzprodukte begnügen. In den sechziger Jahren vermehrten sich die Aufträge, und so konnte die Fabrik die Arbeit in zwei Schichten organisieren. Das Werkgelände wurde im Jahre 1962 gegen Norden um 90 m vergrössert und in den kommenden Jahren wurde auch die Grundfläche der Arbeitsstätten um 75% erweitert. Im Jahre 1963 wurden mit der Errichtung einer neuen zentralen Heizenergieanlage der Stadt fünf, im Westen der Stadt befindlichen Betriebe – darunter auch die Bautischlerwarenfabrik – mit Wärmeenergie versorgt und damit wurden das Kesselhaus, bzw. der 50 m hohe Schornstein überflüssig. Dies verursachte

auch eine Umgruppierung der Saugleitungen und der Sägespänelagerung, insofern man die Trockenanlagen von nun an mit Sägespäne beheizte. Im Jahre 1969 erfolgte eine Neuorganisation der Bautischlerwarenproduktion im Lande; die elf Bautischlerwaren erzeugenden Betriebe wurden in einem Grossunternehmen vereint, dem auch die Fabrik in Ódenburg angehört. Dies ermöglichte, dass in der Zukunft diese Betriebe bei festgesetztem, reinem Produktionsverlauf, mit grossindustriellen Methoden arbeiten können. Demzufolge erzeugt man in Ódenburg nur Eingangstüren und Fenster, in Lenti und Budapest Wohnungstüren. Während die Technologie ursprünglich einen jährlichen Verbrauch von 8 400 m³ Schnittware vorsah, verbrauchte man in den letzten Jahren durchschnittlich 40 000 m³, was auf eine fünffache Produktion des Geplanten schliessen lässt. Die ungewöhnliche Kapazitätserhöhung des Betriebes kann dem reinen Produktionsprofil, dem rationelleren Produktionsvorgang, der inzwischen angewandten moderneren Holzbearbeitungsmaschinen, bzw. Maschinengruppen, ferner den Erweiterungen des Geländes und den Zubauten zugeschrieben werden. Die Tabellen 1–5 veranschaulichen das jährliche Wachsen des Betriebes, bzw. der Produktion während der vergangenen 25 Jahre, und zwar die Anzahl der Arbeiter (1), die Produktion von Türen und Fenster in 1000 m² (2), die verbrauchte Sägeware in m³ (3), die Produktion in Millionen Forint (4) und die Zahl der jährlich mit Bautischlerwaren versorgten Wohnungen (5) betreffend. In der Zukunft soll sich die Entwicklung hauptsächlich auf die Verbesserung der Qualität und auf die Vervollkommnung der Konstruktionen richten. Weitere Zubauten sind nicht geplant, da sie die Grundkonzeption der Anlage gefährden könnten.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tompos Ernő: A régi soproni városháza újkori története és az új városháza (tanácsháza) építéstörténete

298 Tompos Ernő: A régi soproni városháza újkori története és az új városháza (tanácsháza) építéstörténete

(Folytatás)

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tompos Ernő: A régi soproni városháza újkori története és az új városháza (tanácsháza) építéstörténete / II. Az új városház építésének előkészítése

II. Az új városház építésének előkészítése

6. A közgyűlés 1886. okt. 14-én kelt 6640/368 sz. határozatával javaslattételre hívta fel a laktanyaépítő és kölcsönszerző bizottságot a városháza ügyében. A bizottság összeállította az építési programot, amelyet javaslataival együtt kinyomtattak. A javaslatok: a régi városház és melléképületeinek helyén kétemeletes, szükség esetén részben háromemeletes épület emeltesék új városháza részére. Egységes terv szerint, egyszerre. Az építkezést még 1887-ben el kell kezdeni. Az esetleges kártérítési igények megelőzésére bizottságilag meg kell vizsgálni a szomszédos épületek állagát. Dörfler György ekkor azt javasolta, hogy a tervezéssel Handler Nándor építész bízák meg. Másik javaslata, hogy a Tschurl-ház megvizsgálásával várjanak. Ez annál érthetlenebb volt, mert a bizottság kiküldése nem került pénzébe a városnak.

Mechle József javaslata: írjanak ki nyilvános tervpályázatot, legalább hat havi határidővel. A közgyűlés a bizottsági javaslatot és Mechle indítványát elfogadta.³⁷⁽⁶⁾

Megalakítják a városházépítő bizottságot és ez a városháza vonalas tervének elkészíttetésére 600 fl jutalomdíj engedélyezését kéri. Javasolják a szomszédos Cavallar-féle ház megvételét is. A vételár 32 000 fl (az épület évi jövedelme 2250 és 2430 fl között volt az utolsó években).³⁸⁽⁷⁾

Amikor a város a veszélyes részek lebontását már elrendelte, Dörfler még mindig azt vitatta, hogy a városháza kitatarozott részein a hivatalok könnyen elhelyezhetők lennének. Javasolta Schneider Márton és Schármár János építómesterek meghallgatását. A közgyűlés egyhangúlag elfogadta a javaslatát és elhatározta az egész épületkomplexum újabb megvizsgálását.

A bizottság elnökévé, hogy a részrehajlásnak még a látszatát is elkerüljék, az államépítészeti hivatal mérnökét, Hegedűs Gyulát kérték fel. Tagjai: a Dörfler által javasoltak. A vizsgálat eredményét nagy terjedelmű iratban foglalták össze, a tanács a bizottság elnökének 100 fl, a két tagnak 50–50 fl tiszteletdíjat szavazott meg, de az addigi megállapításokon ez a bizottság sem változtathatott. Javasolták, hogy 200 000 fl maximális összeg erejéig új, egyszerű, de ízléses városháza építtessék. Dörfler György ellenvéleménye szerint az építkezés kb. 400 000 fl-ba kerül majd. Mint utólag kiderült, még ő is túl optimista volt, mert a végösszeg megközelítette a félmilliót.³⁹⁽⁸⁾

A bontás és a várható építkezés természetesen megmozgatta a közvéleményt is, számos cikk jelent meg a helyi lapokban. Az egyik levélíró azt javasolta, ²⁹⁹hogy a város lakossága adja össze az építkezés költségeit. A Sopron c. lap különösen sokat foglalkozott ezzel a témával, még egy Petőfi-paródia is jelent meg róla:

Soproni polgár.

*Őseimnek városháza,
Rászorul a támaszfára,
Rászorul és ripeg-ropog,
Én soproni polgár vagyok.*

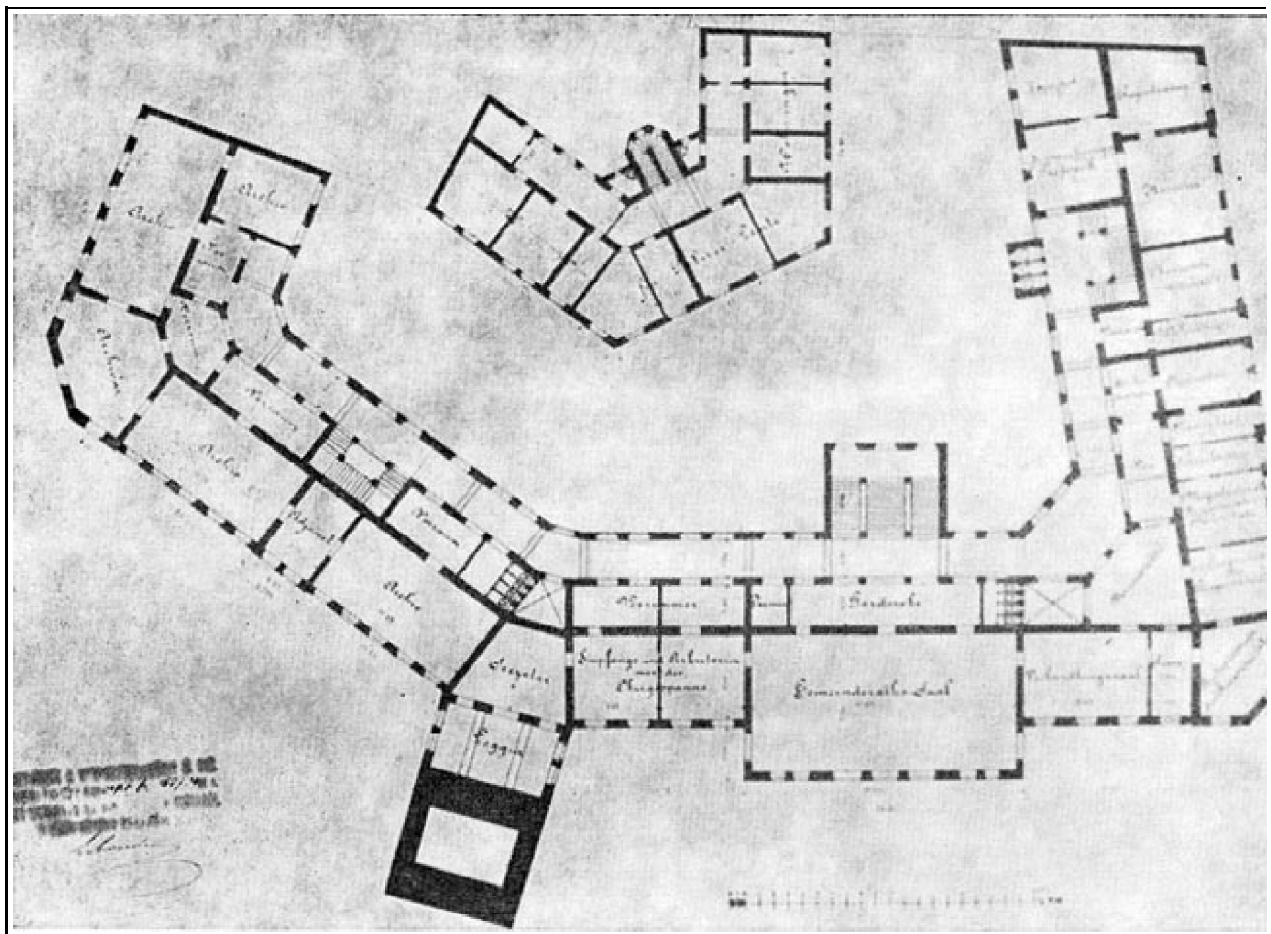
A verset egy „Falusi” álnév alatt író soproni követhette el, persze még sok versszakból áll, de ennyi is elég ide. Dixi álnév alatt valaki egész cikksort írt. Ezekben elsősorban a városházépítés gazdasági kérdéseire próbál megoldást keresni, többek között egy 1938-ig tartó sorsjátékot javasol!

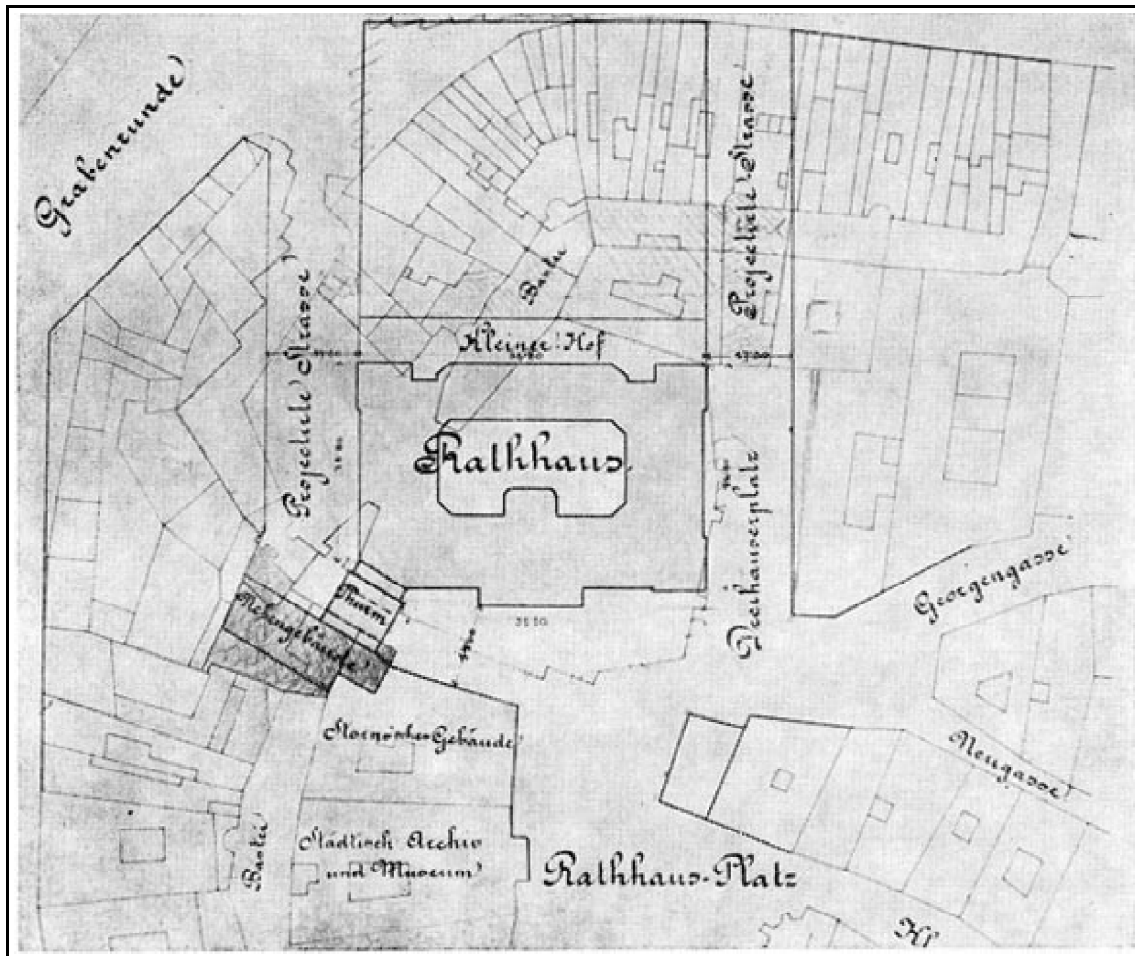
„Lesz új városháza!” Az 1889. márc. 21-én tartott közgyűlés 57 szóval 18 ellenében kimondta, hogy új városház építendő. Dörfler György szerint a város tönkre megy, ha új városház épül.⁴⁰⁽⁹⁾

A tervpályázat bíráló bizottságába az akkori Közép-Európa legnagyobbak tartott építőművészeit, Pestről Ybl Miklóst, Bécsből Hasenauer Károly építészeket hívták meg. Ybl Miklós elfogadta a meghívást, de a zsüri 1890. dec. 15-i ülésén betegsége miatt már nem tudott részt venni (1891. jan. 22-én meghalt). A pályázatra meghívott 13 építész közül 11 nyújtotta be pályamunkáját. A meghívottak között 4 pesti, 7 bécsi és 2 soproni építész volt. Ezek közül kik vettek rész a pályázaton és ki nem, azt ma már nem lehet megállapítani, mert a döntés meghozatala után a zsüri csak a nyertesek borítékait nyitotta fel. A benyújtott tervek közül is csak a díjazott pályamunkák maradtak fenn, mert a többi a benyújtók nyugta nélkül visszakapták.

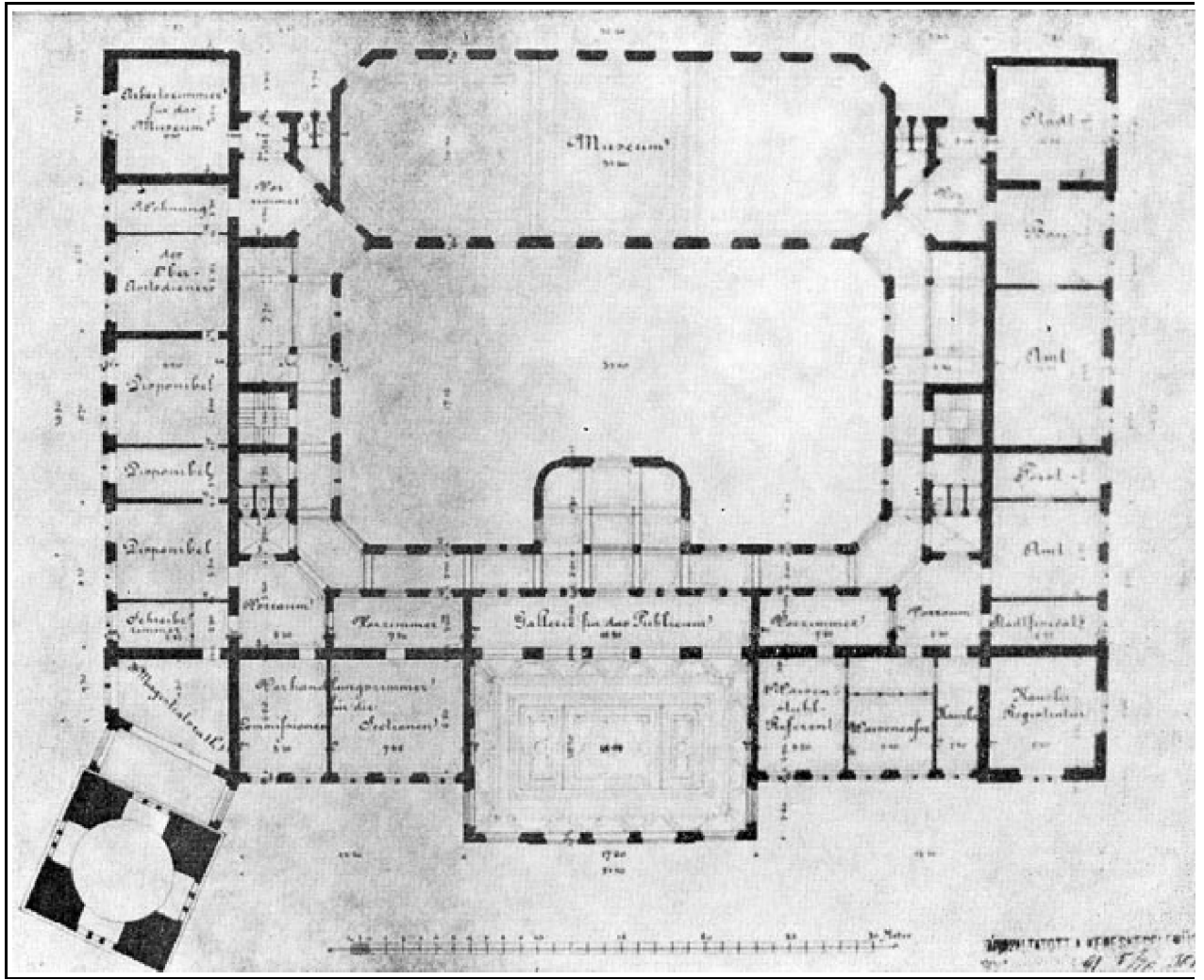
Az első díjat (500 fl) a Bécsben élő, de miskolci születésű Hinträger Mór és fia, Hinträger Károly építész nyerte „Deák” jellegű pályamunkájával. Ez a terv messze benyúlt a mai Előkapu területére és szabálytalan alaprajzú udvar mögött kis, különálló épületben helyezte volna el a szükséges helyiségek egy

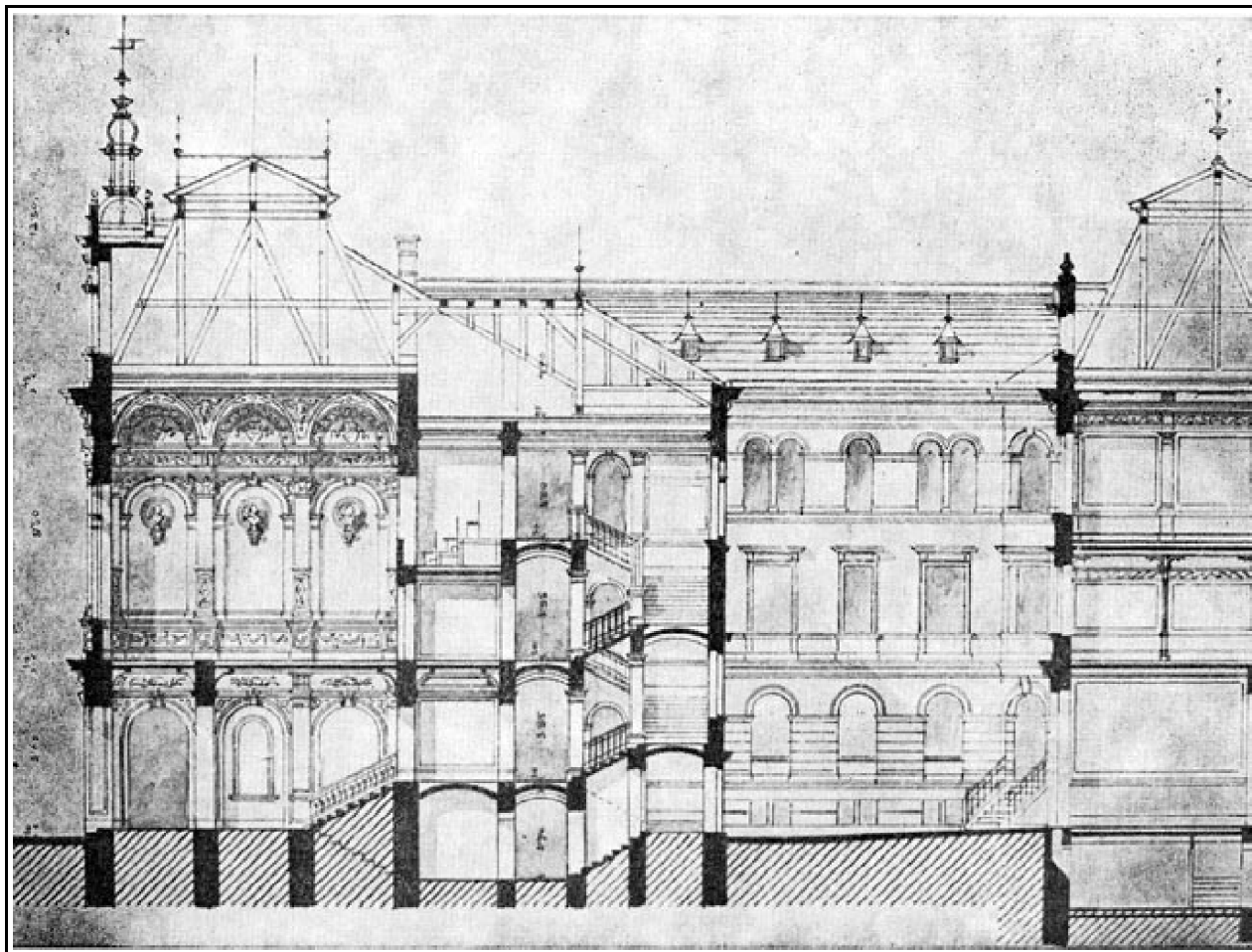
részét. Négy lépcsőházat tervezett a közlekedés megoldására, a sok ferdeszögű helyiség nagyon megnehezítette volna az épület bebútorozását. Egyike a reánk maradt leggyengébb terveknek. Hintrágerék második, ugyancsak „Deák” jeliségű terve már megközelíti a mai állapotot, azzal a különbséggel, hogy mögötte egy kis udvar lett volna. Az ide tartozó helyszínrajzból láthatjuk, hogy rombolásai még sokkal vadabbak lettek volna annál, mint ami bekövetkezett! Elpusztították volna a mai Előkaput és a Várkerület nagy részét. Fel kívánták viszont használni a toronyórház területét. Alaprajzilag és tömegelosztás tekintetében ez a terv sokkal jobb az előbbinél és valamennyi általunk ismert pályázatnál. Nem is érti az ember, hogy ugyanazok, ugyanavval a jelisével hogyan adhattak be két tervet egy pályázatra és hogy egy építési irodából hogyan kerülhetett ki két ilyen eltérő pályamunka? Az épületben a közlekedés és a tájékozódás az összes versenytársakénál sokkal kedvezőbb, a lépcsőházak száma a mai háromra csökkent. Az egyesített városi és megyei múzeumot is itt kívánták elhelyezni. A levéltár azonban a Lackner Kristóftól a városra hagyott ún. Tábornok-házban kapott volna helyiségeket. A nagyon szépen megrajzolt metszet és oldalhomlokzat a mai épület előfutárjaként a német reneszánszot utánzó eklektikus stílust mutatja (19–20. kép).

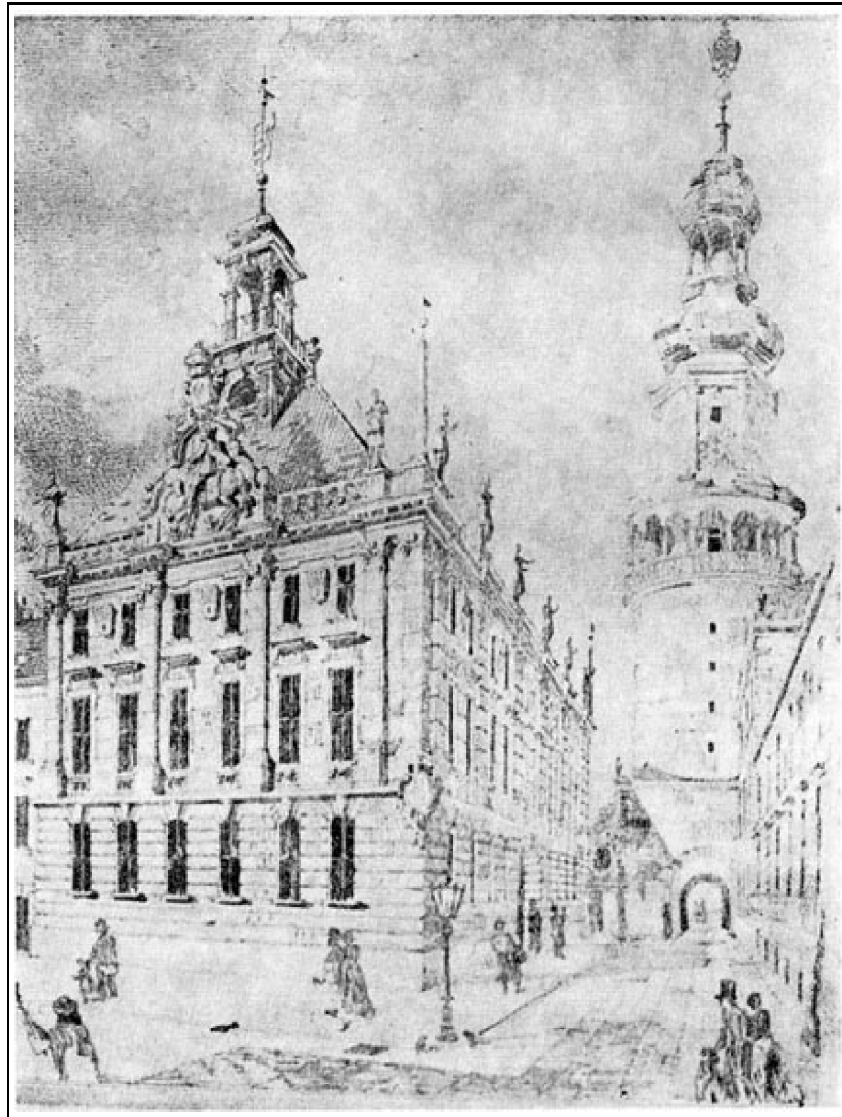
30019. Hinträger Mór és Károly első terve (1. emelet) és második terve (helyszínrajz)

30120. Hinträger Mór és Károly második terve (1. emelet és metszet)

302A bécsi Schachner Frigyes második díjat (200 fl) nyert „Mária Terézia” jellegű pályatervével. Ő három szabálytalan udvar köré csoportosítja nagyrészt három traktusos elrendezésű helyiségeit. Ennek következtében sok rosszul világított és nehezen szellőztethető irodahelyiséget és folyosót kapott volna a város, ami az építkezésnek a sok felesleges ciráda miatt amúgy is igen nagy költségeit még növelte volna. A tervező az épület sarkaira, minden magyarországi stílustól távol álló, igen meredek fedésű tornyokat rajzolt. Ezek lefedését nyilván zománcos tetőcseréppel színesen kívánta megoldani, ezek fölé kis várostornyocskákat gondolt és az egészet egy zászlót tartó lovas szobra koronázta volna. Még leírni is szörnyű, hát még megépíteni! E tornyok közé, valószínűleg azért, hogy jellegének is eleget tegyen, egy „Grassalkovich”-stílusú, kupolával kombinált manzárd-tetőt tervezett. Ráadásul a Storno-házat is „modernizálni” kívánta, sok-sok szoborral és agyondíszített homlokzattal (21–23. kép).

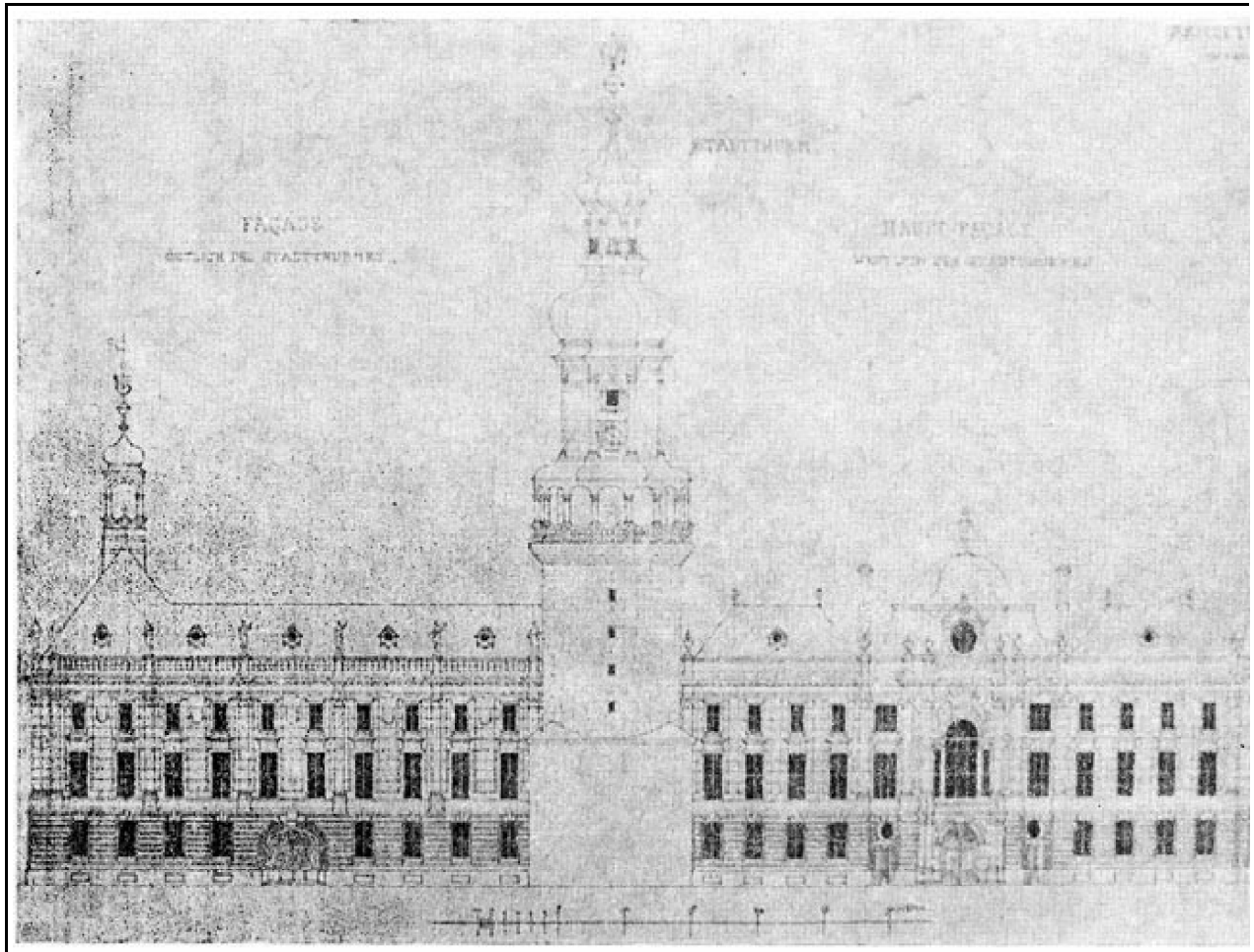
21. Schachner Frigyes terve a Storno-ház átalakítására

303 Marmorek Ottó bécsi építész „Városháza és vigyázótorony” jeligéjű terve a harmadik díjat (100 fl) nyerte. Ennek az alaprajza talán a legkomplicáltabb a sok, valóban nem egyszerű terv között. Öt szabálytalan alakú udvar köré csoportosítja helyiségeit, melyek között szintén gyakori az ovális, sokszögű és ferde helyiség. Homlokzata valamivel nyugodtabb, mint az előzőleg tárgyalt pályázaté, de a városkép szempontjából ez sem lett volna kedvező (24. kép).

Aránylag kedvezőbb a díjazásból kimaradt „Három jó” jeligéjű terv, melynek tervezőjét sem ismerjük, hisz borítékát fel sem bontották. Homlokzata és tetőidoma sokkal nyugodtabb, mint bármelyik díjnyertes versenytársé. Alaprajzilag igyekszik a helyiségeket szabályos udvar köré, könnyen megtalálhatóan elhelyezni és a területet társainál jobban kihasználni. Nagy hibája viszont, hogy a közgyűlési terem és ezzel az épület főhomlokzatának kis tornyocskákkal is kihangsúlyozott középrészét közvetlenül a várostorony mögé helyezi. „Homlokzat” felírást rajz csal, mert az épülettől kb. 5 méternyire álló, több

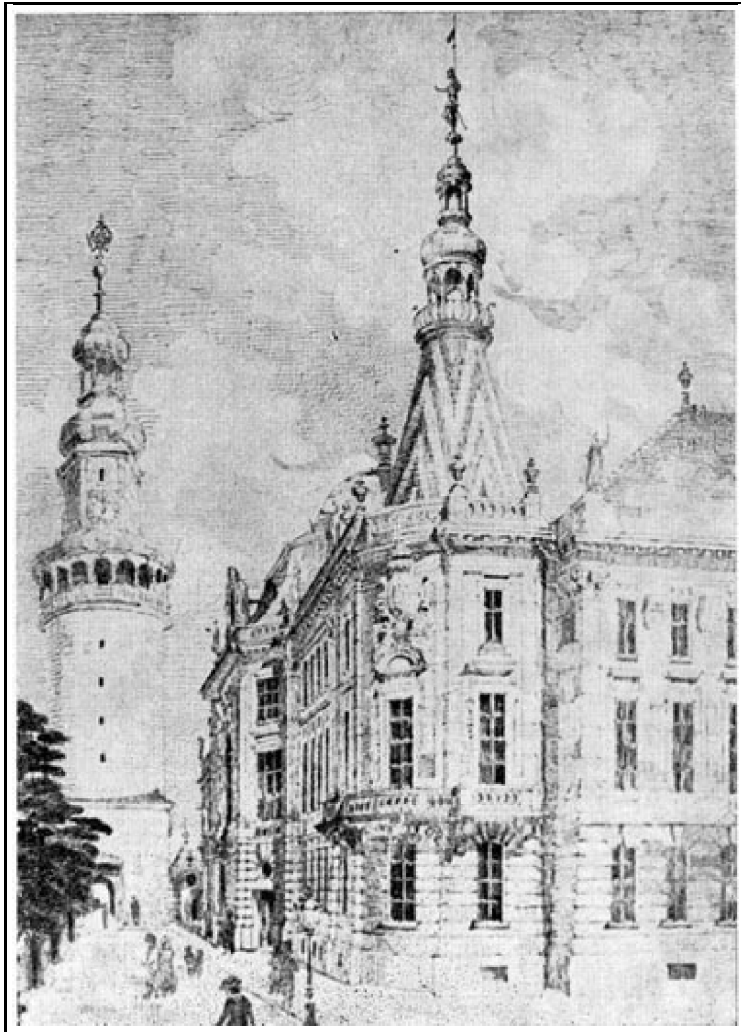
mint hatvan méter magas tornyot nagyon diszkréten csak néhány vékony vonallal jelzi, a homlokzat mögéje eső részét viszont erőteljesen hangsúlyozza. A nagyterem négyablakos megoldása sem kedvező a belső tér esztétikai hatása szempontjából. A torony, főként a délutáni órákban határozottan beárnyékolta és elsötétítette volna a helyiséget. A homlokzati rajzon hatalmas perspektívával megrajzolt főhomlokzatot pedig senki, soha nem láthatta volna (25. kép).

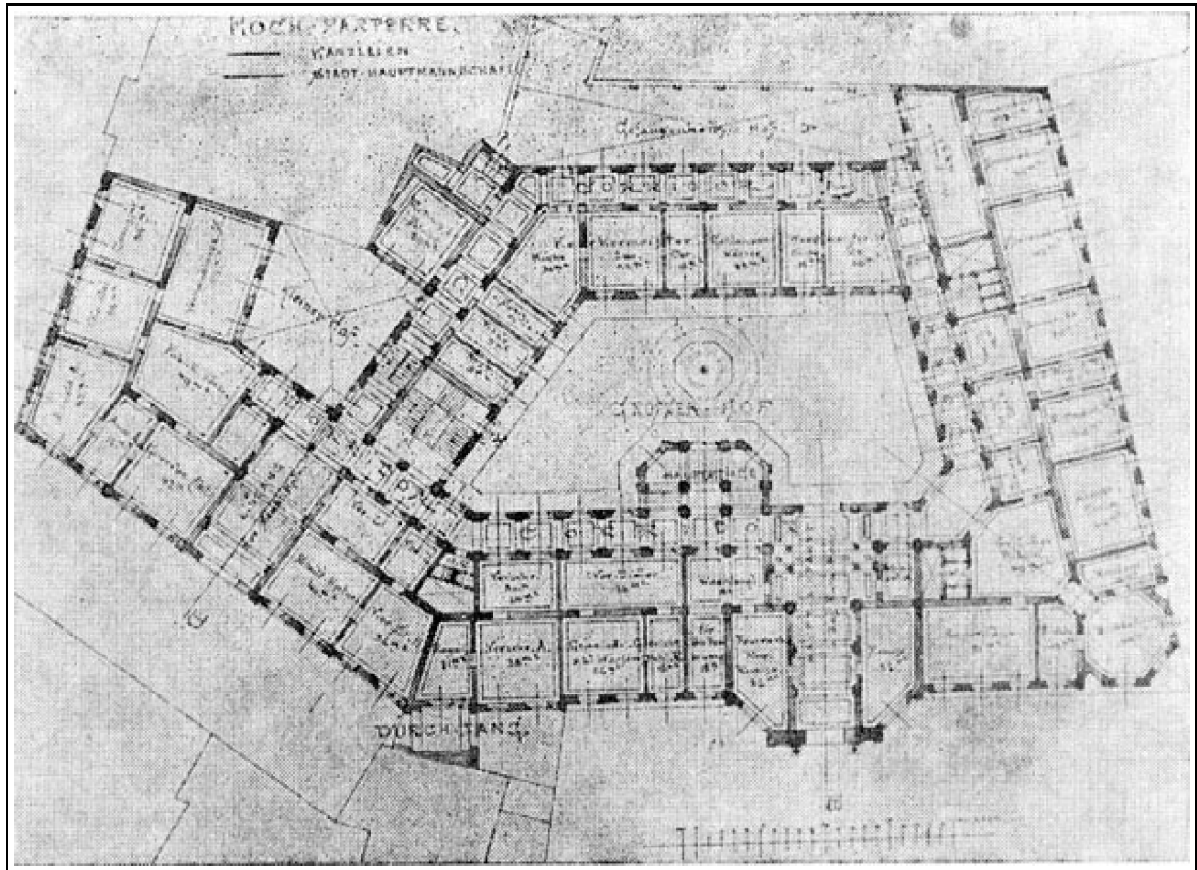
Ezenkívül megvették Schöne Lajos bécsi építész „Viribus unitis” jeligéjű tervét. A többi tervet vagy elvitették a benyújtóik, vagy kiselejtezték, mert sem a levéltárban, sem az építési osztályon nem voltak feltalálhatók.

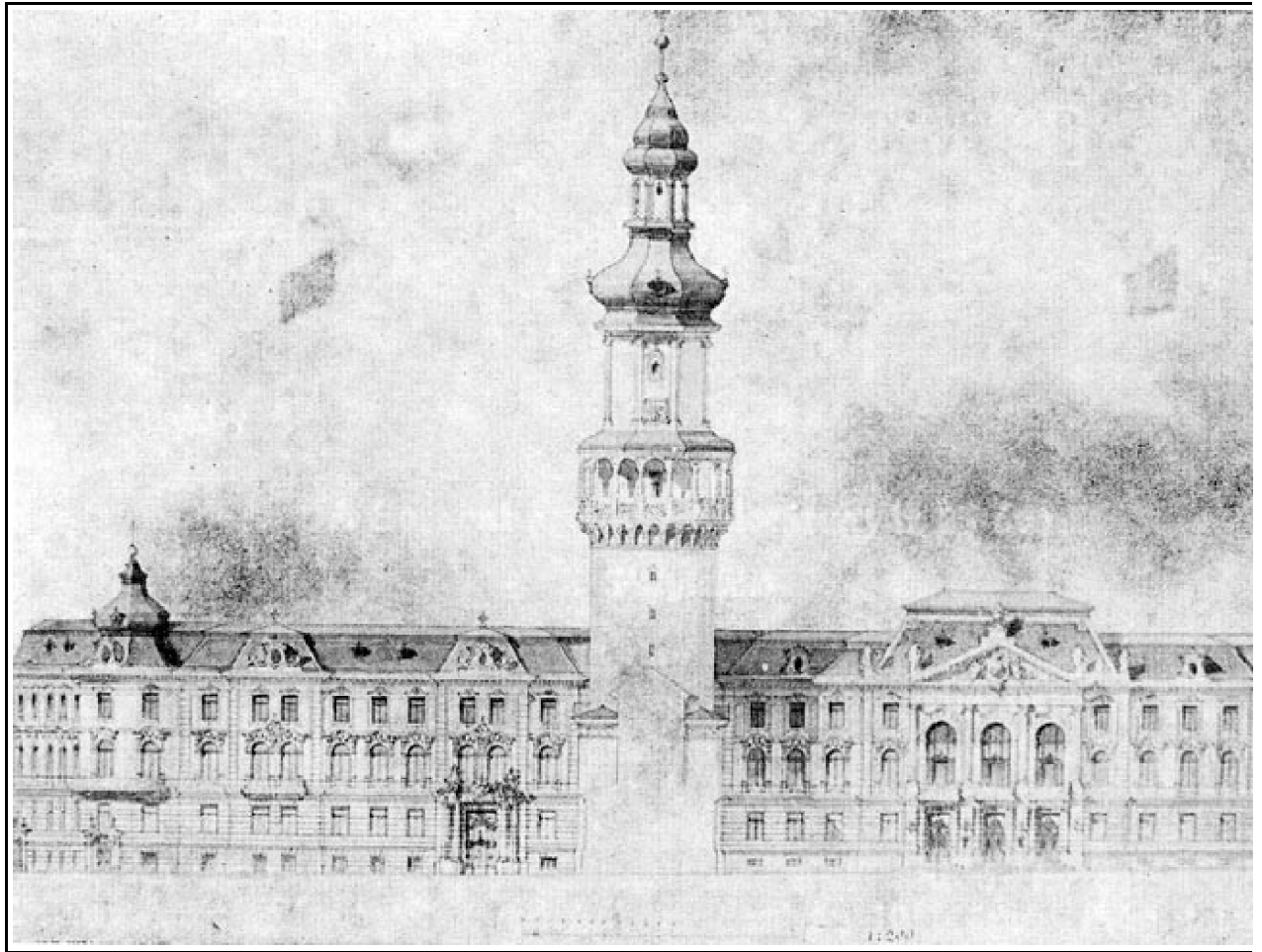
22. Schachner Frigyes terve (homlokzat)

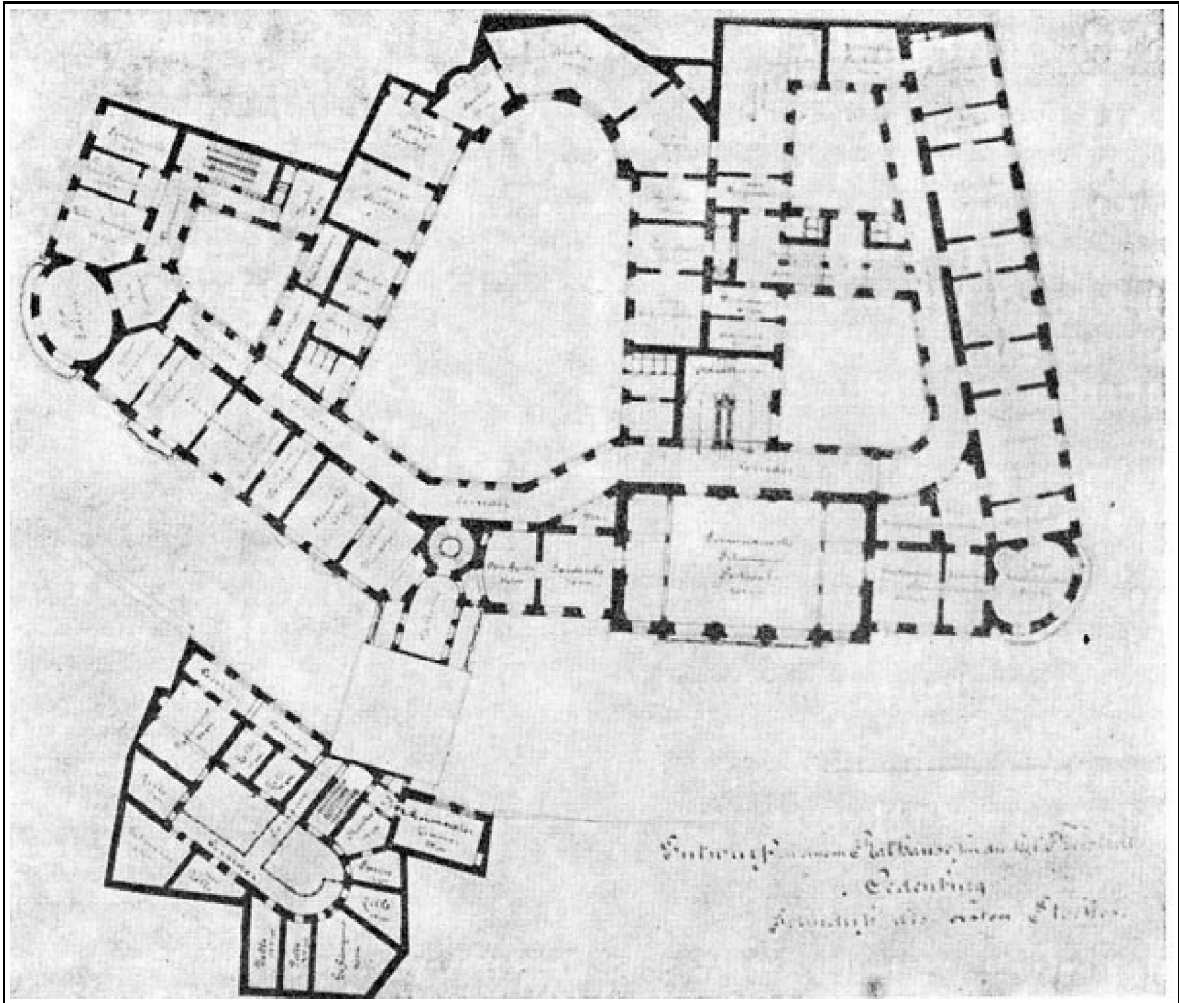

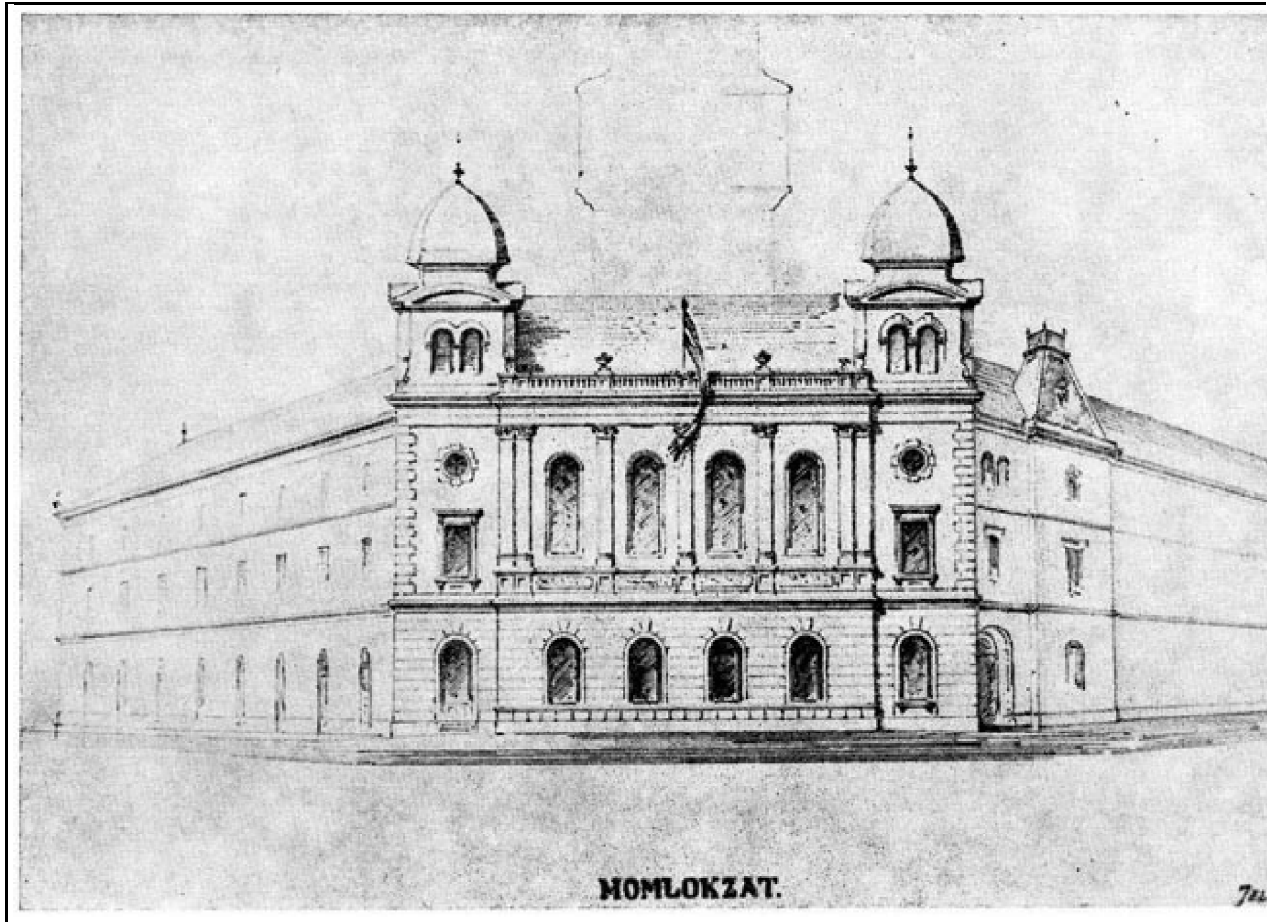

30423. Schachner Frigyes terve (homlokzat, földszint)

30524. Marmorek Ottó terve (homlokzat, I. emelet)

Ezzel elérte, hogy viszonylag nagyon olcsón jutott a város jó tervekhez.

A tervpályázat eredményét leszögező határozat⁴²⁽¹¹⁾ ellen id. Storno Ferenc és társai 1891. júl. 30-án fellebbeztek, mert a tervek szerint „sokkal többet, sokkal nagyszerűbbet kívánnak építeni, mintsem arra szükség lenne”. Főleg a múzeum helyiségeit (a második emeleten 41.5 m²) kifogásolják, mivel „a múzeum a nagyközönségre, az adózó polgárok zömére nézve többé-kevésbé fényűzés tárgya, amelyért szegény emberek nem áldozhatnak s amely számára az adózó polgárok filléreiből palotát emelni nem lehet”. Felsorolják ezután, hogy szerintük milyen helyiségeket lehetne elhagyni vagy csökkenteni. A 320 000 fl-ban megállapított építési költséget sokallják. „A tervezet kényszeríti a város közönségét arra, hogy egész sor házat drága pénzen megvegyen, csak azért, hogy a házakat lerombolja és a telkeiket az utca kiszélesítésére használja fel.”

„A tervezett épület stylje sem felel meg az épület rendeltetésének egyfelől és a város köztörvényhatósági tekintélyének másfelől. Ez a styl a bécsi Ringen tucatszámra keletkezett bérházakat követi mintául, a bérházakhoz illő is, de nem illő Sopron városához, amelynek története a rómaiak korába visszanyúl, amely éppen történelmi nevezetességénél, intelligenciájánál s itt a nyugati végeken bírt jelentőségénél fogva, hazánk városai között mindig a legelsőekkel vetélkedett.”

„Sopron városához komolyabb s egészben véve monumentálisabb, a klasszikus felé hajló styl volna illendő. Ez nem azt akarja jelenteni, hogy építsen a város márványpalotát, oszlopokkal, szobrokkal stb. hanem azt, hogy az újból emelendő épületen alkalmazzák az egyszerű, klasszikus formákat s a vakolt ³⁰⁸és terrakottával fedett párkányzat helyébe alkalmazzanak egyszerű, de tartós követ. Mindez nem kerülne többé a modern stylhoz tartozó sok haszontalan cicománál.” Aláírva 2 tanú és 18 fellebbező. 1891. aug. 11-én Kern András és 112 társa csatlakoztak a fellebbezéshez.⁴³⁽¹²⁾

A fellebbezésekkel kapcsolatban Wälder József főmérnök 1891. szept. 12-én foglalt állást. Felhozta, hogy nem csupán az 1891. évi szükségletet vették figyelembe, hanem a jövő fejlődést is. A törlesztési idő 40 év, mely idő múlva városunk lakossága kb. 40 000 főt tesz majd ki. (Nem is volt rossz jós: az első világháború 3500 fős vesztesége ellenére is 1930-ra a város lakossága 35 895 főre emelkedett). Kitért a múzeum és a többi kifogásolt helyiség rendeltetésére és nagyságára. Az épület kifogásolt stílusáról nem tett említést.

Mai szemmel nézve a fellebbezéseket és az arra adott választ, meg kell állapítanunk, hogy Wäldernek igaza volt. Egy középületet nem lehet és nem is szabad a pillanatnyi helyzet szerint megtervezni. Még a negyven éves törlesztési határidő sem jelentős egy rendszeresen karban tartott épületnél. Most már kétszer olyan idős és ennek ellenére kifogástalanul használható. Ami az épület stílusát illeti, ott Stornonak és fellebbező társainak kell igazat adnunk. Egy klasszicista stílusú, jó minőségű, kőből faragott tagozatokkal díszített épület nem bontotta volna meg annyira a Belváros hangulatát, mint a kapitalista kor építészetének az a jellegzetes terméke, mely hivalkodó vakolat-architektúrájával még ma is rontja a tér és a Belváros egységét.

A tervezők 1892. jún. 1-én bejelentették, hogy az egész iroda (3 fő) a terveken dolgozik és jún. 12-én már szállítják is a 11 db kartonra felhúzott, 1:100 méretarányú tervlapot és a költségvetéseket. A központi fűtés terveit majd pótlólag szállítják. A mennyezetek vastartóira készült statikai számításoknál a tanácskozó termék megoszló terhelését 850 kg/m²-rel, számították (ma 500 kg/m²-rel számítunk), a falakra nem adtak statikai számítást, azok az amúgy is túl nagy biztonsággal dolgozó építési előírásoknak megfelelően készültek.⁴⁴⁽¹³⁾

A város még a munkák kiadása előtt megkezdte tárgyalásait az építkezéshez szükséges hitel biztosítására, így a lipcsei Becker et Comp. bankházzal közlik a város anyagi helyzetére vonatkozó adatokat: A városnak

27 285 lakosa van, ezenkívül kb. 2500 katona állomásozik itt. 18 000 hold földbirtoka (ebből 10 000 hold erdő), egy barnaszénbányája (évi 835 069 métermázsza kitermeléssel), 4 kaszárnyája évi 33 000 Ft bérjövdelemmel, ez utóbbiakat nem kívánják megterhelni. A város évi költségvetése 460 000 fl és 510 000 fl között ingadozik. A kölcsönre a városház építéséhez van szükség.[45\(14\)](#)

A Magyar Jelzálog Hitelbank 50 évi törlesztésre 5,525%-os kamatláb mellett ajánlotta fel a 345 000 fl-os hitelt, de a város a helybeli pénzintézeteket (Soproni Takarékpénztár, Soproni Takaré- és Kölcsön-Egylet, Soproni Építőbank, Soproni Ipar- és Kereskedelmi Hitelszövetkezet) is felhívta ajánlattételre.[46\(15\)](#)

309 Egyben felterjesztették a várható költségek jegyzékét a belügyminisztériumhoz jóváhagyás végett:

Építési összeg, költségvetés szerint:	277 155,95 fl
A várostorony renoválása	10 998,36 fl
A műépítész fizetése	9 000,00 fl
A szomszéd házak renoválása	14 000,00 fl
Összesen:	311 154 31 fl
Kamat 2 évre	22 000,00 fl
	333 154, 31 fl
Zuzáhlungkurs	8 500.00 fl
Fond perdu	3 500,00 fl
Kereken:	345 000,00 fl

Különös a felterjesztés magyar szövegében a két idegen nyelvű szó, ma már egyiket sem használják a bankszakmában. Az elsőt hozzászámítási árfolyammal, a másodikat elveszett alappal fordíthatjuk le és valószínű, hogy mind a kettő a kölcsön megszerzésével kapcsolatos kiadásokat tartalmazta.[47\(16\)](#)

Az elkészített tervek és költségvetések alapján 1892. nov. 15-én megtartották az árlejtést (má: versenytárgyalás). A munka iránti érdeklődés igen nagy volt, 97 vállalkozó és iparos nyújtotta be az árajánlatát. Az árlejtés eredménye (rövidítések: S = Sopron. Bp. = Budapest)

Az árlejtés győztesei:

I. Kőműves munkák: Boór Nándor (S.)	107 088,46 fl
II. Kőfaragó munka: Mechle József (S.)	16 126,99 fl
III. Ácsmunka: Boór Károly (S.)	9 079,24 fl
IV. Bádogos munka: Weber Vilmos (S.)	5 135,36 fl
V. Palafedő munkák: Felkl József (S.)	3 249,23 fl
VI. Asztalos munkák: Neuschloss Ödön és társa (Bp.)	24 827,80 fl
VII. Lakatos munka: Bergmann Adolf (S.)	10 682,47 fl
VIII. Vasáruk szállítása: Schlick Rt. (Bp.)	16 773,95 fl
IX. Mázoló munkák: Dürböck Lajos (S.)	2 543,71 fl
X. Üveges munka: Bergmann Lajos (S.)	3 114,65 fl
XI. Szobafestő munka: Prechlik Károly (S.)	3 257,44 fl
XII. Építményes szobrász: Stictius Lajos (Bécs)	5 520,73 fl

XIII. Figurális szobrász munkák: Kauffungen Rudolf (Bécs)	3 200,00 fl
XIV. Központi fűtés: Körting B. E. (Bécs)	17 340,73 fl
XV. Vízvezeték szerelő munka: Bergmann Adolf (S.)	4 280,86 fl
VI. Légszesz (gáz) szerelési munkák Hess és tsa (Bécs)	6 075,35 fl
XVII. Különféle munkák: Zimmer Sándor (S.), a telefon és csengők szerelése	2 053,66 fl
Teicher Károly (S.) a kárpitos munkákra:	1 400,00 fl
Összesen:	249 350,63 fl

Tehát a mérnöki hivatal által összeállított költségvetéssel (288 536,68 fl) szemben a százalékos engedmények révén kb. 40 000.00 fl megtakarítás mutatkozott.⁴⁸⁽¹⁷⁾

³¹⁰Tanulságos az akkori kereseti viszonyokra Boór Nándor építőmester árajánlatának befejező része, melyben a várható regie-munkák elvégzésével kapcsolatban teszi meg ajánlatát. Ezek szerint a kőműves pallér napibére 1,55 fl, a kőművesé 1,50 fl, a kőműves inasé 60 kr. A napszámos 58 kr, napszámosnő 55 kr, az állványozó pallér 1,50 fl és az állványozó 1 fl bért kap. Órabér a napibér 10%-a, tehát napi 10 óra a munkaidő. Érdekes összehasonlítani ezeket a munkabérekkel az 1831-ben fizetettekkel, több mint 60 év alatt alig emelkedtek (még 50%-ot sem).

Az anyagárak a következők:

1000 db I. oszt. falitégla	14,- fl
1000 db. I. oszt. samott-tégla	120,- fl
1 m ³ durva habarcs	-.80 fl
1 m ³ finom habarcs	1,- fl
1 métermázsa portland cement	3,50 fl
1 kétlovas fuvar	80 kr.

A város közgyűlése az 1892. aug. 18-án kelt 5300/892. sz. határozatával a városházának azonnali, házikezelésben történő lebontását rendelte el.⁴⁹⁽¹⁸⁾ Ekkor a bontási munkák már több mint egy hónapja nagy erővel folytak (26. kép). Az építkezést 1892-ben ennek ellenére nem lehetett már elkezdni.

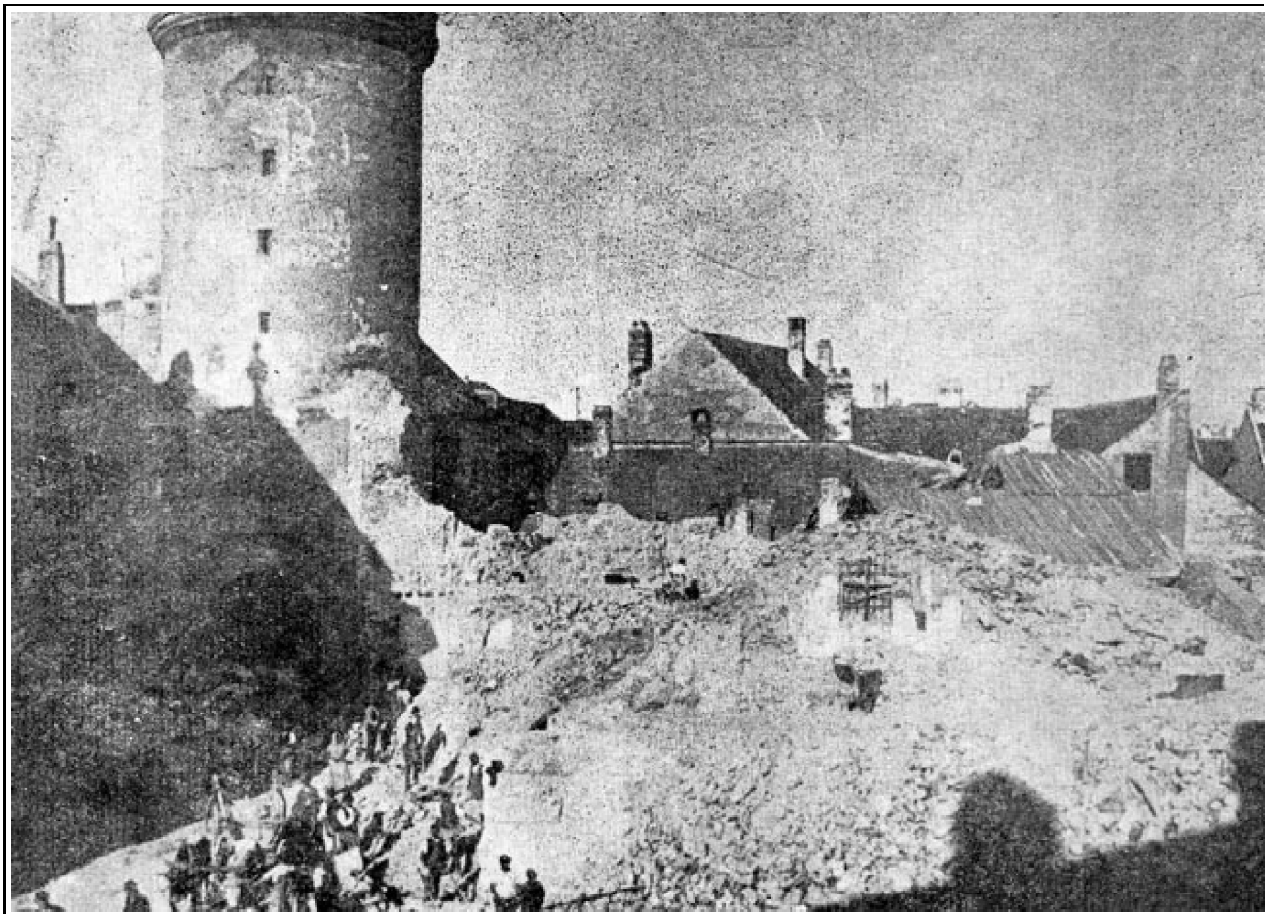
A szükséges hitelt viszont biztosították, a beérkezett ajánlatok közül az 1892. szept. 29-én megtartott közgyűlés a 7.807/214. kgy. számú határozatával a Soproni Takarékpénztár (245 000 fl, illetőleg 490 000 aranykorona) és a Soproni Takaré- és Kölcsönegylet Szövetkezete (100 000 fl vagy 200 000 korona) ajánlatát fogadta el, amely szerint a kölcsönöket 5%-kal kamatozó, 47 1/2 év alatt kell letörleszteni.⁵⁰⁽¹⁹⁾

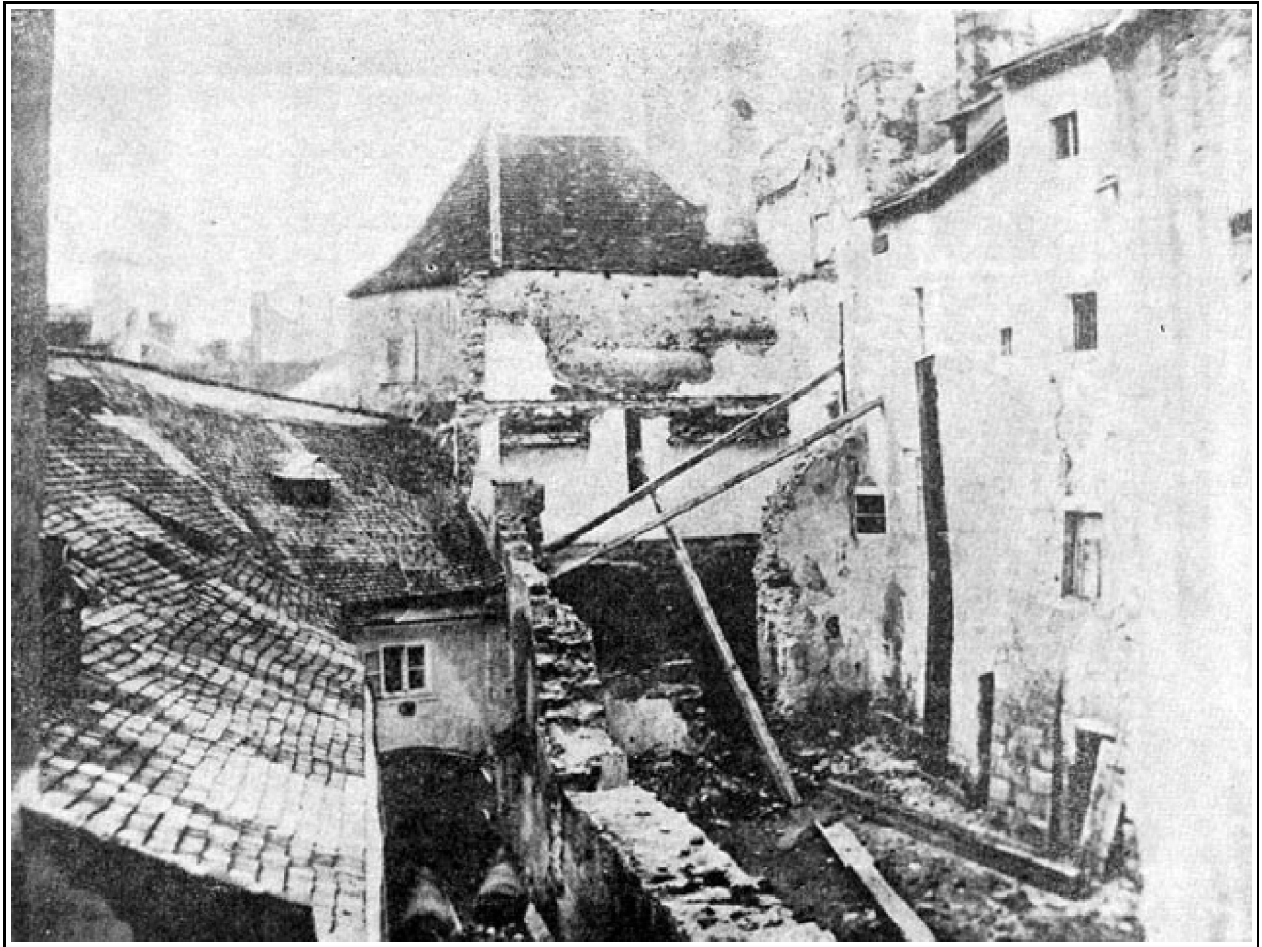
A városháza helyének kiválasztásával kapcsolatos tévedésre különben elég gyorsan rájöttek.⁵¹⁽²⁰⁾ Egy névtelen cikkíró már 1892. okt. 1-én rámutatott arra, hogy máshová kellett volna építeni a városházát, de ekkor már késő volt.⁵²⁽²¹⁾ A Hinträger-cég építési ellenőre, Jeschek Alajos 1892. dec. 17-én jelentette, hogy a régi városháza bontási munkáit befejezték.⁵³⁽²²⁾

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tompos Ernő: A régi soproni városháza újkori története és az

III. A mai tanácsháza építéstörténete

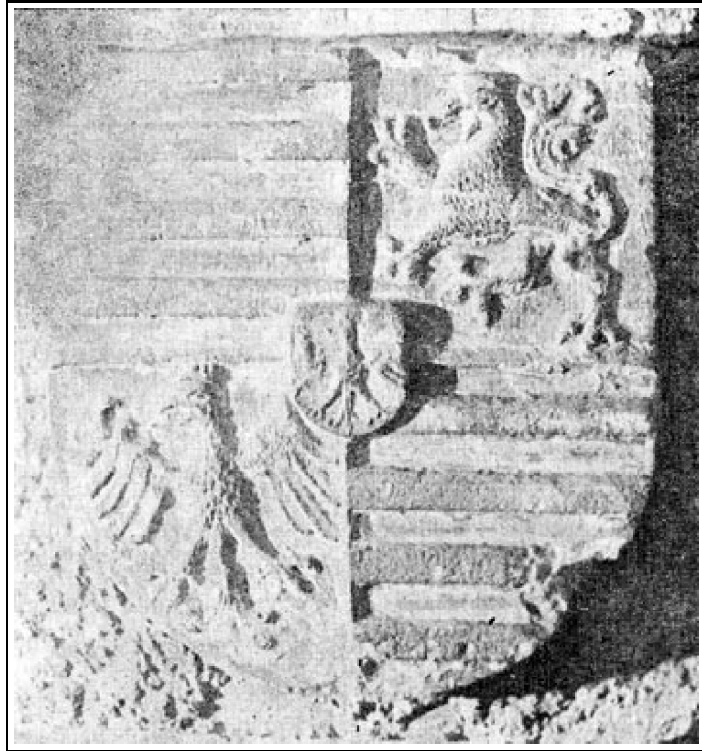
A munkahely átadása az építési napló („Baujournal”) szerint 1893. május 24-én történt meg. Ez egyben az alapozási munkák megkezdését is jelentette. A múzeum vezetője, Bella Lajos a munkákat állandó figyelemmel kísérte, ezzel kapcsolatos jelentését az Archaeologiai Értesítő hasábjain tette közzé.⁵⁴⁽²³⁾ Az alapok kiásása során néhány ágyúgolyó, a XVII. századi falak alatt pénzlelettel datált Zsigmond kori falak és két középkori címeres kő került elő. Sajnos ezek közül csak az egyiket tudtam azonosítani: II. Ulászló királyét, akinek anyósa egy ideig Sopronban lakott (27/a. kép). Ebből az időszakból valók lehetnek az itt talált öntőtégelyek is, háromnak a fenekén a fegyverkovács jele: pajzs, egyszerű kereszttel. Ez Bécs város címere, de lehet véletlen egyezés is.

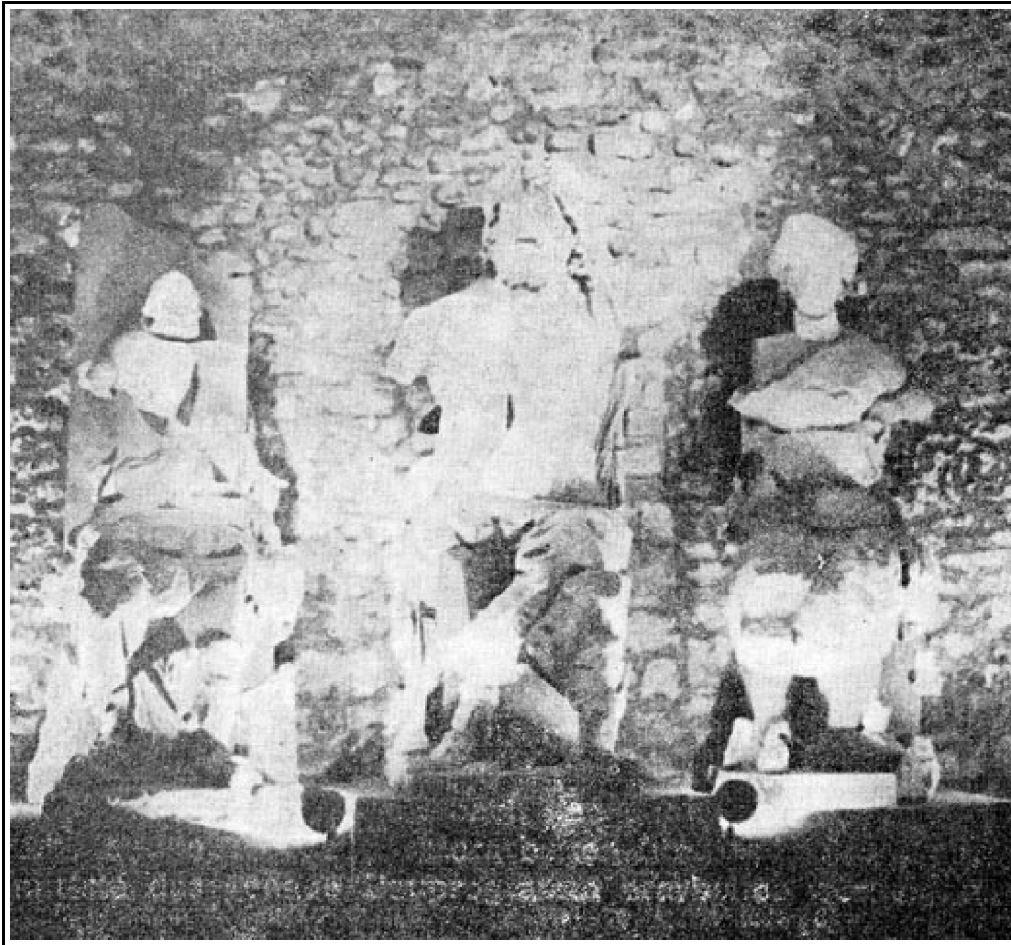

31126. A mai tanácsháza helyén állott 3 ház bontása

312Összesen 26 különböző méretű és falazatú alapfalra akadtak, ezek között román stílusú is volt. Ezek alatt a rómaiak korából valók voltak. Az építési napló szerint 1893. júl. 4-én kerültek elő a kapitóliumi triász szoborcsoport első darabjai. Bella természetesen felfigyelt az előkerült leletekre és mihelyt a tél beálltával leállt az építési munka, beindította az ásásokat (27/b. kép). Ezekkel 4,20 m mélységig ment le és egy 9,80 m széles helyiséget tárt fel.

27. Az alapásánál előkerült leletek. (II. Ulászló címere; A kapitóliumi triász)

313A hosszát – mivel a végfala már a Háromházsér alá került – nem tudta megállapítani. A terem feltárt három fala közül a keleti szép kváderekből épült, az északi és déli falak opus incertum falazási móddal. Huszonhárom nagy és több ezer kisebb márványdarabot talált. Görögországból vagy Kisázsziából kerültek-e ide és mit ábrázoltak a szépen festett falak között talált márványdarabok, azt csak jóval később lehetett megállapítani. Szakál Ernő foglalkozott ezekkel a kérdésekkel, ő és Szakál Ede állapították meg azt is, hogy az ásatásokról reánk maradt vázlaton az északi irány tévesen van bejelölve.⁵⁵⁽²⁴⁾ Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: maga ez a lelet – ha egy régi tűzvész elpusztította is – nem jelent-e többet művészeti szempontból, mint a volt városháza középkorból származó és a barokk korban átépített épületkomplexuma? Bár az kétségtelen, hogy városkép szempontjából az új városháza kimondottan kárt jelent. (28. kép).

A fenti eredményeket megerősítették az 1950 nyarán a városháza közelében levő Új utca és Szent György utca lebombázott házainak helyén végzett ásatások is, ahol Liber pater és Mercurius oltárkövek kerültek elő. Valószínűsítve azt a feltevést, hogy a római Scarbantia fórumának itt, a városháza helyén kellett lennie.⁵⁶⁽²⁵⁾

Ezt különben már a Bella-féle kutatások is valószínűsítették, amelyek során terra sigillata töredékek és

bronz tárgyak mellett két római márványtábla is előkerült. Az egyik a következő felirattal:

SCARB . QVAESTOR . AED.
OB . HONOREM . II . VIRATVS .
CRATVITVM . D . D .

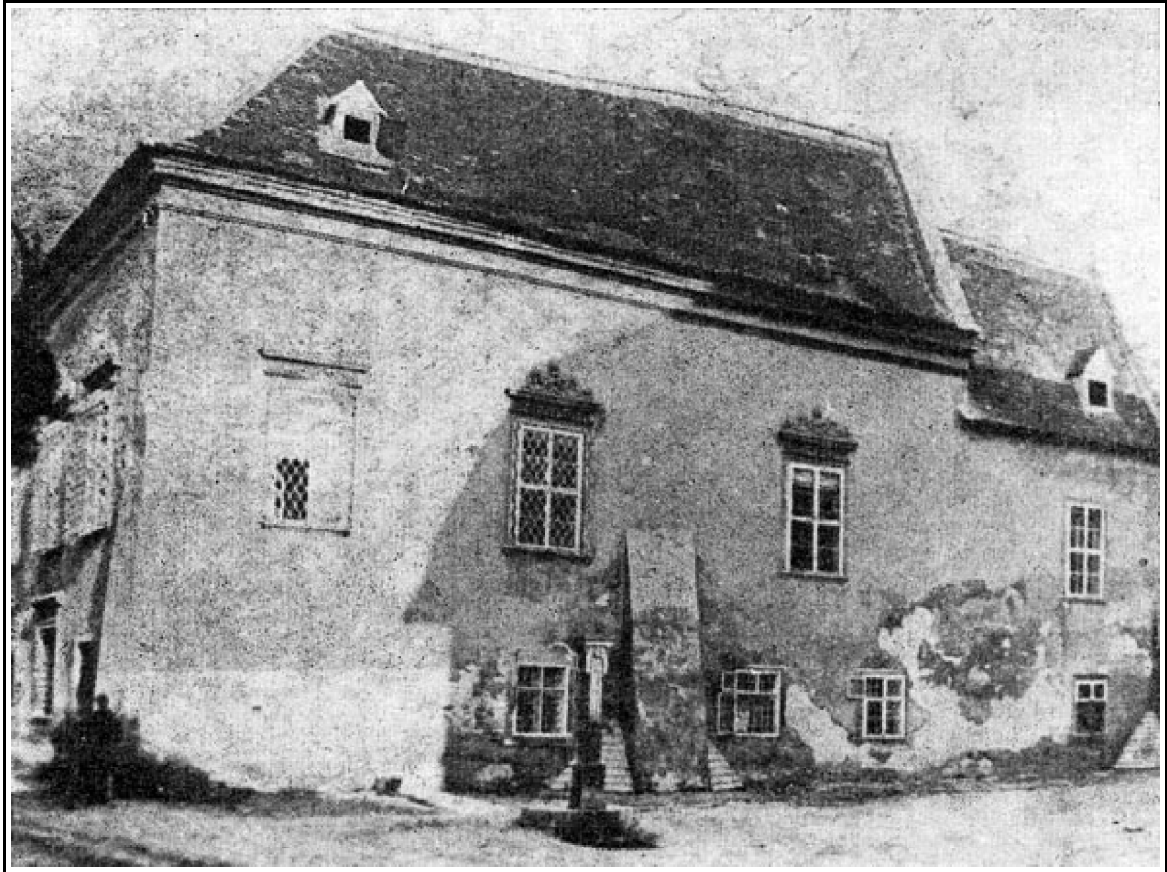
A falak olyan jó minőségűek voltak, hogy majdnem két évezred elmúltával is csak löporral és dinamittal lehetett őket elpusztítani.⁵⁷⁽²⁶⁾

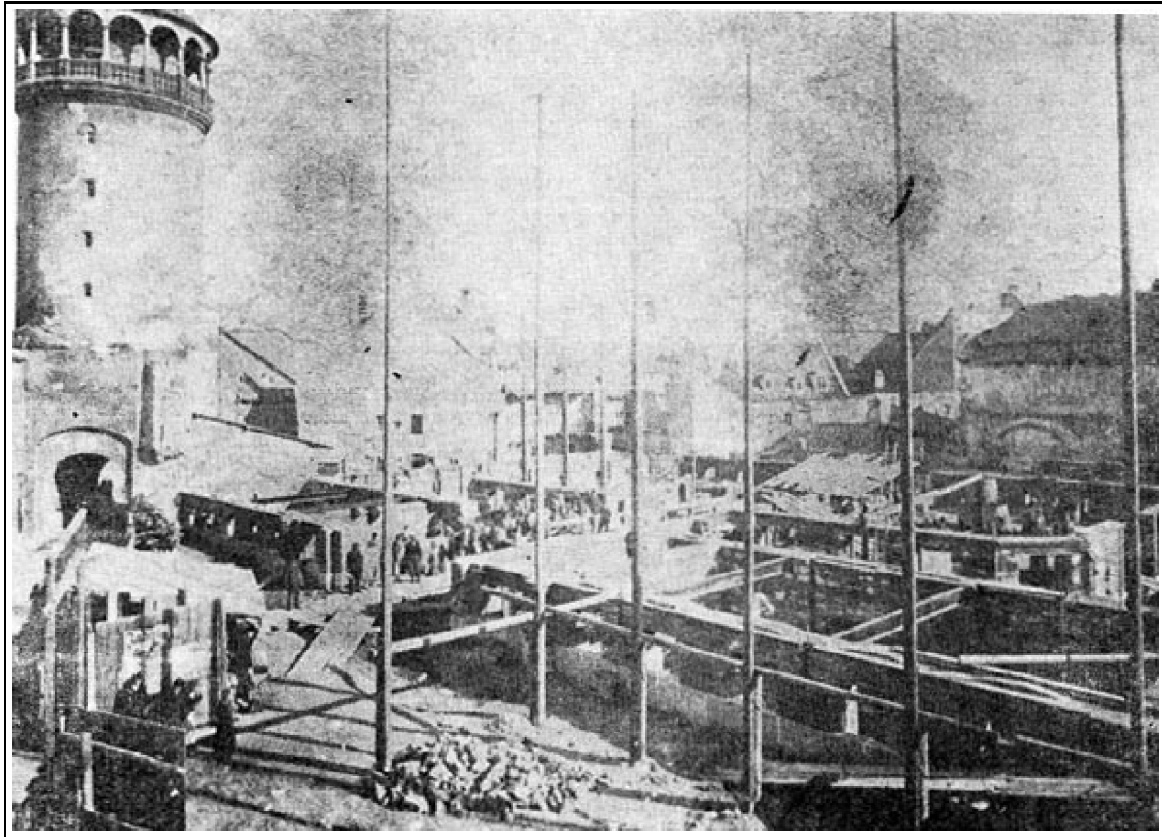
A tervező időközben közölte, hogy a figurális szobrásmunkával megbízott Kauffungen Rudolf elkészült a négy szobor 1:10 méretarányú vázlatával. A szobrok témái: hazaszeretet, igazság, a munka és a jólét. Kérte a vázlatok megtekintését, amennyiben megfelelnek, jóváhagyásukat, hogy a művész az előírt méretben, határidőre elkészíthesse a szobrokat.

A tervező a tervezési munkáért és a helyszíni művezetésért 9 000 fl átalány összeget kért. A városi tanács az összeg nagysága ellen nem is emelt kifogást, de megoszlásáról részletes elszámolást kért. A tervező ezt meg is adta:

engedélyezési tervek	1600 fl
pallér (ma: kivitelezési) tervek	2600 fl
költségvetés készítése	500 fl
az építkezés 18 havi művezetése	1800 fl
felsővezetés	2000 fl
a számlák ellenőrzése	500 fl
Összesen:	<hr/> 9000 fl

³¹⁴Fizetendő három egyenlő részletben, a munka megkezdésekor, a falegyen elérésénél és a számlák kollaúdálása után.⁵⁸⁽²⁷⁾ Az építkezés azonban – főként az alapozási nehézségek miatt – elhúzódott. A tanács a tervező kötelességévé kívánta tenni, hogy a 9000 fl-ért végig levezeti az építkezést. Ez megírta, hogy ha az eredeti ajánlatát fogadták volna el, úgy valóban köteles lenne a kikötött ³¹⁵átalányösszeg ellenében a munkát, időtartamra való tekintet nélkül levezetni. Mivel a város részletes ajánlatot kért és abban a művezetés idejét is kikötötték, így a városnak annyi hónappal többet kell fizetnie, ahány hónappal tovább tart az építkezés mint a megjelölt 18 hónap.⁵⁹⁽²⁸⁾

28. A régi városháza Háromház-terti homlokzata és az új városháza építése

Bár a várostoronynak a tervek szerint érintetlenül kellett volna maradnia, a mellette folyó munkák következtében 1893. aug. 19-én megrepedt, a repedéseket a városi mérnöki hivatal, majd a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet két, Budapestről kiküldött tagja tüzetesen megvizsgálta. A vizsgálat alapján javaslatot tettek a kapubejárat boltöveinek gyámpillérekkel és újabb boltövekkel aláfalazás útján való megerősítésére. A tervezők (Hinträger-cég) és a városi főmérnök a gyámpillérek elhagyása mellett Monier-rendszerű vasbetonburkolat alkalmazását javasolták. Ehhez azonban a toronyórépület és a bástyaföld eltávolítása volt az előfeltétel és kb. 10–12 000 fl-ba került volna. A közgyűlés megszavazta a toronyórépület és az ún. bástyaföld (a két bástyafal közötti feltöltés, melyet a szomszédos lakóházak tulajdonosai „bástyakert” néven használtak) eltávolítását, azzal, hogy ha a torony tovább mozog, akkor kerül sor a Monier-rendszerű óvintézkedésre. E határozatot id. Storno Ferenc megfellebbezte. Erre a város építési bizottságát kiegészítették: Hegedűs Gyula kir. főmérnök, Ullein József műépítész, Boór Nándor és Zeich János építőmesterek, Dr. Schreiner Károly, id. Storno Ferenc, Bella Lajos, Roth Gyula és Dr. Szilvássy Márton tagokkal és ez a bizottság vizsgálta meg újból a tornyot. Javaslatuk: a csatornázást vezessék el a torony alól a Háromházterre és onnan az Előkapunál húzódó csatornába (ez valószínűleg helyes intézkedés volt, mert megszüntette a talaj átáztatását a torony körül). A másik javaslat: a kapubejáratnak 1 m széles pillérekkel nyugvó 1 m vastag boltövvel való aláfalazása.⁶⁰⁽²⁹⁾

Maga a városház építése ezalatt is a terveknek megfelelően tovább folyt. Például az építkezés 13. hetében: 15 kőműves, 9 állványozó, 6 kőműves inas, 39 napszámos, 26 nő és 17 gyerek dolgozott, összesen tehát 112 fő. Az építkezés befejezése ennek ellenére elhúzódott, főként a régi alapok és falak eltávolítása okozott

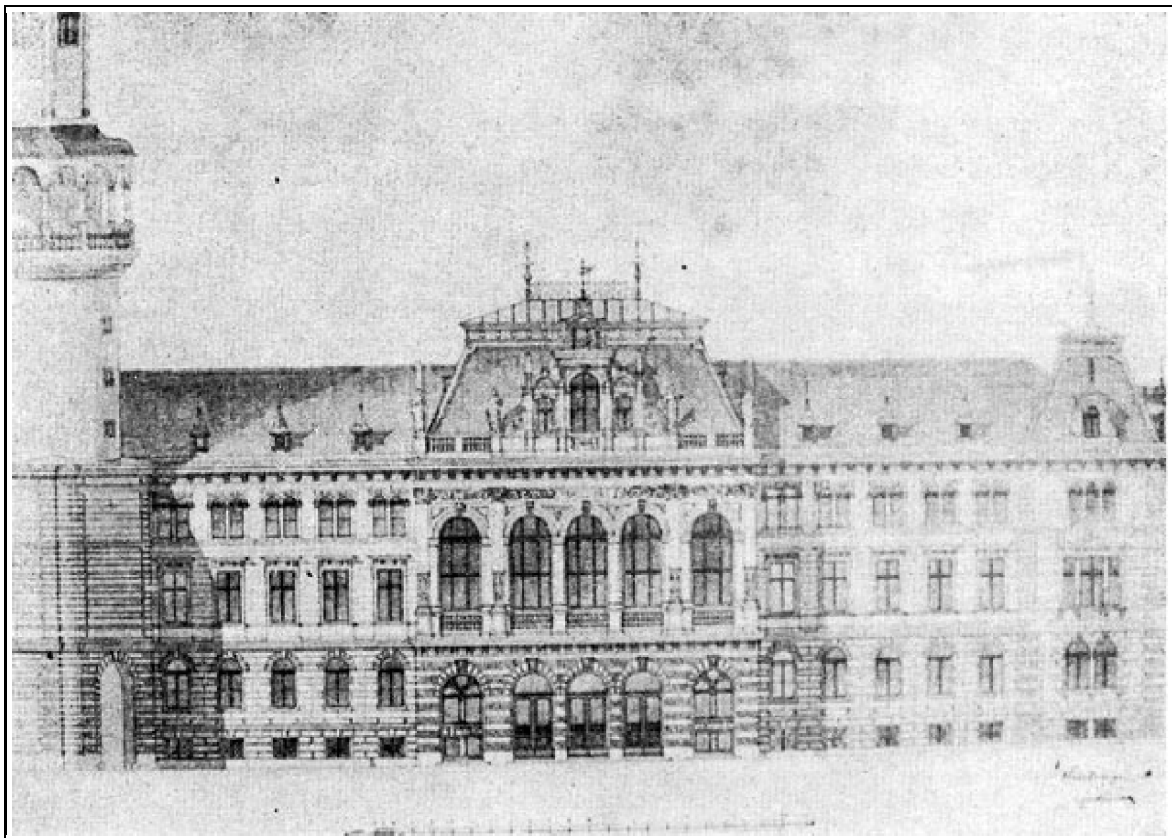
sok késedelmet. A város a törvényhatósági bizottság határozata alapján, végzésileg a kilátásba vett építési időn túl végzett ellenőrzési munkáért követelt 1400 fl helyett 700 fl-ot utalt ki, mert a cég az eredeti programba fel sem vett munkákat is teljesített.⁶¹⁽³⁰⁾ A bécsi építészek a döntést hallgatólag tudomásul vették.

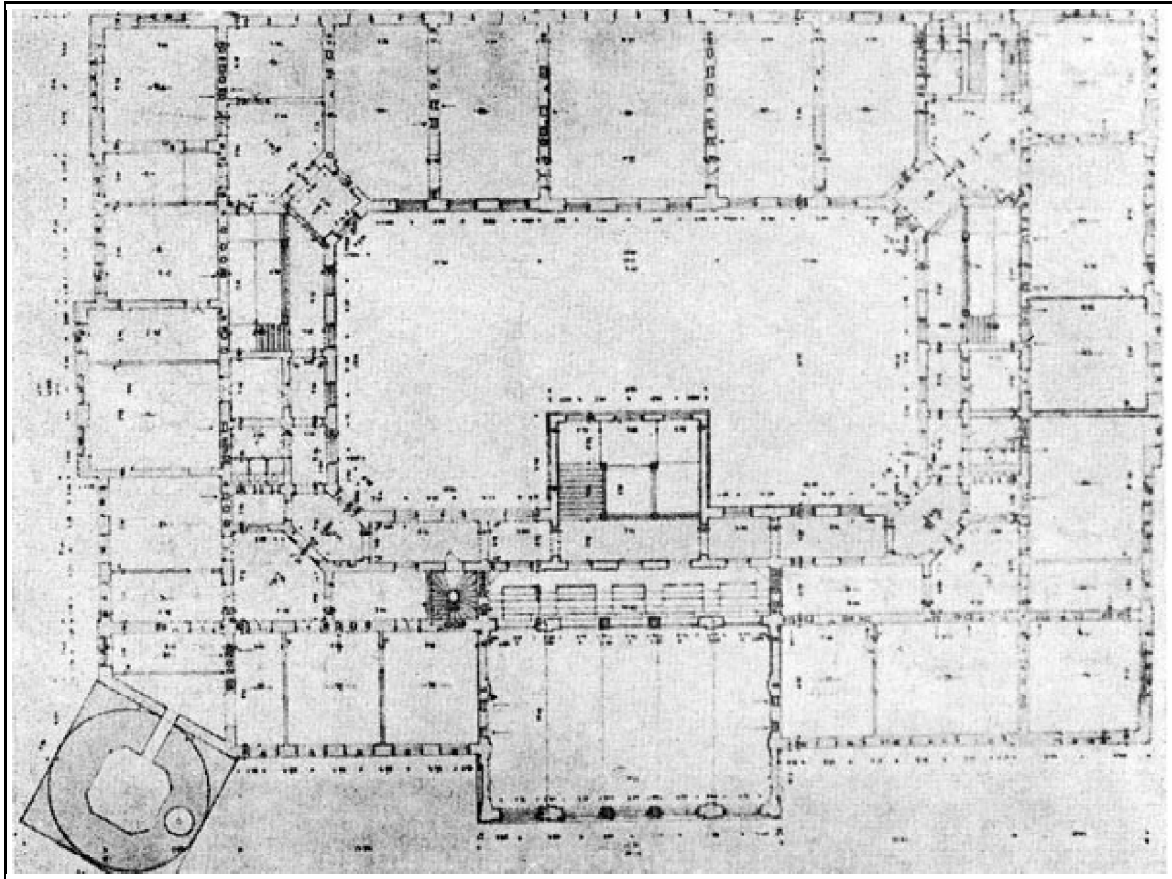
Az építkezést, ha egy kis késéssel is, de rendben befejezték és az épület azóta is kifogástalanul szolgálja a város lakosságát (29. kép). Az építkezés anyagi részét megoldotta az első világháború és az utána következő infláció mely a város többi adóssága mellett a városháza építésével kapcsolatos kölcsönöket is elértéktelenítette.

1895 májusában számol be Sopron második németnyelvű lapja, a Westungarisches Volksblatt az ún. „nagy kölcsönről”: a Magyar Jelzálog- és Hitelbank 1 403 680 fl-os kölcsön nyújtásával lehetővé tette, hogy a város a tüzelraktanya építésére felvett 481 000 fl-os hitelét és néhány más régebbi kölcsönét összevonja és kedvezőbb feltételeket érjen el. E hitelből fedezték a városháza építésénél mutatkozó túllépéseket is.⁶²⁽³¹⁾

1895. aug. 29-én elhatározták, hogy a hivatalok szeptember elsejére visszaköltöznek a városházába.

316 Az építkezés ideje alatt a város törvényhatósági bizottsága (közgyűlés) a városi színház festőtermében ülésezett. Az utolsó ilyen ülést 1896. ápr. 29-én, Simon Ödön főispán elnökletével tartották meg és az új városháza elkészülte fölött érzett öröm ellenére kissé szomorúan búcsúztak a már megszokott festőteremtől. Az újság – nyilván az ülésen elhangzottak alapján – végigtekint az ott hozott fontosabb határozatokon.⁶³⁽³²⁾

29. Hinträger Mór kivitelezési terve (homlokzat, II. emelet)

317 Annál nagyobb volt az öröm, amikor a millenniumot, Magyarország egyetlen városaként összeköthették az új városháza felavatásával és már a díszes, címerekkel és képekkel ékesített nagytanácssteremben mondhatták el a beszédeket. Az ünnepi beszédet az ezeréves évfordulóval kapcsolatban Dr. Hering Zsigmond ügyvéd tartotta. Gebhardt polgármester ismertette a régi és az új városháza történetét és még sokan használták fel az alkalmat, hogy örömeiket és gondolataikat kifejezésre juttathatják. Este a várostornyot piros-fehér-zöld bengáli tűzzel világították ki, a városház minden ablakában 6–6 lámpa égett (1000 fl-ot tettek ki a díszkivilágítás költségei). A magánházakat is mind kivilágították. Az újságok külön felsorolták, melyek voltak a legszebbek. [64\(33\)](#)

A millennium és városházavatás feletti öröm korántsem volt általános. Hangot adott ennek Zsombor Géza az általa szerkesztett radikális Oedenburger Rundschau-ban. [65\(34\)](#) Akkoriban nagy viták voltak, milyen felirat és főként kiknek a nevei kerüljenek fel aranybetűkkel a bejárat melletti márványtáblákra. A fiatal szerkesztő gúnyosan a következő feliratot javasolta: „Dieses Rathaus wurde erbaut von den blutig verdienten Steuergulden der Bevölkerung, im elendigsten Winkel der Stadt Oedenburg. Das Haus soll dienen zum Diktieren und Eintreiben neuer Steuern. Solche renitente Bürger, die mit den Verfügungen des weisen Rathes nicht zufrieden sind, sollen hier eingesperrt werden. Item: Die Ruhe ist des Bürgers erste Pflicht”. Cikkének további részében javasolja, amennyiben mégis a városházépítő bizottság névsora kerülne a táblákra, úgy minden belépő legyen köteles a táblát kalaplevétellel üdvözölni, aki pedig ezt elmulasztaná, annak büntetésből az akkor lelépő Fink polgármester elintézetlen aktáit háromszor kelljen a városház

főlépcsőjén fel és le cipelnie.

Végső következtetésként mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a város a múlt század második felében a Deáktér és a Lövérék irányában fejlődött, súlypontja eltolódott. Nem volt tehát indokolt – a telekár megtakarítása végett (a bontási munkák úgyszólván többbe kerültek, mint egy telek) – a régi városház helyéhez ragaszkodni. Egy valóban előrelátó és nagyvonalú városfejlesztés kihasználhatta volna az amúgy is fellépő szükségleteket arra, hogy a városház, a GYSEV-palota, a törvényszék, a kereskedelmi és iparkamara és az Alpár Ignác által tervezett felsőbb leányiskola tervszerű elhelyezésével, a régi városrészek egységének megbontása nélkül, az egész országban páriát ritkító szép teret hozzon létre, mely egyúttal a forgalom és a közönség érdekeinek is sokkal jobban megfelelt volna. Tehát mai kifejezéssel élve, városközpontot alakíthattak volna ki.

A régi városház épülete, bástyáival és már abban a korban is ritkaság számba menő műemléki együttesével, melynek szépségeit csak az id. Storno Ferenc vázlatkönyvei őrizték meg számunkra, megfelelő állagvédelem mellett még ma is állhatna.⁶⁶⁽³⁵⁾

Az építkezés elszámolása csak évek múlva történt meg. Ennek közzétevése valószínűleg nem emelte volna a közönség hangulatát, mert az ismételt hitelkeretemelések ellenére is jelentős túllépéssel végződött:

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tompos Ernő: A régi soproni városháza újkori története és az új városháza (tanácsháza) építéstörténete / ELSZÁMOLÁS

318 ELSZÁMOLÁS

a soproni városháza építési költségeiről az 1891–1898 között vezetett számadási főkönyv alapján

I. Bevételek:

A Soproni Takarékpénztár kölcsönei 1893. V. 25-e és 1894. XII. 29-e között:	245 000,- fl
a Soproni Takaré- és Kölcsön-Egylet kölcsönei 1893. IX. 13-a és 1894. XII. 29-e között:	100 000,- fl
a „nagykölcsönből” 1895–1896-ban:	50 000,- fl
a királykép festési költsége	477,51 fl
eladott bontási anyagért	6 271,96 fl
eladott árlejtési feltételekből	165,50 fl
a lerombolandó házak lakbéréi	984,86 fl
vegyesek	218,15 fl
Összesen:	<u>403 117,98 fl</u>
Külön hitelből:	<u>75 889,52 fl</u>
Bevételek összesen:	479 007,50 fl

II. Kiadások:

Kőműves munka (Boór N.)	145 315,13 fl	+38 222,67 fl
-------------------------	---------------	---------------

Kőfaragó munka (Mechle J.)	33 946,46 fl	+17 819,47 fl
Ács munka (Boór K.)	9 708,85 fl	+629,61 fl
Bádogos munka (Fuhrmann T.)	8 862,06 fl	+3 726,70 fl
Tetőfedő munka (Felkl J.)	4 279,36 fl	+1 030,13 fl
Asztalos munka (Neuschloss Ö.)	27 787,12 fl	+2 959,32 fl
Lakatos munka (Bergmann A.)	15 067,13 fl	+4 384,66 fl
Vasárúk (Schlick-gyár)	12 708,74 fl	-4 065,21 fl
Mázolás (Dürböck L.)	3 790,58 fl	+1 246,87 fl
Üvegező munka (Bergmann L.)	4 325,11 fl	+1 210,46 fl
Szobafestő munka (Prechlich K.)	3 049,60 fl	-207,84 fl
Díszítő szobrász munka (Strictius L.)	5 468,26 fl	-52,47 fl
Figurális munka (Kauffungen R.)	3 199,98 fl	- -,02 fl
Közp. fűtés (Körting cég)	18 432,48 fl	+1 091,75 fl
Vízv. szerelés (Bergmann A.)	4 937,11 fl	+656,25 fl
Gázszerelés (Hess és tsa)	4 093,12 fl	-1 982,23 fl
Gázberendezés (Soproni Gázmű)	5 040,71 fl	+5 040, 71 fl
Redőnyök (Justus cég)	4 361,91 fl	+4 361,91 fl
Telefon (Zimmer S.)	2 010,77 fl	-43,89 fl
Feliratok (Schwarz F.)	273,60 fl	+273,60 fl
Kályhák (Schleiffer cég)	223,50 fl	+223,50 fl
Művezetés (Hinträger M.)	9 700,00 fl	+700,00 fl
A régi városház bontása	9 764,29 fl	+9 764,29 fl
Árlejtési feltételek	240,00 fl	+240,00 fl
Bútorzat	27 177,70 fl	+27 177,70 fl
Vegyeesek	21 152,86 fl	+21 152,86 fl
Összesen:	<u>384 916,45 fl</u>	

319 Ebből több mint egynegyed milliót a soproni iparosok kaptak. Az utolsó számszlop a túllépéseket (+) és megtakarításokat (-) mutatja, szinte természetes, hogy az előbbieket vannak többségben. Nem vet azonban jó fényt a mérnöki hivatal munkájára, hogy a tervezésnél egész munkanemek (pl. a bontás, bútorzat stb.) kimaradtak.

A városháza környékének rendezésével kapcsolatban megvett területek költségei:

Russ J. (1892. XII. 13.)	4 000,00 fl
Bömler-ház (1894. V. 21.)	14 000,00 fl
Tschurl-ház (1893. V. 25.)	12 000,00 fl
Összesen:	<u>30 000,00 fl</u>

Különhitelből (főként a városház telkének bővítésére):

A Cavallar-ház megvétele:	34 000,00 fl
A Trogmayer-ház megvétele	19 000,00 fl
Az Iliás-ház megvétele	9 000,00 fl
A Szent János kápolna áthelyezése	5 858,73 fl
Utcanyitásra	8 030,79 fl
Összesen:	<u>75 889,52 fl</u>

Weinberger Gusztáv számvizsgáló 1898. szept. 10-i jelentése szerint a városháza összköltsége:

kiadások	384 916,45 fl
a környék rendezése	<u>30 000,00 fl</u>
összesen:	414 916,45 fl
külön hitelből:	<u>75 889,52 fl</u>
Kiadások összesen:	490 805,97 fl azaz:

Négyszázkilencvenezernyolcszázöt forint 97 krajcár, mely összegben nem szerepel a Hochholtzer-féle ház 1848-ban történt megvétele:

	8 200,00 fl
Elszámolás: kiadások	490 805,97 fl
eng. hitelkeret	<u>479 007,50 fl</u>
Hitel túllépés:	11 798,47 fl

Utójáték: az 1922. évi választások előtt, amikor Andrassy Gyula, Klebelsberg Kunó és Hébelt Ede versengtek a soproni képviselői mandátumért, Sopronyi-Thurner Mihály polgármester és gróf Klebelsberg kultuszminister a Városháztéren (ma: Beloianisz-tér) sétálva nézegették a tér hangulatát erősen zavaró épületet és ekkor Klebelsberg azt az ígéretet tette, ha őt választják meg a város képviselőjének, átterveztetni és átépíttetni a városházát is.⁶⁷⁽³⁶⁾ A város azonban a szociáldemokrata Dr. Hébelt Ede jogakadémiai tanárt választotta meg.⁶⁸⁽³⁷⁾ Az átépítés elmaradt.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Tompos Ernő: A régi soproni városháza újkori története és az új városháza (tanácsháza) építéstörténete / Tompos, Ernst: DAS ÖDENBURGER RATHAUS

Tompos, Ernst: DAS ÖDENBURGER RATHAUS

Im Jahre 1977 feiert die Stadt Ödenburg den siebenhundertjährigen Wiederkehr der Erteilung des Stadtrechts. Die königliche Freistadt hatte aber erst seit 1422 ein neues Rathaus: Klostergasse 9 (1422–1459), bzw. Beloianisz-Platz 8 (1460–1495).

Das sogenannte „alte Rathaus“, das auf der Stelle des heutigen stand, war seit 1496 als solches benutzt. Dr. Christoph Lackner, der grösste Bürgermeister der Stadt, liess es am Anfang des 17. Jh. mit schönen Wandgemälden und klugen Wahlsprüchen schmücken. Wir kennen diese aus dem Büchlein des Pfarrers Johann Conrad Barth (1670).

320Im Jahre 1676 brannte es ab und wurde erst 1712 nach dem Vorbild des alten Wiener Rathauses umgebaut. Sogar die Statuen beim Haupteingang (Justitia und Prudentia) waren dieselben wie die in Wien. (In Stuhlweissenburg wurde dann durch den Eisenstädter Steinmetzmeister Thomas Walch im Jahre 1717 auch ein ähnlicher Haupteingang errichtet).

Der grosse weisse Kachelofen im Beratungssaal wurde vom Wiener Meister Johann Bleicher im Jahre 1762 gesetzt. Das grosse Deckengemälde ebendort, stammte von Stefan Dorffmaister und stellte den Freiherrn von Schilson dar, wie er Frieden stiftet zwischen dem Rat und der Bevölkerung der Stadt (1782).

Das alte Gebäude wurde mit der Zeit zu klein für die Verwaltung und das Archiv der Stadt und auch baufällig. Darum veranlasste der Magistrat 1834 die Baumeister Ferdinand Hild und Franz Stampf Pläne für ein neues Rathaus auszuarbeiten. Der Freiheitskampf von 1848–49 vereitelte aber den Neubau. Erst 1890 wurde ein Wettbewerb ausgeschrieben, dessen Pläne von einer Jury unter dem Vorsitz Karl Hasenauers beurteilt wurden. Den ersten Preis erhielt Moritz Hinträger, den zweiten Franz Schachner, den dritten Otto Marmorek, alle aus Wien. Moritz Hinträgers umgearbeiteter Plan wurde ausgeführt.

Bei der Ausgrabung der Fundamente fand man die Bruchstücke der kapitolinischen Trias, ein Wappen des Königs Wladislaus II., drei Giessformen mit den Zeichen des Waffenschmiedes, ähnlich dem Wappen der Stadt Wien usw.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Tóth Endre: *Vigilius episcopus Scaravaciensis* (Scarbantia VI. századi történetéhez)

Tóth Endre: *Vigilius episcopus Scaravaciensis* (Scarbantia VI. századi történetéhez)

1. Az 572–77. évi és az 579. évi gradói zsinatok aláírói között szereplő *Vigilius episcopus Scaravaciensis* nem ismeretlen a korról foglalkozó kutatók előtt. Hogy most ezt az adatot részletesebben vizsgáljuk meg, annak a püspök székhelyének azonosításában mutatkozó eltérő vélemények és az a tény az oka, hogy a magyar kutatás a püspök székhelyének Scarabantiával történő azonosítását vagy kellő indok nélkül elutasította, vagy nem vett róla tudomást. Holott egyrészt Pannonia Drávától északra eső területeinek egyházszervezeteire ez lenne az egyetlen biztos adat, másrészt korát tekintve, a későrómai lakosságkontinuitás kérdésével szorosan összefüggve, egyben legkésőbbi konkrét adat is az egyházszervezet fennállására a Dunántúlon. Véleményem szerint a püspök székhelye Scarbantia (Sopron) volt. Ezt az azonosítást mind a névalak szöveghagyománya, mind a terület (Noricum) egyházi viszonyai, mind az utóbbi évek jelentős soproni régészeti feltárásai alapján biztosnak tekinthetjük.

A „Három fejezet”-vitával¹⁽³⁸⁾ kapcsolatban 572–77 között²⁽³⁹⁾ Éliás aquileiai érsek alatt megtartott gradói

zsinat aktája a 827. június 6-i mantuai zsinat aktájában³⁽⁴⁰⁾ maradt fenn. A gradói zsinat hitelességét J. Friedrich⁴⁽⁴¹⁾ bebizonyította, és a kutatás az aláíró püspököket is hiteleseknek fogadja el.⁵⁽⁴²⁾

321 Az 527–77. évi gradói zsinat aláíróinak ránkmaradt szövege a következő:

*His gestis apud nos habitis subscripserunt Martinus Opitargensis, Leonianus Tyborniensis, Petrus Altinaris, Helias sanctae Aquilensis aeccliesiae patriarcha, Vindemius Cessensis, Virgilius Patavensis, Johannes Celeianensis, Clarissimus Concordiensis, Patricius Emolnensis, Hadrianus Polensis, Maxentius Iuliensis, Severus Tergestinus, Johannes Parentinus, Aaron Avoriensis (Aguntum), Materninus (Marcellinus) Sabionensis, Flaminius Tridentinus, Vigilus Scaravasiensis, Laurentius Feltrinus, Martinus Petenatis*⁶⁽⁴³⁾.

Az 579. évi, szintén Gradóban tartott zsinat aláíróinak névsorát legjobban Johannes Diaconus Chronicon Venetumja tartotta fenn⁷⁽⁴⁴⁾.

*Id est primus Helyas patriarcha; deinde Marcianus episcopus sancte ecclesie Opetergine, Leonianus episcopus Tyborniensis, Petrus episcopus Altinatis, Vindemius episcopus Cessensis, Bergullus (Virgilius) episcopus Patavinae ecclesie, Johannes episcopus Celeiane, Clarissimus episcopus Concordiensis, Patricius episcopus Emonensis, Adrianus episcopus Polensis, Maxentius episcopus Juliensis, Severus episcopus Tergestine ecclesie, Solatius episcopus Veronensis, Johannes episcopus Parentine ecclesie, Aaron episcopus Avonciensis, Ingenuus episcopus secunde Recie, Agnellus episcopus Tridentine, Vigilus episcopus Scaravaciensis, Fontegius episcopus Feltrensis, Martianus episcopus Petenatis*⁸⁽⁴⁵⁾.

Vigiliusról más adat nem szól. Nem szerepel sem az 591. évi maranói zsinat⁹⁽⁴⁶⁾ aktájában, sem az ugyancsak 591-ben kelt levélben, melyet az aquileiai patriarkátus püspökei írtak Mauricius császárnak¹⁰⁽⁴⁷⁾.

2. Vigilus püspök székhelyét a szövegkiadók egységesen Scarbantiával azonosították¹¹⁽⁴⁸⁾. A régebbi magyar kutatás azonban ezt az adatot vizsgálat nélkül elutasította¹²⁽⁴⁹⁾. Nagy Lajos már R. Egger véleményére hivatkozva utasította el a scarbantiai püspökség fennállását a VI. sz. második felében¹³⁽⁵⁰⁾. Újabbban a problémával nem foglalkoztak.

A gradói zsinat (572–77) hitelességét bebizonyító J. Friedrich Vigiliust Tarvisium püspökének tartotta¹⁴⁽⁵¹⁾, miután az egyháztartomány püspökei közül ezé a városé hiányzik az aláírók névsorából. Azonban a zsinatot Észak-Itáliában tartották, ahol Tarvisium is fekszik, így teljesen kizárt, hogy a város neve ennyire romlott formában maradt volna fenn, amikor a város később is fennállt és neve ismert volt. *Tarvisium* nevének adataiban lényegesebb névromlás nem fordul elő¹⁵⁽⁵²⁾. J. Zeiller¹⁶⁽⁵³⁾ elfogadta a püspökség meglétét Scarbantiában.

322A kérdést több alkalommal is¹⁷⁽⁵⁴⁾ csak R. Egger vizsgálta részletesen, de megnyugtató eredményre nem jutott. J. Friedrich véleményét ő is elvetette, azonban Scarbantia helyett egyéb azonosításokkal próbálkozott. Az ő kiindulásában az volt az alapvető hiba, hogy nem vizsgálta meg eléggé a legkézenfekvőbb azonosítást: *Scarabantia, die civitas in der Pannonia I., die schon hundert Jahre früher dem Gesichtskreis des Reiches entschwunden war, kommt nich in Betracht*¹⁸⁽⁵⁵⁾. A püspök székhelyének szövegvariánsai azonban annyira közelállnak *Scarabantia* nevéhez, hogy szövegromlásnak is csak két – részben bizonytalan – variáns tekinthető¹⁹⁽⁵⁶⁾. Önmagában ez a tény – függetlenül a történeti megfontolásoktól, melyek főképpen a korábbi kutatást befolyásolták – alapos vizsgálatra kell hogy készítsen, és nem lehet eleve abból az elgondolásból kiindulni, hogy a VI. század második felében

Scarabantiában nem létezhetett püspökség. Egger viszont ezen az alapon Scarabantiát kizárta a lehetőségek sorából és más azonosításokkal kísérletezett. Előbb a belső-noricumi terület püspökére gondolt²⁰⁽⁵⁷⁾, aki nem székhelye, hanem a fennhatósága alá tartozó terület után nevezte magát: „Karawankenbischof”-nak, Hemmaberg székhellyel²¹⁽⁵⁸⁾. Később azonban az „episcopus Carantanensis” lehetőséget vetette fel, és Virunum püspökét értette alatta. Legutóbb K. Reindel²²⁽⁵⁹⁾ Egger véleménye ellenére Scarabantia püspökének tartotta Vigiliust, G. Piccottini²³⁽⁶⁰⁾ viszont Egger véleményéhez csatlakozott: *Vigilius püspök mit R. Egger als Episcopus Carantanensis in der Nähe des mons Carantanus (= Ulrichsberg) vermutlich also in der bei Virunum angenommen werden kann*. Noha a gradói zsinat aláírói között Virunum püspöke nincsen említve, nagyon valószínűtlennek látszik (eltekintve a névalak hagyományozásától is), hogy a zsinati aktában Virunum püspöke a közeli mons Carantanusról nevezze meg magát, mert 20 évvel későbbi adat szerint – a noricumi püspökök utolsó említésében – Virunum püspökének székhelyét *Breonensis* alakban említik²⁴⁽⁶¹⁾. Virunum közvetlen közelében pedig még egy püspökség nem lehetséges.²⁵⁽⁶²⁾

Miután tehát Egger azonosításai önmagukban is valószínűtlenek, másrészt a Scarabantiával történő azonosítás lehetőségét még nem tárgyalták, ez utóbbit kell megvizsgálunk.

3. Vigilius püspök székhelyének hagyományozott névalakjai a következők²⁶⁽⁶³⁾:

3231. Az 572–77. évi gradói zsinat: *Vigilius Scaravasiensis*²⁷⁽⁶⁴⁾ A mantuai zsinat aktája, benne a gradói zsinat aláíróival, egy XV. századi kódexben maradt fenn. Egy másik, késői XVII. századi kézirat szövegvariánsait a kiadás nem hozza²⁸⁽⁶⁵⁾.

2. Az 579. évi gradói zsinat aláíróinak névsora több szerzőnél is fennmaradt. Johannes diac., *Chronicon Venetum: Vigilius episcopus Scaravaciensis*²⁹⁽⁶⁶⁾. R. Egger véleménye szerint³⁰⁽⁶⁷⁾ ez a XI. század elejéről származó kézirat³¹⁽⁶⁸⁾ őrizte meg a zsinat aláíróinak nevét a legjobban hagyományozott alakban. *Chronicon Gradense: Vigilius episcopus Scaravaciensis*³²⁽⁶⁹⁾. Kézirata XI. századi. *Cronica de singulis patriarchis Nove Aquileie: Vigilius episcopus Scaravaciensis*³³⁽⁷⁰⁾. XI. századi kéziratokból³⁴⁽⁷¹⁾. Variáns: *Caravaciensis*. Dandolo, *Chron.: Virgilius episcopus sanctae ecclesie Scaravaciensis*.³⁵⁽⁷²⁾ (? *Chron. Venetum vulgo Altinate: Scuranaciensis*³⁶⁽⁷³⁾).

A fennmaradt névalakok alapján nem lehet kétséges, hogy Vigilius³⁷⁽⁷⁴⁾ *Scaravacia* püspöke volt. Miután a szöveg-hagyományozásban az episcopus *Scaravaciensis* kapcsolatban a szókezdő *S* kiesése gyakran előfordul, de az alakok többségében az *S* megmaradt, teljesen valószínűtlen, hogy a székhely neve *C*-vel kezdődött volna. Másrészt teljesen valószínűtlen az is, hogy a *Carantanus* földrajzi nevet, mely a zsinatok időpontja után vált használatossá³⁸⁽⁷⁵⁾ és egyre ismertebbé, olyan városnév hatására rontsák le³⁹⁽⁷⁶⁾, mely mindig is Aquileia joghatósági területe szélén volt, Egger szerint pedig a zsinatok időpontjában nem is tartozott hozzá, illetve már nem is létezett: a jelenleg rendelkezésünkre álló kéziratok készítésénél pedig már semmiképpen nem volt ismert. Mindezek alapján, és mert a „Carantán” terület püspökét „Breonensis” néven említik a zsinatok korában, továbbá mert a *Carantanensis-Scaravaciensis* szövegromlás sem tételezhető fel, Egger azonosítását nem lehet elfogadni, és más lehetőségeket kell megvizsgálni.

Carbantia (It. Ant. 340): A Mediolanum és Augusta Taurinorum között fekvő helység a milánói érsek joghatósági területére esik, így számításba nem jöhet⁴⁰⁽⁷⁷⁾. Két másik név azonban több figyelmet érdemel: *Scarbia*⁴¹⁽⁷⁸⁾ (Tab. Peut. IV 2; Mittenwald Dél-Bajorországban) és *Scarantia* (Scharnitz, ugyanott). Noha *Scarbia* és *Scarantia* azonosítása vitatott (*Scarantia*t csak a VIII. század második felétől említik), azonban mindkettő egymáshoz közel fekszik Dél-Bajorországban, az Isar mellett. Scarbiáról **324** az Itinerariumon kívül semmit sem tudunk. *Scarantia*ban 736-ban Reginprecht alapított kolostort Szent Péter apostol

tiszteletére⁴²⁽⁷⁹⁾, de korábbi adatunk nincsen róla. Noha Scarantia névalakja közel áll Vigilius székhelyének *Scaravacia* nevéhez (ámbar a szövegvariánsok alapján is valószínűtlen az azonosítás), azonban a kettő semmiképpen sem azonosítható egymással. Scarantia Raetia II területén van, és így semmiképpen sem lehetett püspökség abban az esetben sem, ha a település már fennállt a VI. században, mert a vizsgált időszakból Raetia II püspökét ismerjük⁴³⁽⁸⁰⁾.

Az aquileiai érsekség joghatósága alá eső területről mindössze egyetlen helynevet ismerünk, mellyel Vigilius székhelye összekapcsolható, sőt az azonosítás problémamentes: *Scar(a)bantia-t*⁴⁴⁽⁸¹⁾. Mint láttuk, a zsinati aktákból Vigilius székhelye *Scaravacia*. Sopron római nevét *Scar(a)bancianak* ejtették. A b-ről v-re változás nem okoz problémát⁴⁵⁽⁸²⁾. Az *n* kiesése is megmagyarázható. Egyrészt nem tudjuk, hogy a VI. században hogyan hangzott a városnév. Lehetséges, hogy az *n*-t már nem ejtették. Erre utalnak a város nevének IV. századvégi előfordulásai: *Scarabatensi*, *Scarabetensis*⁴⁶⁽⁸³⁾. Lehetséges, hogy a zsinati szövegekben a városnév esetében sem elírásról van szó, hanem a város neve a VI. században *Scaravacianak* hangzott. Azonban egy másik lehetőség hihetőbb. Miután a névalakok csak kéziratokban fordulnak elő, nagyon valószínű, hogy a név leírásakor az *n*-t nem írták ki, hanem az előtte álló *a* felett vízszintes vonallal jelölték: *Scaraväcia*. A kéziratok mind későbbi időből származnak, mint az *n*-t (és *m*-t) jelölő vízszintes vonal megjelenése⁴⁷⁽⁸⁴⁾. Vigilius püspök székhelye a névalak alapján csakis *Scarabantia* (Sopron) lehet.

4. Vizsgáljuk meg azonban azt is, lehetséges-e a VI. század második felében püspökség fennállása Scarabantianban. Mint láttuk, mind a külföldi, mind a magyar kutatást döntően befolyásolta az az elképzelés, hogy véleményük szerint a római birodalom pannoniai uralmának megszűnte után 150 évvel Scarabantianban püspökség nem létezhetett. Meglepő azonban, hogy éppen Egger szerint⁴⁸⁽⁸⁵⁾: *Christen gab es im umschriebenen, einst der Metropolis Aquileia eingegliederten Raume, auch Bistümer waren eingerichtet gewesen, sicher Savaria-Steinamanger, Lauriacum-Lorch, und Augusta Vindelicorum-Augsburg, vielleicht Juvavum-Salzburg*. Savaria esetében erre a lehetőségre Egger alig rendelkezhetett bizonyító erejű adattal.

Nem lehet püspökséget feltételezni Scarabantianban a római birodalom pannoniai uralmának, sőt a birodalomnak megszűnte után: ez a kiindulási alap abból a nézetből származott, mely szerint a római uralom megszűnte az itt élő népesség számára annyira katasztrófális volt, a lakosság annyira elpusztult, hogy a terület későbbi története ³²⁵folyamán az újabb lakosságnak legfeljebb csak jelentéktelen kisebbségét képezte. Sorsával nem érdemes foglalkozni, mert hagyatéka és emlékanyaga sem maradt fenn és így problémát és kutatási feladatot nem jelent. Noha ez a vélemény ebben a formában nem fogalmazódott meg, azonban a legutóbbi időkig a kutatást ez befolyásolta. E szemlélet abban is megnyilvánult, hogy a fő kutatási területet az egykori római tartományt az V. század elejétől hosszabb-rövidebb ideig megszálló népvándorlás kori népességek vizsgálata jelentette és a későrómai lakosság történetének és hagyatékának a vizsgálata háttérbe szorult⁴⁹⁽⁸⁶⁾. Miután azonban a Dunántúl későantik lakossága, legalábbis a VI. század végéig, jelentős számban, anyagi és szellemi kultúráját megőrizve fennmaradt⁵⁰⁽⁸⁷⁾ – amire a lehetőségek adottak voltak – történetének vizsgálata jelentős részét kell, hogy képezze a korral foglalkozó kutatásnak.

A kontinuitás az eddigi vélemények szerint is – eltekintve a belőle levont következtetésektől és magyarázatoktól – leginkább az egyházi-kultikus területen bizonyítható⁵¹⁽⁸⁸⁾. Ezért különös figyelmet érdemel Scarabantia VI. századi püspökségének megléte, annál is inkább, mert Pannoniában, a Drávától északra eddig még a IV. században is csak egyetlen püspökség meglétét igazolja többé-kevésbé konkrét adat⁵²⁽⁸⁹⁾. A hun uralom utáni időszakból nem rendelkezünk adattal a Dunántúl egyházi hovatartozásáról és egyházi szervezettségéről. Az V. század közepe előtt (Sirmium hun ostroma előtt) nyilvánvalóan Sirmium

fennhatósága alá tartozott⁵³⁽⁹⁰⁾. Ezután az időpont után azonban Aquileia kiterjesztette fennhatóságát ÉK felé⁵⁴⁽⁹¹⁾. Nincsen akadálya tehát annak, hogy Pannonia az V. század közepe után az aquileiai érsek, ill. metropolita alá tartozzék. A terület egyházi-igazgatási hovatartozásának kérdése a kutatásban – érthetően – nem merült fel. Vigilius püspök jelenléte a gradói zsinatokon azonban bizonyítja, hogy Pannonia (legalább is az egykori Pannonia Prima és Savia) az aquileiai metropolita alá tartoztak.

A régészeti kutatás szerint ezideig éppen Sopron az egyetlen olyan római város Pannoniában, ahol sikerült a város folyamatos lakosságát kimutatni egészen a VI. századig⁵⁵⁽⁹²⁾, a későrómai városfalak kontinuitását pedig egészen a kora Árpád-korig⁵⁶⁽⁹³⁾. ³²⁶Noha a lakosság etnikuma még nem tisztázott, azonban a folyamatos lakosság⁵⁷⁽⁹⁴⁾ véleményem szerint kellő előfeltételül szolgál ahhoz, hogy a fallal körülvett városban a VI. század második felében püspöki székhely lehessen. A korabeli püspöki székhelyek mind fallal körülvett, erődített településeken voltak⁵⁸⁽⁹⁵⁾. R. Egger éppen a megerősítés hiánya miatt⁵⁹⁽⁹⁶⁾ (tanulmánya írásakor még nem voltak ismertek Sopron későrómai városfalai) is kereste más megerősített helyen Vigilius székhelyét.

Miután a gradói zsinatot néhány évvel a langobardok itáliai beköltözése után tartották, fennáll az a lehetőség, hogy a püspök a langobardokkal került Italiába⁶⁰⁽⁹⁷⁾.

5. Kérdés mindezek után, hogy a scarabantiai püspökség létezéséből milyen következtetéseket, ill. általánosításokat lehet levonni a Dunántúl többi területét illetően. Egyrészt nagyon valószínű, hogy Pannonia Primaban Scarabantian kívül még más püspökség is fennállt ugyanebben az időszakban. R. Egger ugyanis éppen a tárgyalta és egyéb zsinatok aláírásai alapján⁶¹⁽⁹⁸⁾ megfigyelte, hogy abban az esetben, ha a tartomány területén csak egyetlen püspökség állt fenn (volt betöltve), akkor a püspök nem a székhelyét, hanem a tartományt jelölte meg neve mellett, mert joghatósága az egész területre kiterjedt. Miután Vigilius nem a tartományt írta ki, Pannonia Primaban legalább még egy püspökségnek kellett léteznie: legvalószínűbb Savariara vagy esetleg Fenékpusztára gondolunk. További általánosításokat azonban véleményem szerint még nem lehet levonni a Dunántúlra vonatkozóan. Nyilvánvaló, hogy az egyes püspökségek, ill. az egyházi szervezettség megléte – és ezzel a későrómai lakosság sorsa – a vidéket éppen megszálló népségek törzsi vezetőitől függött, így az egyes kisebb területek sorsa között lényeges különbségek lehettek.⁶²⁽⁹⁹⁾

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Szita Szabolcs: 90 éve született Kellner Sándor, a forradalmár soproni politikai biztos

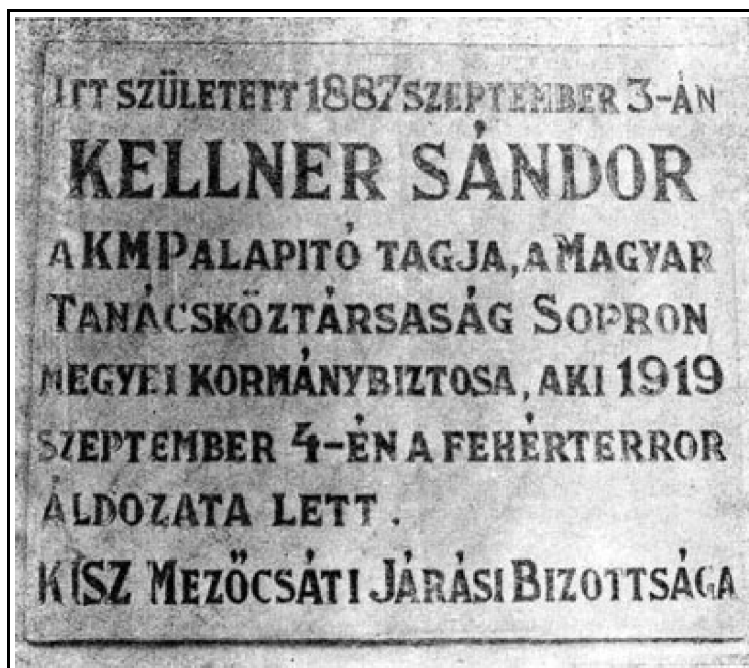
Szita Szabolcs: 90 éve született Kellner Sándor, a forradalmár soproni politikai biztos

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulója, valamint Sopron városi rangra emelésének 700 éves jubileuma méltatása során 1977. szeptember 3-án Kellner Sándor születésének 90. évfordulójára is emlékezünk. Kellner példaadó élete és tevékenysége eltéphetetlen szálal kapcsolódik a nemzetközi munkásmozgalom, az egész haladó emberiség ünnepéhez, de a soproni jubileumhoz is. Hisz nem kevesebbet tett, mint a Nagy Október eszméi megvalósításáért élt és halt, mint a Magyar Tanácsköztársaság forradalmi kormányzó tanácsának Sopron megyei teljhatalmú népbiztosa.

A szocialista Sopronban Kellner Sándor emlékét ma számos formában őrzi az emlékezet. Az utókor megbecsüléséről tanúskodik a tisztelettől övezett emlékművek és emlékliget mellett a Kőfaragó téri lakónegyed Kellner Sándor utcája és iskolája. De talán a legfontosabb az, hogy ma számos soproni közösség (köztük a soproni [328](#)munkásőr zászlóalj, az Ifjú Gárda, úttörőcsapat és több szocialista munkabrigád) névadóként példaképének vallja azt az embert, aki magyar hadifogolyként az elsők között csatlakozott Oroszországban a bolsevik eszmékhez, melyeket aztán tapasztalt internacionalista harcosként hazájában és Sopronban is tettekkel törekedett a köz javára váltani.

[3271](#). Kellner Sándor szülőháza

2. Emléktábla a szülőházon

Ma már számos országos és helyi feldolgozás¹⁽¹⁰⁰⁾ szolgálja a megalkuvást nem ismerő kommunista vezető életútjának megismerését. Legutóbb pedig az MSZMP Győr-Sopron megyei Bizottság kiadásában megjelent életrajz-gyűjteményt kiegészítő bibliográfia²⁽¹⁰¹⁾ a teljességre való törekvés igényével összegezte a Kellner személyére vonatkozó hazai publikációkat és forrásokat.

Az évforduló kapcsán rövid emlékező sorainkkal arra hívjuk fel a figyelmet, hogy Kellner életrajzi adatai a legtöbb megemlékezésben hibásan szerepelnek. Így születési helyének gyakorta a Szabolcs-Szatmár megye tiszalöki járásában található Tiszaeszlárt jelölik meg, ugyanakkor bizonyos, hogy Kellner Sándor *Oszláron* (ma Borsod-Abauj-Zemplén megye, mezőcsáti járás) született. Tény, hogy ezideig az erről tanúskodó születési okmányok a gondos kutatás ellenére sem kerültek elő, de a kortársak és hozzátartozók egyöntetű állásfoglalása alapján szülőházát Oszláron hitelesítették, s a KISZ Mezőcsáti Járási Bizottsága emléktáblával jelölte meg. Kellner emlékét a borsodi fiatalok tisztelettel és kegyelettel ápolják.³⁽¹⁰²⁾

Ugyancsak tévesen, többhetes eltéréssel szerepel Kellner mártírhalálának időpontja is a különböző kiadványokban, életrajzgyűjteményekben (pl. Munkásmozgalomtörténeti Lexikon. Bp., 1972, 1976; Magyar Életrajzi Lexikon. Bp., 1967; Új Magyar Lexikon. Bp., 1961; Szocialista Forradalomért. Bp. 1975; stb.). A soproni levéltárban található egykorú sajtóanyag és rendőri jelentés alapján teljes bizonyossággal rögzíthető, hogy a fehérterror különítményesei a Sopronkőhidára vezető úton 1919. szeptember 4-én oltották ki Kellner Sándor és Knapp Gábor életét. Ez a pontosítás nemcsak a könyvek lapjaira tartozik, mert a Sopronkőhidára vezető út melletti Kellner- és Knapp-emlékmű szövegét is helyesbíteni kell.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Makai Ágnes: A Lajtabánsági Emlékérem

329 Makai Ágnes: A Lajtabánsági Emlékérem

1. A Magyarországon, Milotay István 1920-ban alapított szélsőjobboldali napilapjában, 1929. augusztus 20-án a legfelsőbb politikai körök figyelmét is magára irányító cikk jelent meg. Címe: „Szent István előestéjén osztotta ki Prónay Pál a nyugat-magyarországi felkelés emlékére vert érmeket”.

A cím meghökkentően hivatalos. A cikkből olvasói az alábbiakról értesültek: az 1921-ben lejátsszódott, úgynevezett nyugat-magyarországi fölkelés¹⁽¹⁰³⁾ mintegy háromezer résztvevőjét összetartó „bajtársi szervezet” – Prónay Pálnak, a fölkelés vezérének kezdeményezésére – a harcok nyolcadik évfordulója alkalmából emlékérmeket veretett. Az éremből 30 ezüst és több ezer bronz példány készült. A fölkelés vezéreit és alvezéreit ezüst érem illeti – hangzik a cikk –, és ezüst érmet kapnak „mindazon közéleti személyek, akik a fölkelést közvetlenül támogatták”. Bronzérmekre minden „arra érdemes” volt fölkelő igényt tarthat. Az érme adományozása – a tulajdonos nevét és érmének sorszámát feltüntető igazolványokkal együtt – díjmentes.

Az érme első kiosztása augusztus 19-én a Tiszti Kaszinó Posch-éttermében, több száz fővárosi és vidéki volt fölkelő részvételével tartott ünnepségen történt; a megjelentek mellé Prónay sajátkezűleg tűzte föl a kitüntetések. A cikk magát meg nem nevező írója befejező mondatában a Lajtabánsági Emlékérmeket a még I. Ferenc József adományozta „boszniai felvonulás emlékérméhez”²⁽¹⁰⁴⁾ hasonlítja, és úgy véli, hogy az érmet méltán viselheti minden volt fölkelő világháborús kitüntetései mellett.

Eddig a cikk, amelynek hangja mértéktartónak semmiképpen sem mondható. Rikítóan hazafias frázisok puffogatása mellett a fennálló rendszer pocskondiázásának, sőt Prónay összmagyarként feltüntetett, egyéni sérelmeinek is tág teret enged. Ékesen bizonyítja ezt egy – Förster Lajos³⁽¹⁰⁵⁾ özvegyéhez intézett –, szószertint közölt Prónay-levél: ádáz gyűlölettel fakad ki azok ellen, akik „az irredentát elgáncsolták, ahelyett, hogy azt önzetlenül támogatták volna.”

Nem nehéz kitalálni, hogy a levél e dőlt betűvel szedett mondatának címzettjei Bethlen, valamint Prónay volt fegyvertársai, a huszas évek második felében már gyűlölt ellenfelei: Gömbös, Horthy.

A véreskezű különítményes vezér pályafutása ismert. „Elévülhetetlen érdemei” voltak az ellenforradalmi rendszer létrehozásában: nevéhez a Tanácsköztársaság volt tisztségviselőinek, s azzal rokonszenvező ártatlan emberek százainak brutális kivégzése fűződik. Bajtársaival, a „válogatott gyilkosokkal” a középkori inkvizíció kegyetlenkedéseit szinte túlszárnyalva egyengette Horthy hatalomhoz vezető útját. Horthy és köre jó érzéssel tudta felhasználni Prónay brutalitását és kalandor hajlamait, ³³⁰mögötte állott annál is inkább, mivel politikai nézeteik azonosak voltak, s Prónayt még túlkapásaiban is támogatta. A „vezér” a hatalomból való részesedés reményében mindenütt elvégezte a piszkos munkát. Mégis félreállították, noha Horthy csak igen nehezen adta beleegyezését Prónay „feláldozásához”, mert a különítményes terrorcselekmények felszámolásának, s egyúttal Prónay félreállításának a konszolidáció érdekében be kellett következnie.

Prónay felháborodásában a hatalom birtokosai, volt szellemi és valóságos fegyvertársai ádáz ellenségévé vált. Míg sokan „jobb időkre” várva „szelidítettek” reakciós politikai nézeteiken, ő vadul és elszántan állt ki megfélemlítésen és akasztófán alapuló, nyíltan fasiszta, eszelősségig irredenta törekvései mellett. Nem vonult vissza a „közéleti” szerepléstől: minden lehető és lehetetlen eszközt megragadott régi pozíciója és

befolyása visszaszerzésére. Sértődöttségét különféle ultrajobboldali szervezkedések, rágalmazási perek és közönséges utcai botrányok hőseként juttatta újra és újra kifejezésre, amelyek óvatos leszerelése – hiszen Prónay a rendszer és vezetői múltjáról túl sokat tudott – Horthynak egyre több kellemetlenséget okozott.

E körülmények ismeretében közelebb jutunk a Lajtabánsági Emlékérem furcsaságainak megértéséhez.

2. Az érem-akció – Prónay tervének megfelelően – váratlanul robbant 1929. augusztus 20. előestéjén. Horthy is csak az újságból értesült róla⁴⁽¹⁰⁶⁾ s az esemény hivatalos színezete elgondolhatóan dühítette. A kormányzói kabinetiroda rögtön utasítást kapott az ügy hátterének alapos, de csendben történő kivizsgálására.

Prónay naplójában az emlékéremnek külön fejezetet szentelt.⁵⁽¹⁰⁷⁾ Szinte kezét dörzsölgetve írja le, hogy az érmek – amelyeket az Állami Pénzverdében „titokban és meglepetésszerűen” a saját költségén csináltatott – igen jól sikerültek, s általában nagy feltűnést keltettek. A kitüntetések kiosztása – fűzi tovább – „az ellenem serényen működő maffiát fokozottan ingerelte”, s „egy bizonyos mértékig Horthyt is bosszantotta, akit környezetének nem volt nehéz reám uszítani”. A bosszankodást tanúsítja, hogy a Pénzverde akkori igazgatóját, Michaelis Samut – amint ezt Prónaynak később elpanaszolta – felelősségre vonták, amiért Prónay megrendeléséről az „illetékes közegeket” nem értesítette; majd rövidesen nyugdíjazták.⁶⁽¹⁰⁸⁾

Az éremtervet Prónay földije, a nógrádi származású Keviczky Hugó szobrász készítette.⁷⁽¹⁰⁹⁾ Előlapján Prónay vezéri díszbe öltöztetett, darutollas fölkelő-kalapos, domborművű profilképe látható. Körirata: „Tót-prónai és blatniczai Prónay Pál fővezér”. Hátoldalán „Lajtabánsági felkelő harcok emlékére 1921” felirat veszi körül a cser- és tölgyágakkal övezett, kettőskeresztes címerpajzsot, amelyet csőrében karddal egy kiterjesztett szárnyú turulmadár tart⁸⁽¹¹⁰⁾ (1–2. kép.). Ez az ábra – ahogy Prónay is tájékoztat róla – a tervezett lajtabánsági címer volt. A lajtabánsági bélyegek között, amelyeknek fényképe a naplóban megtalálható, szintén szerepel.

3311. A Lajtabánsági Emlékérem elő- és hátlapja.

2. Lajtabánsági Emlékérem igazolványa

Tájékoztató.

A lajtabánsági érmeket az 1921. évben Nyugat-Magyarországon lezajlott felkelő harcok 8 éves évfordulója emlékére verette a fővezérség azok részére, kik megmentve a magyar nemzet becsületét, fegyverrel harcoltak hazánk integritásáért, Sopront pedig visszaszerezték az anyaországnak.

Ezen éremre, melynek nemcsak a múltban megnyitvánult intranzigens hazaszeretetet kell symbolisálni, de melynek mint kapocsnak ezután is össze kell tartani az igazán cselekvő magyarok taborát, igényt tarthatnak olyanok és a fővezér ajándékba adja mindazoknak: Először, akik kétségtelenül igazolni tudják azt, hogy fenti időben a Lajtabánságban parancsnoksága alatt állottak, a felkelést pedig önzetlenül és mindvégig kitartóan szolgálták. Másodsor a fővezér följánlja mindazon nemes hazafiaknak, akik ezen magasztos célt akár közvetve is áldozatkészen támogatták és a felkelők munkáját ilymódon elősegítették.

Nem számíthatnak azonban ezen jelvényre azok, akik önzetlen és hazafiatlan cselekedetekkel az irredenta szent eszméjét megmocsokták és nemes céljait elgáncsolták. Sőt az érem meg is vonva olyanoktól, akik azt illetéktelenül szerezték meg, vagy akik annak viselésére méltatlanok lettek.

Az éremnek, melyet Keviczky Hugó szobrászművész tervezett, egyik oldalán a fővezér profilja felkelő díszben, a másik oldalán pedig az akkori önálló és független Lajtabánság címere van reliefben kidolgozva. Az éremszalag Lajtabánság színét „vörös mezőben fehér kereszt” képviseli. Az érme a címeres oldalukon sorszámokkal vannak ellátva. És pedig 1—30. számú példányok a felkelő vezetőség részére ezüstből, 31. számtól kezdődően bronzból lettek verve. A kiutalt jelvények tulajdonosai nemcsak éremigazolványt kapnak, de ezenkívül személyi adataik számmal ellátva egy törzskönyvbe lettek iktatva. A kiadott igazolványok csakis a fővezér sajátkezű aláírásával érvényesek.

Ezen éremnek kicsinyített (miniatur) utánezatait, gomblyukba való viselésre ezüstből vagy bronzból, azután pedig a szalagját

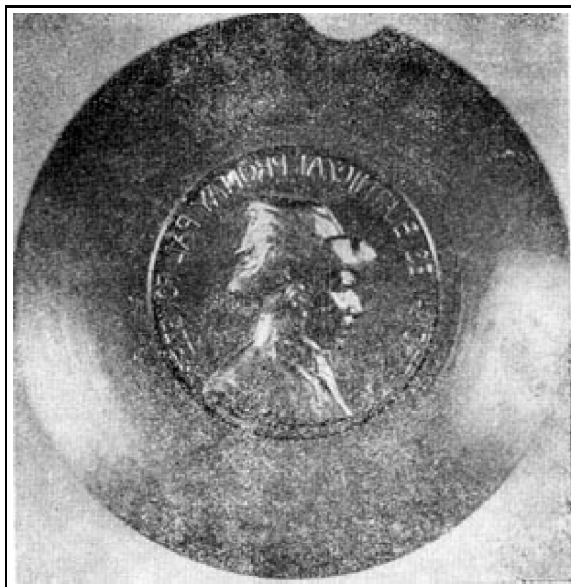
Hős Imre ókszerész Bpest, VIII. Baross-utca 41. sz.
önköltségen mindazok maguknak beszerezhetik, akik a megfelelő éremigazolvánnyal rendelkeznek.

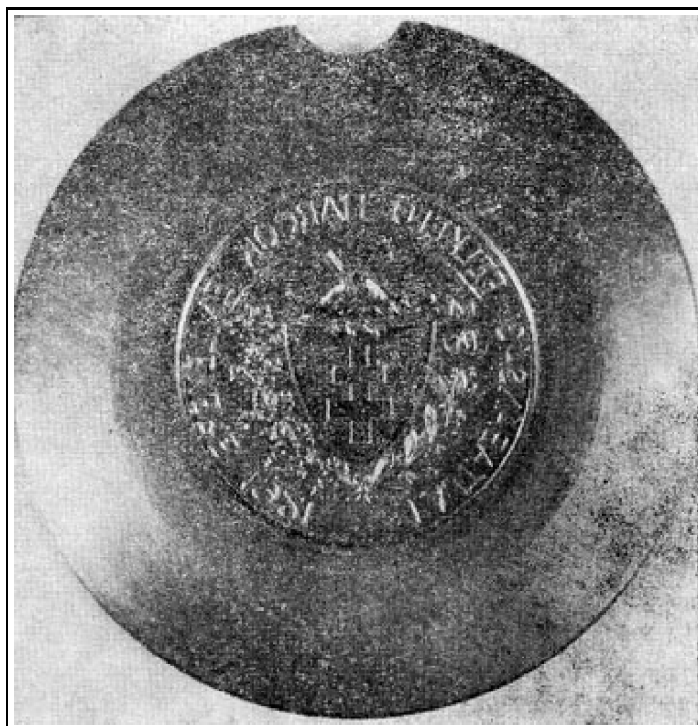
Budapest, 1929. június 15. 15927

KORDA RT. NYOMDÁJA, BUDAPEST

3323. Tájékoztató az igazolvány hátlapján

Az érme háromszögű selyemszalagon függött. A szalag eredeti mintázata teljes biztonsággal nem állapítható meg. A Magyarság cikkének leírása szerint a nyugat-magyarországi lobogó mintájára vörös volt, fehér kereszttel, s ugyanilyenek mondja az igazolvány szövege is. A Prónay-napló nem tér ki a szalag színeire, viszont az érmeokről közölt fényképein a szalagokon nem kereszt, csupán mindkét szélükön 1–1, kb. 3 mm széles fehér csík látszik. A Nemesi Évkönyv ugyanilyen szalagot ír le.[9\(111\)](#) Kereszttel díszített szalagot egyelőre nem ismerünk.

3334. Az Emlékérem verőtövei

Az érmekhez Prónay igazolványokat is készített. Az igazolvány 15,8 x 10,9 cm nagyságú, fehér alapon piros és fekete vonalrajzzal díszített nyomtatvány, Bachó István százados tervezte. A rajz baloldala „a szuronyszegezett aktív irredentát, a jobboldal a lábhoz tett fegyverekkel a felkelés leszerelése utáni, egyelőre passzív magatartását” jelképezi.¹⁰⁽¹¹²⁾ Az előlapra a kitüntetett neve, érmének száma és Prónay sajátkezű aláírása került, az igazolvány hátoldalára nyomtatott szöveg pedig az érme létrejöttéről és céljáról adott tájékoztatást (2–3. kép.).

5. A miniatűr Emlékérem és verőtöve

334 Az érmek a Pénzverdében készültek. A vállalat 1929-es iktatókönyvében ezzel kapcsolatban több bejegyzést is találunk, maguk az iratok azonban már nincsenek meg.¹¹⁽¹¹³⁾ Ma is a Pénzverő éremvezérszám raktárában találhatóak viszont az érmet és a miniatűr verőtövei (4–5. kép.).

További adattal szolgál az érmet készíttési körülményeinek pontosításához a 889. sorszámú igazolvány, amely a m. kir. Rákóczi Ferenc Katonai Reáliskola Múzeumának 1932. március 8-án adományozott emlékérméhez tartozott (Ma a Hadtörténeti Múzeum nyomtatványgyűjteményében van). A hátoldalára pecsételve ugyanis megtalálható annak az ötvösnek a címe – Hős Imre ékszerész, Bpest, VIII. Baross utca 41. –, akinél az érmet kicsinyített, ezüst vagy bronz, gomblyukban való viselésre alkalmas másolatait, illetve szalagját az arra illetékesek beszerezhették. Valószínű, hogy az ötvös nem csak eladott, hanem gyártott is miniatűröket, sőt esetleg – öntéssel – magát az érmet is elkészíthette rendelésre. Ez magyarázná az előkerülő durvább kivitelű, nem veréssel előállított érmek származását is.

6. Prónay Pál emlékérmé

A Pénzverőben eredetileg kivert érmek mennyiségét – 30 db ezüst kivételével – Prónay nem közölte. A bronzokról csupán annyit írt, hogy több ezer darabot vertek. A becsléshez alapul vehető a Magyarország idézett cikkének bevezető mondata, amely a nyugat-magyarországi felkelés „közel háromezer résztvevőjét” említi. Valószínű tehát, hogy az éremből mintegy 3000 bronz példány készült. Ezek átmérője 35,00 mm, az ismeretlen mennyiségben vert miniatűrök átmérője pedig 27,00 mm.

335A bronzérmekbe a sorszámot bevésték, az ezüstöket számozottan verték. Prónay szövege legalábbis erre utal.

Éremgyűjtők körében elterjedt az a feltételezés, hogy a Lajtabánsági Emlékéremből egy arany példány is készült, mégpedig Horthy számára. A feltételezés egyik fele igaz: valóban készült egy arany érem és miniatűrje, azonban Prónay kapta. A naplóban megtalálható a két érem – nagyon rossz minőségű, de felismerhető – fényképe is (6. kép.). A fényképek alapján megállapítható, hogy az aranyérem az eredeti Lajtabánsági Emlékéremtől valamelyest eltért; egyik oldalát ugyanis a „SZERETETT /FŐVEZÉRÜNKNEK/ NYUGATMAGYARORSZÁGI FELKELŐI” 4 sorba tört felirat foglalta el, a másik oldalára az eredeti érem címeres hátlapját verték. Az érmet és miniatűrjét Prónay volt „harcostársai” ugyancsak a Pénzverdében készítették¹²⁽¹¹⁴⁾ – úgy látszik, ők azért idejében értesültek a készülő „meglepetésről” –, és egy díszvacsorán, ahol Prónay ismét kitüntetésekkel osztozott, „a felkelő tábor

nevében” Budaházy Miklós, Prónay volt alvezére adta át az arany emlékérmét.¹³⁽¹¹⁵⁾ Az érem és miniatűrje elkallódott, jelenlegi holléte egyelőre ismeretlen.¹⁴⁽¹¹⁶⁾

3. Mialatt Prónay az érmek adományozásával foglalkozott, a hivatalos szervek felderítő tevékenysége is működésbe lépett.

Néhány nappal azután, hogy Prónay első kitüntetési összejevetele lezajlott, Vass József, a miniszterelnöki teendőkkal ideiglenesen megbízott népjóléti és munkaügyi miniszter címére a kabinetirodától „Bizalmas! Sajátkezű felbontásra!” utasítással ellátott átirat érkezett. Az átiratban a kabinetiroda főnöke felhívta Vass figyelmét a Magyarország már idézett cikkére, továbbá Horthynak az üggyel kapcsolatos kívánságait tolmácsolta. Horthy a történekről – különösen arról, hogy „ki és honnan fedezi az érmek beszerzésének költségeit” – bizalmas tájékoztatást kért. Másrészt, mivel az érmek adományozásának módja hivatalos és katonai látszatot kelt – a Magyarország cikke ki is emelte, hogy azokat minden volt fölkelő a háborús kitüntetései mellett viselheti –, Horthy a miniszterelnök arra vonatkozó véleményét is kérte, miként lehetne ezt a látszatot megszüntetni?¹⁵⁽¹¹⁷⁾

A miniszterelnökség a kényes ügy aktáit a belügyminiszterhez továbbította, akitől szeptember végén kapott választ.¹⁶⁽¹¹⁸⁾ A belügyminiszter, Scitovszky Béla gondos nyomozást tükröző tájékoztatója szerint az emlékérem alapításának gondolata Prónay Páltól ered: még 1921-ben tervezték ő és társai, de megvalósítására akkor anyagiak hiányában nem került sor. A megvalósítás most sem kizárólag Prónay érdeme, mert abban – bizalmas értesülés szerint – a Fehérvári bajtársi egyesület I. számú csoportja,¹⁷⁽¹¹⁹⁾ továbbá a jobboldali szervezkedés soraiból gróf Sigray Antal, Urmánczy Nándor, Friedrich István, Héjjas Iván és több más személy is részt vett. A költségeket – hír szerint – Sigray Antal fedezte. Maga az emlékérem – hangzik tovább a beszámoló – 5000 kis bronz, 3000 nagy bronz és 30 ezüst példányban készült el. Mérete, még a kis bronzé is akkora, hogy viselésre nem alkalmas. Készült ellenben kicsinyített mása, ezt viselni is lehet. Szalagon lóg, „amelynek színe vörös selyem, fehér kereszttel, a nyugat-magyarországi harcok idejében használt zászlónak megfelelően.”¹⁸⁽¹²⁰⁾

336 Az érem külalakjának és adományozási feltételeinek ismertetése után az irat rátér annak a kérdésnek boncolására: van-e olyan törvényes rendelkezés, amelynek alapján részint Prónay Pál ellen, aki az érmet alapította és adományozza, részint azok ellen, akik azt elfogadták és viselik, el lehetne járni, illetve az érmek viselését be lehetne tiltani? Az igazságügyminisztérium „bizalmas meghallgatásával” kialakított belügyminiszteri vélemény és javaslat az érvényes jogszabályt idézi: az 1879. évi XL. tc. 41. §-ban foglalt törvényes rendelkezés értelmében a törvény védelme alatt azok a belföldi rendjelek és díszjelvények állnak, amelyeket az államfő adományoz, tehát annak engedélye nélkül nem is viselhetők. Büntetőjogi megtorlást – adott esetben – azokkal szemben alkalmazhatnak, akik ilyen jelvényeket az államfő engedélye nélkül viselnek. A fennálló esetben nem ilyen jelvényről van szó. Prónay Pál emlékérem-adományozása „nem tekinthető egyébnek, mint egy öntelt ember hiúsága kielégítésének, amely éppen ezért komolynak nem is vehető.” Így az érem viselése ellen sem lehet eljárni. „De ettől eltekintve – fűzi tovább a belügyminiszter –, véleményem szerint nem is látszik célszerűnek Prónay Pál és társai ellen eljárni, mert szemben azzal a ténnyel, hogy Prónay Pál 1921-ben, a lajtabánsági harcok idejében a kormányzat részéről hallgatólag bizonyos elnézésben, talán támogatásban is részesült, bizonyára az ellene meginduló eljárás során olyan magatartást tanúsítana, ennek az elmúlt, lezárt időnek olyan körülményeit tálalná fel még alap nélkül is a hitelességnek látszatával, amely az akkori időkre való tekintettel nem állhat érdekében az országnak.”

A belügyminiszteri irat még azt a kérdést is számításba veszi, hogy a nyugat-magyarországi harcokban érdekelt Ausztria nem találhatja-e majd sérelmesnek az érmek viselését? Scitovszky véleménye szerint az

osztrák kormány esetleges kifogása semmiképpen nem lenne jogos, hiszen az érem egy elmúlt, és az 1921 októberében létrejött velencei egyezményvel lezárt korszak harcainak emlékét örökíti meg.

Az ismertetett belügyminiszteri jelentést – amely önmagáért beszél – kézhez kapta Bethlen miniszterelnök, másolatát pedig a kabinetirodához továbbították.

Mintha csak Horthy aggodalmát akarná alátámasztani, október elején az Országos Vitézi Szék bizalmas jellegű kéréssel fordult a miniszterelnökhöz: vitéz Csonka Sándor volt tartalékos hadnagy levélben érdeklődött a Vitézi Széktől arról, hogy a Prónay Pál által a nyugat-magyarországi felkelés emlékére veretett, és neki adományozott emlékérmét elfogadhatja-e, és ünnepélyes alkalmakkor viselheti-e? Mivel a Vitézi Szék nem ismer ilyen emlékérmét, kérte a miniszterelnököt, amennyiben az alapításról tudomása van, a viseléssel kapcsolatban nyújtson tájékoztatást.¹⁹⁽¹²¹⁾

Ezután – mihez tartás végett – a Vitézi Szék is kapott egy példányt a Lajtabánsági Emlékéremről szóló belügyminiszteri jelentésből, sőt a Csonka Sándornak küldendő válasz tervezetét is mellékelte a miniszterelnökség. E szöveg leszögezi, mivel az éremnek sem belföldi, sem külföldi rendjel vagy díszjelvény jellege nincsen, viseléséhez semmiféle engedély nem szükséges. „Egyszerű jelvény jellegével bír, amilyen pl. a cserkész jelvény vagy turista egyesületek jelvényei” (!), amelyeket az egyesületek tagjai minden külön engedély nélkül viselhetnek.²⁰⁽¹²²⁾

4. Az olvasó csodálkozhat e váratlan fordulaton, s felmerülhet benne a kérdés: ekkora hűhó, kabinetiroda és miniszterek bevetése egy egyszerű jelvény miatt? Nos – amint az események ismeretéből kiviláglik –, a dolog magyarázata a belügyminiszteri jelentésből szószerint idézett, s Prónay régebbi szolgálataira utaló eszmefuttatásban rejlik: jobb az ügyet úgy beállítani, hogy semmiségnek tűnjék, s Prónayt békében hagyni, mert az ellenkezőjéből sokkal nagyobb, a vezető körök számára egyáltalán nem kívánatos kellemetlenségek származhatnak.

Az illetékeseknek nyilván komoly fejtörést okozott a kérdés diplomatikus megoldása, és bizonyára örültek, amikor a mindenki számára megnyugtatónak tűnő vélemény tudatában a Lajtabánsági Emlékérem ügyét végre lezárták tekinthették.

³³⁷Nem így Prónay. Eddig ugyanis nem esett szó arról, hogy Prónaynak – ellenfelei bosszantásán túl – milyen céljai voltak az érem létrehozásával. Naplójában szűkszavúan ugyan, de beszámolt erről. Már 1921-ben foglalkoztatta annak gondolata, hogy – az ő szavával élve – „a felkelő tábor” tartósan megszervezze. Ehhez, az összetartozás jeleként, egy jelvény készíttetését is szükségesnek vélte. Azok az évek azonban nem voltak e szervezkedésre alkalmasak – írta –, „várnom kellett évekig, amíg az ellentétek a karlisták és antikarlisták²¹⁽¹²³⁾ között elsimulnak, és a különféle politikai hullámok némileg lecsillapodnak.” Miután az Ostenburg és a Prónay különítmény megmaradt tagjai, elsősorban maguk a volt különítményes vezérek újra közös nevezőre jutottak,²²⁽¹²⁴⁾ fogott hozzá a már ismertetett módon régi terve megvalósításához. Az eredmény: „Ezen medálliák különböző helyeken megrendezett felkelő összejövetelek alkalmával történt szétosztásával megszerveztem egyúttal a nyugati irredenta nagy táborát.”²³⁽¹²⁵⁾

A szűkszavú közlésből egy lényeges kérdésre nem kapunk választ: milyen céllal történt a szervezkedés? Alig hihető, hogy Prónayt pusztán nosztalgiája és hiúsága ösztönözte új „bajtársi szövetség” érem-osztogatás ürügyén megejtett létrehozására. Érdekes megvilágításba helyezi a dolgot az a rendőri jelentés, amely Prónay 1930 júniusában Debrecenben tett látogatása alkalmával keletkezett. A jelentést ismeretlen személy írta, s Gömbös Gyula „tálalta” Bethlen miniszterelnöknek.²⁴⁽¹²⁶⁾

Prónay az ország nagyobb városait bejárva, kapcsolatot keres a nyugat-magyarországi felkelésben résztvevő személyekkel – írja a jelentés –, „asztaltársaságba” akarja tömöríteni, majd – megbízható forrás szerint – titkos társaságként a saját politikai céljaira óhajtja felhasználni őket. A szöveg kiemeli, hogy Prónay szervezkedése mögött „azon vagyonosabb, legitimista érzelmű mágnások állanak, akik a saját személyüket egyelőre még nem akarják exponálni (Hunyadi, Batthyány)”.²⁵⁽¹²⁷⁾ Céljuk, hogy az új szervezet létrehozásával a meglévő Frontharcos Szövetséget²⁶⁽¹²⁸⁾ – amely véleményük szerint nem szolgálja a frontharcosok érdekeit – „megbénítsák”. A Prónay szervezésében létrejövő új szövetség „általuk hangoztatott politikai célja a királyt²⁷⁽¹²⁹⁾ hazahozni, s az őket ezen törekvésükben megakadályozni szándékozó ellenállást szükség esetén fegyverrel letörni, ... s egyidejűleg elsöpörni a mai kormányzatot.”

A jelentés a továbbiakban a királykérdésről Debrecenben terjedő hírekről számol be: eszerint „Ottó király” már az országban van, és Gömbös Gyula honvédelmi miniszter őrizteti, akit ezért a király grófi rangra emelt.

A jelentéshez ismeretlen írója a Prónay debreceni tartózkodásáról közölt újsághírt is mellékelte: ebből kiviláglik, hogy Prónay csak barátaival érintkezett, a nyilatkozástól elzárkózott. A rendőrség állandó megfigyelés alatt tartotta, de semmi gyanúsat nem észlelt.

Az idézett rendőri jelentés – ha az érem-osztogatósról nem is szól –, Prónay szavait igazolja. Az országot járva, hosszú hónapokat tölthetett a szervezéssel. Tudjuk, hogy az érmekkel kitüntetett személyekről pontos nyilvántartást vezetett: ezek az emberek jelentették a tervezett akciók megbízható bázisát.

338A névsorok elkallódtak, pedig ismeretük bizonyára érdekes adatokat szolgáltatna a korszak jobboldali szervezkedéseinek kutatásához.

Mindössze a Prónay naplójában közölt rövid összesítés áll rendelkezésünkre az ezüst éremmel kitüntetett személyekről:²⁸⁽¹³⁰⁾

1. Prónay Pálné szül. Pálffy-Daun Aimée grófnő
2. Makay Imre tartalékos százados, felkelő szervező
3. Héjjas Aurél felkelő alvezér
4. budaházy és vaskóczi Budaházy Miklós felkelő alvezér
5. Thurzó Lajos felkelő alvezér
6. Héjjas Iván felkelő alvezér
7. nádudvari Takátsy Gyula felkelő alvezér
8. Förster Lajos aranyarkantyús vitéz, felkelő alvezér
9. Apáthy László, a kormányzótanács elnöke
10. Hír György gazdasági kormánytanácsos
11. Lenárd-daróczi Bárdoss Béla István belügyi kormánytanácsos
12. derzsenyei dr. Lévy Ferenc külügyi kormánytanácsos

13. Hajós Jenő lajtabánsági külügyi megbízott
14. dr. Szendrey László lajtabánsági postafőnök
15. Bónis Arkangyal felkelő alvezér
17. Szabó József felkelő alvezér
18. Renner Oszkár, a lajtabánsági vasutak igazgatója
19. borbolyai Gebhardt Pál felkelő alvezér
20. Maderspach Viktor felkelő alvezér
21. borostyánkői dr. Egán (Imre) felkelő lovasparancsnok
22. Zadravec István tábori püspök
23. alsó- és felsősúranyi gróf Sigray Antal nyugat-magyarországi kormánybiztos
24. Friedrich István felkelő alvezér
25. Töpler Iván dr., felkelő szervező
28. Skultéty Miklós Moson vármegye főjegyzője
29. Arany Paszkál János premontrei kanonok
30. Horváth Margit tanárnő, felkelő zászlóánya.

Feltűnő, hogy a sorszám két helyen is „ugrik”, a 16. és a 26–27. név kimaradt. Nem valószínű, hogy csak figyelmetlenség; lehet, hogy Prónay szándékosan hagyta ki olyanok nevét, akikkel később esetleg összeütközésbe került.²⁹⁽¹³¹⁾

A névsorban szereplő személyek jó részének neve a ma élő, történelem iránt érdeklődő olvasónak is ismerős. Mindnyájuk közös „érdeme”, hogy a lajtabánsági „honmentő akcióban” résztvettek, de más, időben korábbi és későbbi tevékenységük sem érdektelen. Friedrich már a Tanácsköztársaság idején ellenforradalmi csoportokat szervezett, majd a Peidl-kormány elleni puccs résztvevőjeként miniszterelnök lett. Legitimista lévén, ott találjuk a királypuccsoknál, majd különböző szélsőjobboldali szervezetek szülője, s még a felszabadulás után, az ötvenes évek illegális ellenforradalmi szervezkedéseinek is részese volt.

Zadravec István, a volt tábori püspök már 1919-ben Szegeden csatlakozott a fehérterrorista különítményekhez, vérengzéseikben részt vett és szentesítette azokat. Az Etelközi Szövetség nevű, hirhedt titkos politikai szervezet alapító tagja volt. „Szárnysegédével”, Bónis páterrel együtt, aki szintén a szegediekhez tartozott, részese volt a frankhamisításnak – amelybe a névsorban ugyancsak szereplő Hír György is oly mértékben belekeveredett, hogy bizonyos körök jobbnak látták „titokzatos halállal” eltenni láb alól. Zadravec és Bónis ott vannak 1944-ben Szálasi oldalán, s tevékenységük ^{339a} Horthy-Magyarország bukásával sem ért véget. Jelentős szerepet játszottak azokban az illegális, az egyház leple alatt működő fasiszta, legitimista szervezkedésekben, amelyek az 1956-os ellenforradalmat megelőzték. Bónist államellenes tevékenységéért 1954-ben letartóztatták és el is ítélték.

Gróf Sigray Antal 1919-ben a bécsi Antiboldsevista Comité egyik vezetője; hithű legitimista, a királypuccsok aktív és „szervedő”, Friedrich Istvánnal együtt őrizetbe vett résztvevője, később a

magyarországi legitimista propaganda Habsburg Ottó által megbízott irányítója volt.³⁰⁽¹³²⁾

Héjjas Iván nevét ellenforradalmi különítményével az Alföldön elkövetett vérengzései tették hírhedtté. Jellemző a rendszer etikájára, hogy Héjjas később éveket „honatyaként”, mint országgyűlési képviselő tevékenykedett.

A kevésbé ismert nevek viselői közül Budaházy, Thurzó, Takátsy, Makay, Apáthy, Maderspach, Héjjas Aurél, Bárdos, Lévy, Egán katonatisztek, jórészt különítményesek voltak, Hajós Jenő pedig valószínűleg azonos a Tanácsköztársaság bécsi követségéről 1919 májusában történt pénzrablás egyik szervezőjével. A névsorban szereplők közül többen alapítói, illetve tagjai a Horthy-korra annyira jellemző jobboldali, ellenforradalmi szervezeteknek, mint az Ébredő Magyarok Egyesülete, az Etelközi Szövetség, a Kettőskereszt Vérszövetség vagy más, titkos szövetségeknek.

Ilyen emberek voltak tehát Prónay szövetségesei. Nem véletlen, hogy köztük találjuk a magyarországi legitimizmus „vezéreit”: Prónay – sérelmei és mellőzöttsége miatt – a legitimisták oldalára állott. Ő azonban nem az elméletek, hanem a tettek embere volt; vad kommunizmus-ellenessége, antiszemitizmusa és elvakult nacionalizmusa csak a nyers erőszakot ismerte. Módszere: lerohanni, szétverni, megölni. Mindezt egyedül nem csinálhatta, emberei viszont zászlóaljától való megfosztása és a nyugat-magyarországi felkelés leszerelése óta nem voltak. A szövetségeseivel – vagy nélkülük – kitervelt kalandor akciókhoz – mint Csehszlovákia lerohanása vagy a kormány „szétverése” – fegyverforgatásban jártas, bármikor mozgósítható, s megbízható gárdára volt szüksége. Erre a célra a „nyugatosok” jól megfeleltek, érthető tehát Prónaynak az a krónikus törekvése, hogy őket összetartsa, s valamilyen módon magához kösse. Közbevetőleg: Prónay nem volt válogató, ha az országon belül nem „tevékenykedhetett”, akkor a határokon túl nézett szét. 1922 végén például Vrangel cári tábornoknak ajánlkozott föl, kérve, ne feledkezzen meg róla, „aki egy egész különítménnyel kész őket támogatni, ha a helyzet egy antibolsevista akcióra már megérett.”³¹⁽¹³³⁾

5. Az emlékérmek kapcsán lebonyolított szervezkedés – részint időpontjából, részint a debreceni rendőri jelentés utalásaiból ítélve – valószínűleg szoros kapcsolatban állott a legitimisták megélenkült tevékenységével és különböző terveivel. A legitimisták mozgolódásának és terveinek – a megoldatlan királykérdés felvetésének, amelyet az tett időszerűvé, hogy Habsburg Ottó 1930-ban töltötte be 18. életévét – bizonyos németellenes francia körök és a pápa támogatása révén volt némi politikai realitása, s azért Horthyékát kellemetlenül érintette.

Messze túlhaladná e cikk kereteit, ha Prónay és a nyugat-magyarországi felkelők további tevékenységét nyomon követnénk. Prónay érem-akciója bizonyára elősegítette a csoport összetartását, hiszen a források bizonyítják, hogy a nyugat-magyarországi felkelők Vannaytól Szálasiig szinte minden, a Horthy-kor éveiben lezajlott ultrajobboldali szervezkedésben, puccsban szerepet játszottak, vagy azokhoz szoros szálakkal kapcsolódtak.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / T. Szőnyi Eszter: Előzetes jelentés a Május 1. téri római temető feldolgozásáról

340 T. Szőnyi Eszter: Előzetes jelentés a Május 1. téri római temető feldolgozásáról

1. A fenti lelőhely már régóta ismert. Az első sírok előkerüléséről, már az 1870-es évekből tudunk. A helyi

lapok szinte állandóan foglalkoztak itt előkerült régiségekkel.¹⁽¹³⁴⁾ A fontosabb leletekről Bella Lajos is beszámolt az Archaeologiai Értesítő évfolyamaiban²⁽¹³⁵⁾.

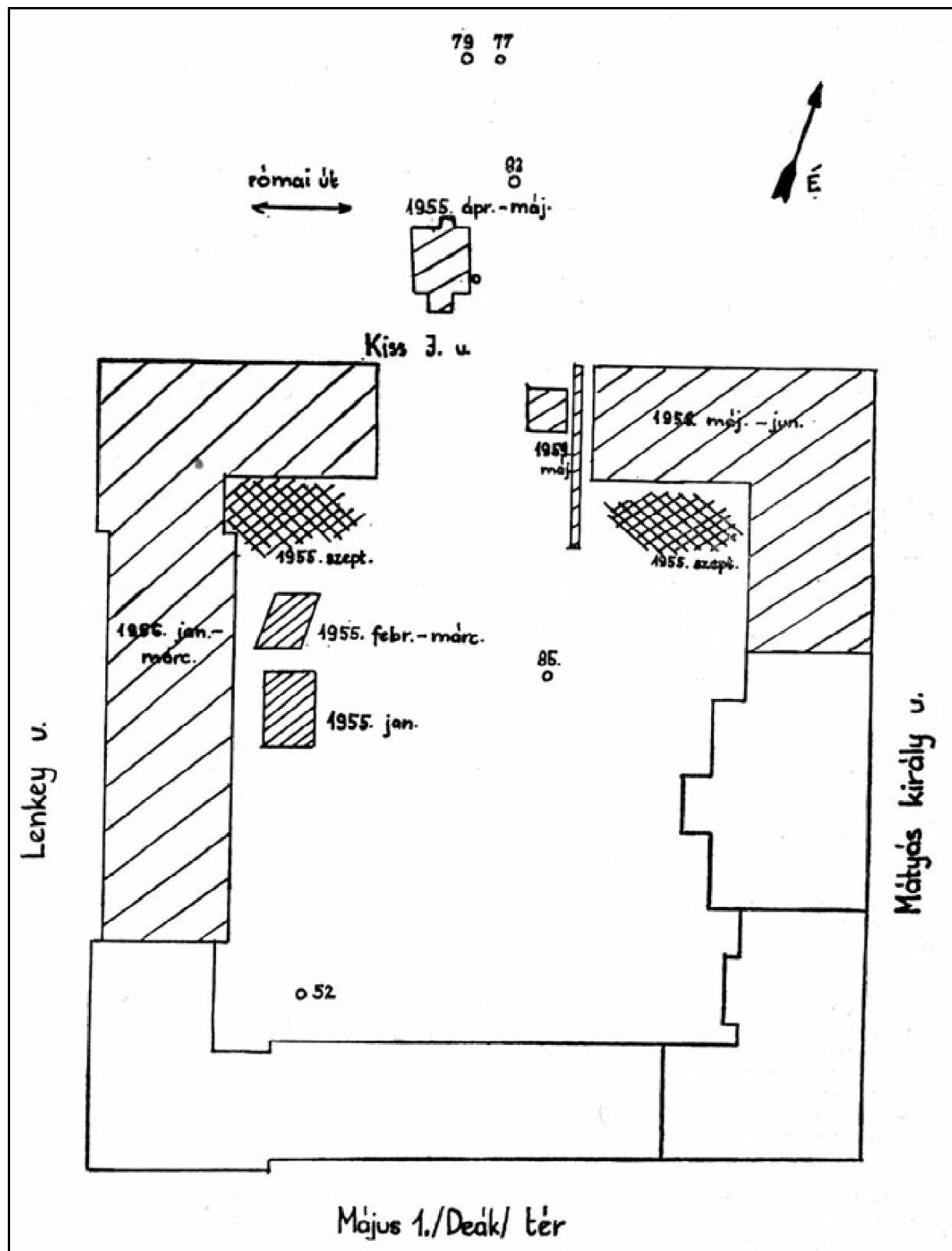
A század végén Bella körülbelül 80 előkerült szarkofágról tudott (mai terminológiával kőlapokból összeállított sírokról van szó); említi, hogy gyakoriak a téglasírok és az egyszerű, földbe-temetkezések is. A hamvasztásos sírok között kőládák, kőurnák, üvegurnák, agyagurnák és téglatetős sírok egyaránt előfordultak³⁽¹³⁶⁾. Valószínűleg voltak szórthamvas sírok is, ezeket azonban az építkezéseknél dolgozó munkások talán észre sem vették.

1911-ben a Postapalota (Széchenyi tér 7–10.) építkezésénél ismét nagyszámú római sír került elő. Bella Lajos szerint kb. 120, ebből 14 szarkofág és 40 téglasír volt⁴⁽¹³⁷⁾. Kőlapos sírból ekkor látott napvilágot a Senecius-sírkő⁵⁽¹³⁸⁾, másodlagos felhasználásban. Bella pénzeket is említi, számszerint 15 db-ot, Vespasianustól Constantiusig, előkerülési körülményeiket azonban nem ismerjük.

Ezután az 50-es évekig semmit nem hallunk a temetőről. Ekkor Nováki Gyula⁶⁽¹³⁹⁾ és R. Alföldi Mária⁷⁽¹⁴⁰⁾ vezetésével több, kisebb-nagyobb leletmentés folyt a Kiss János u., Május 1. tér (akkor Sztálin-tér), Mátyás király u. és Lenkey u. által bezárt tömbben, lakóházépítkezések kapcsán.

1965-ben Domonkos Ottó hét sír leleteit mentette meg az SZTK-palotával szemben épülő Kiss J. utcai lakóház alapozásánál⁸⁽¹⁴¹⁾. Azóta is kerülnek elő szórványosan leletek⁹⁽¹⁴²⁾.

A római várostól D-re fekvő, nagy kiterjedésű, gazdag leletanyagú temető publikálása mindaddig nem történt meg, csupán egyes kiragadott darabokat tettek közzé belőle¹⁰⁽¹⁴³⁾. Célunk a leletanyag teljes publikálása, jelenleg azonban munkánk eddigi eredményeiről számolunk be röviden.

342. A temető kiterjedése és elhelyezkedése az eddig előkerült sírok alapján körülbelül meghatározható.

É-i határát a Széchenyi tér D-i házsora adja, [11\(144\)](#) ennél északabbra a már fallal körülvett város területén Radnóti Aladár említ egy esetleges hamvasztásos sírt a Fegyvertár u. 3. sz. ház telkéről, ez azonban nagyon is bizonytalan [12\(145\)](#). D-en a Csengery u. D-i oldala a határ, Ny-on a Köztársaság utca, K-en a Mátyás király u. [13\(146\)](#). A Saváriába vezető út, melynek mentén az egykori római temető feküdt, három ponton került elő az említett szakaszon (Postapalota: csarnok [14\(147\)](#); a Kiss J. utcának a Mátyás király u. felé eső része [15\(148\)](#); az állomással szemközti épület alatt [16\(149\)](#)), így vonala ÉNy–Dk irányban kissé eltér a mai útvonaltól és a város D-i kapujához csak töréssel tudna becsatlakozni. [17\(150\)](#) Valószínű, hogy a sírok az út Ny-i oldalán szélesebb területen feküdtek, mint a K-in. A teljes temetőterület kb. 400 x 100 m, ebből a hitelesen feltárt, illetve jól megfigyelt sírok az út K-i oldalán kb. a középtájon, a teljes terület mintegy tizedrészén voltak.

Az 1950-es években feltárt terület esetében ne gondoljunk rendszeres ásatásra, itt is inkább csak arról volt szó, hogy az építőmunkások által megtalált sírokat Nováki Gyula egy munkással feltárta és megfigyeléseit írásban rögzítette. Sírrajzok nem készültek, fényképes dokumentáció csak a sírok egy részéről van, a temetőterkép is hiányos [18\(151\)](#). A temető egészére nézve tehát nem tudunk biztos következtetéseket levonni, a temetkezési szokások, a rítus megfigyelése inkább csak az utóbbi években volt lehetséges.

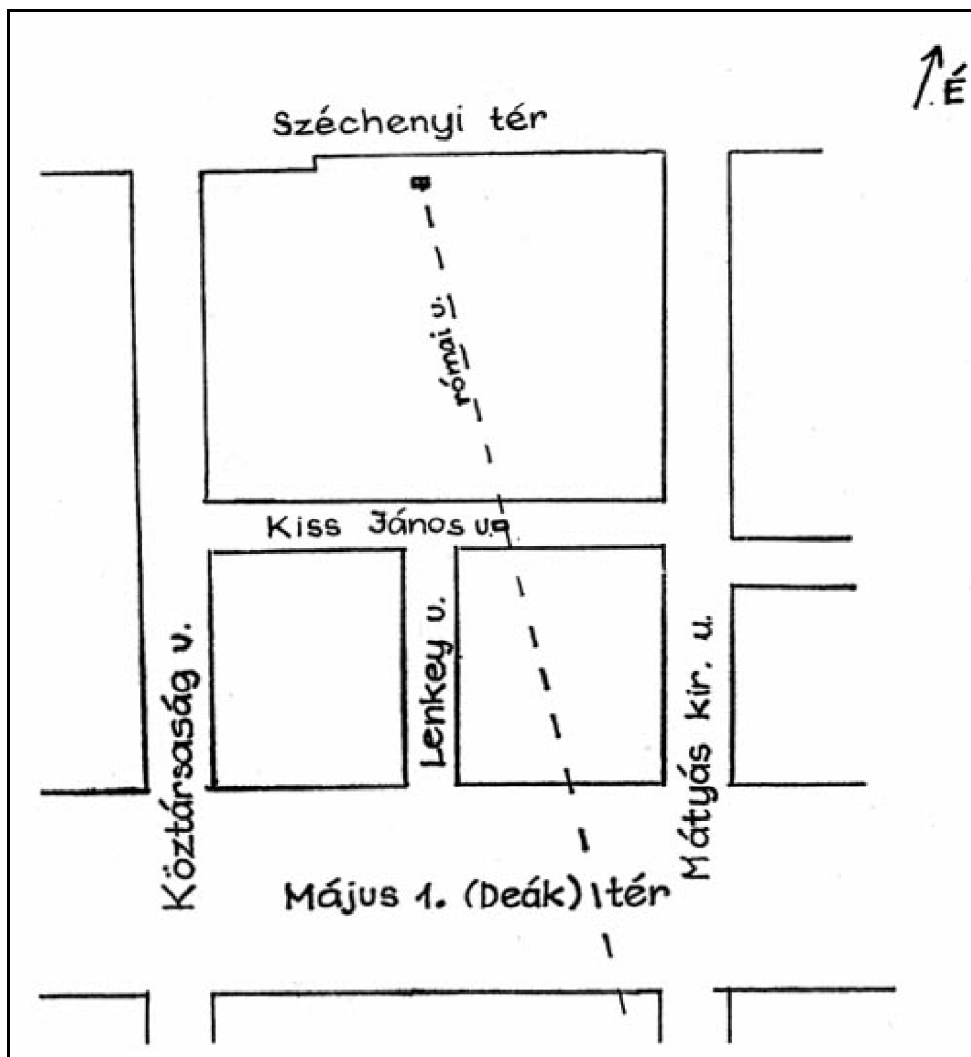
A temető egész területén mindenütt megtaláljuk a hamvasztásos és csontvázas temetkezési formát.

A hamvasztásos sírok esetében az agyagurnába temetkezés az újonnan előkerült sírok között viszonylag ritka, általában azonban gyakori lehetett [19\(152\)](#). Mellékletek az urnában is és mellette is előfordulnak.

Viszonylag gyakoriak a négyszögletes vagy fordított méhkas alakú kőösszárúmosok.

Az üvegurnák négyszögletesek vagy gömb alakúak. Előfordult üvegurnás-kőösszárúmosos sír is [20\(153\)](#).

343 Szórthamvas sírokról Bella nem beszél. Lehetséges, hogy ez csak a megfigyelés hiánya, de az is lehet, hogy egyes temetőrészekben az urnás, másutt a szórthamvas rítus volt a gyakoribb. Mindenesetre az újonnan előkerült, jobban megfigyelt sírok között szórthamvasok nagy számban előfordultak. Ezekben a sírokban a hamvak általában teknő alakú, kitapasztott, sekély gödörben vannak, melyek agyagtapasztása átégett. R. Alföldi M. [21\(154\)](#) helybenégetésre gondol ezekkel a temetkezésekkel kapcsolatban. Ez teljesen valószínűtlen! Helybenégetés esetében a sír anyagában faszén, hamu, korom okvetlenül jelentkezik, ezekben a sírokban – két eset kivételével, ahol viszont a sír alja és oldala nem mutatott tapasztást – ilyesmi nem volt. Inkább arra kell gondolnunk, hogy a sírt még a temetés előtt kitapasztották, kiégették, és csak a gondosan kitisztított sírba szórták a hamvakat, helyezték el a mellékleteket. Ezek a tapasztott és kiégett sírok, tehát „beépített” urnaként funkcionáltak.

A csontvázas síroknak szintén több fajtája jelentkezett a temetőben. Valódi szarkofág előkerüléséről nem tudunk, kivételt képeznek az 1. és 45. sz. gyereksírok durva kidolgozású kőládái. Kőlapokból és tetőfedő téglából összeállított sírok gyakoriak (ez utóbbi a hamvasztásosaknál is előfordul), a legáltalánosabb azonban az egyszerű elföldelés. Koporsó nyomait sehol sem figyelték meg, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem is használták. A terület földje annyira át meg átforgatott, kevert, hogy [344](#)még a sírgödörket sem lehetett megfigyelni. A mellékletek elhelyezéséről keveset tudunk, tekintve, hogy sírrajzok nem állnak rendelkezésre. Úgy tűnik, hogy az edényeket inkább a lábhoz helyezték. A tájolás megfigyelése is meglehetősen bizonytalan. Előfordul, hogy a leírás és a temetőterkép adatai is ellenkeznek [22\(155\)](#). A temetőben, ill. a megfigyelt temetőrészben a legkülönbözőbb tájolások előfordulnak, a leggyakoribb azonban a Ny–K-i. Ezek a sírok másban is eltérnek a temető egyéb sírjaitól. Magasabban jelentkeznek a többi csontvázas sírnál. A mélységadatok a következőképpen alakulnak: a mai felszíntől 40–100 cm-re csak NyK-i irányítású csontvázas sírokat találunk. Ennél mélyebben hasonló tájolású sír csak néhány esetben került elő [23\(156\)](#), ezek azonban kőlapos, ill. téglasírok. Az egyéb csontvázas sírok 120–170 cm-en jelentkeznek, a hamvasztásos temetkezések pedig ennél is mélyebbről, 130–200 cm-ről kerültek elő. Az

újkori evangélikus temető halottait kb. 2 m mélyre ásták le.

A temető keltezésére szintén csak a viszonylag jól megfigyelt temetőrész alapján vállalkozhatunk, így a korhatározás nem okvetlenül érvényes a temető egész területére.

A hamvasztásos sírok anyaga jellegzetes korarómai temetőanyag, amely az I. században és a II. század első felében általános. A legkorábbi érem Claudiusé (i. sz. 41–54), a legkésőbbi Hadrianusé (i. sz. 117–138)

A csontvázas sírok már nagyobb problémát jelentenek. Sok köztük a teljesen melléklet nélküli, vagy a majdnem jellegtelen, csak „későrómainak” meghatározható mellékletekkel ellátott. Az éremanyag azonban, ill. annak hiánya elgondolkoztató. Az újonnan feltárt 55 csontvázas sír egyikéből sem került elő pénz²⁴⁽¹⁵⁷⁾. Ismerve a későrómai (III–IV. századi) temetők gazdag éremanyagát, erre csak egyféle magyarázatot találunk, hogy ti. ezek a sírok nem ebből az időszakból, hanem későbből származnak. Ez az időpont csak a pénzforgalom megszűnése utántól, tehát legfeljebb a IV. század utolsó negyedétől számítható, ámbar még ekkor is szokás az éremmelléklet adása, esetleg korábbi pénzeket tesznek a sírba. A datáló értékű leletek között is vannak, amelyek már okvetlenül az V. századra utalnak. Ilyen a 80. sír nagyméretű, zöldes színű, kékpettyes üveg pohara²⁵⁽¹⁵⁸⁾, a 86. sír besimított, hálómintás korsója és bögréje.²⁶⁽¹⁵⁹⁾ Az egyéb leletek sem mondanak ellen ennek a datálásnak, legfeljebb kronológiájuk kevésbé kidolgozott. A fenti temetőrészre mindenképpen érvényesnek látszik az a megállapítás, hogy a temetkezés itt az I–II. században a hamvasztásos rítus szerint folyt, majd talán a II. század háborúi után felhagyják a temetőt és csak a IV. század legvégén vagy az V. században kezdenek itt ismét temetkezni.

A közbeeső időben, úgy tűnik, a terület műhelynegyedként funkcionált, erre utal az a nagy mennyiségű rontott és törött agyagedény, amelyet Domonkos O. és Környei A.²⁷⁽¹⁶⁰⁾ 1966-ban a területről a múzeumba szállított, és amely egy fazekasműhely hulladékgödreből kerülhetett csak elő. Esetleg erre az időszakra lehet datálni az Alföldi M. által kiásott kis vasolvasztó kemencét is, amelynek kora nagyon bizonytalan.²⁸⁽¹⁶¹⁾ A fazekasműhely anyaga még feldolgozatlan, az azonban nagyon valószínűnek látszik, hogy a terület nem lehetett műhelynegyed és temető egy időben, noha ³⁴⁵topográfiai egybeesésük (út, városon kívül) logikus és nem áll analógiák nélkül²⁹⁽¹⁶²⁾. Ez magyarázatot adna a sírok mélységének alakulására is. Feltételezzük, hogy amikor a területen a hamvasztásos sírokat megásták, akkor nem a mai felszínről, hanem annál alacsonyabb szintről indultak. A csontvázas sírok földbe kerülésének idejéig az eltelt két évszázad alatt a régi felszínre új rétegek rakódtak, így azok abszolút értelemben már nem kerültek olyan mélyre, mint a hamvasztásosak. Ez sajnos a terület erősen kevert földje miatt ma már nem bizonyítható, csak feltételezés.

A soproni, Május 1. téri temető területének kronológiája – legalábbis a Mátyás király u.–Kiss J. u.–Lenkey u.–Május 1. tér által bezárt területen – a következőképpen alakul: I. sz., II. első fele (hamvasztásos sírok); III–IV. sz. (műhelynegyed); IV. sz. legvége, V. sz. (csontvázas sírok). Utóbbiak közül a NYK-i irányítású csoport kissé kiválik, nem tudjuk, hogy ez időbeli, vagy etnikai elkülönülést jelent-e³⁰⁽¹⁶³⁾.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Varga Gyula: A pusztacsaládi kehely

Varga Gyula: A pusztacsaládi kehely

A kiváló kehely a korai rokokó jegyében aranyozott ezüst, trébelt, 26 cm magas, hármas felépítésű, finom munka. A kehely kosarán egyenlő távolságban három azonos angyalfej van. Az angyalfejek alatt szintén hármas bontásban: Krisztus arcképe a Veronika kendőn, majd három kocka, végül tekercs és létra. A

kehely nódusza is hármias beosztású. Az egyik domborzaton csak *S. S.* monogram látható, a másikon egymás alatt két, nyakán nyállal átlótt, szájában ezerjófüvet tartó szarvas, a harmadikon két szemben álló, kardot keresztben tartó oroszlán, felette *C. F.*, monogram, a sisakkoronán pedig féllábon álló daru. Hullámos peremű, kerek, szép, formás talapzatán azonos mintából álló díszvariáció, kerubfejek, Krisztus kíngószerei (lándzsa, ostor) és kis kancsó tálcan. A talapzat külső peremén mesterjegy (*I. C. H.*) fekvő tojásdad alakú pajzsban, közelében három torony, melyből a középső magasabb, az alatta levő jelzés nem vehető ki tisztán. A paténán egymás alatt két, nyakán nyállal átlótt, szájában ezerjófüvet tartó szarvas díszes mintavonalakkal összekötve.¹⁽¹⁶⁴⁾ Katona Imre írja: „Csak Pusztacsalád történetének, egykori birtokosainak ismerete adhat választ arra a kérdésre, hogyan kerülhetett a Festeticsék és a Szlavniczai Sándorok címere mint adományozóké ugyanarra a tárgyra?” (SSz. 1977, 51). Pusztacsalád azáltal lett Festetics birtok, hogy Fitter Erzsébetet – ákosházi Sárkány János keszthelyi kapitány özvegyét – az ugyancsak özvegy Festetics Pál vette feleségül 1687. február 2-án.²⁽¹⁶⁵⁾ Festetics Pál első feleségével Toldy Annával 1665. február 16-án lépett házasságra. 1665-től Pápa lett állandó lakóhelye. Gyermekeik közül Krisztina nevű lányuk Sándor Istvánhoz ment nőül, Festetics Pál 1699. augusztus 12-én a vasvári káptalan előtt foglalta írásba első végrendelezését. Ebben mindenekelőtt azt jelenti ki, hogy első feleségével való házasságából született leányainak és még életben levő fiának, Ferencnek anyai örökségüket kiadta. Az 1714-i, második végrendelete után második házasságából született gyermekeihez való viszonya is megváltozott: Erzsébet nevű leánya megkapta az anyjáról maradt nyitrai és trencsényi birtokot, József nevű fia ³⁴⁶pedig kézhez vette anyai örökségét. Mivel gyermekei már megkapták jussukat, többé nem járt nekik semmi, ezért most már egész vagyonának második fia, Kristóf lesz örököse. Az 1720. febr. 23-án kelt utolsó végrendeletében viszont az első feleségétől származó Magdolna nevű leányára hagyja Pusztacsaládot: „Az én velem való dajkázkodásáért, nagy hűségéért, míg Isten életben tartja... – holtá után szálljon Christóf fiamra és annak két ágon levő gyermekeire”³⁽¹⁶⁶⁾. Festetics Magdolna (Pecovics Ferenc özvegye) halála után, 1735. május 1-én kelt levélből pedig kiderül, hogy a Simonyiak bírták zálogul és „azt nemzetes vitézlő Festetics József és szerelmetes házastársa Eleitől, nemzetes Szelestei Szelestei Familiátul zálogba bírjuk, adtuk cedáltuk és visszaeresztettük Egyházas és Pusztá Családon levő részjóságunkat és Portionkat, Erdeivel, mezeivel, szántó földeivel, Halászivizeivel, makkoltató és legeltető heleivel egyszóval minden appertinentiáival ... melyeket mi bírtunk, vagy bírhattunk vona, vagy pedig ha nem bírnánk is most, hanem másoknál volnának mindazonáltal adtuk és cedáltuk, amint feljebb írva vagyon. Tekintetes, nemzetes, vitézlő Festetics József uramnak és fölül irt szerelmes házastársának, Tekintetes nemzetes Szent Györgyi Horváth Erzsébet asszonynak úgy elsőben fiúi ágon, annak pedig lezártával leány ághon levő maradékinak is nemkülönben Cessionáriusnak Legatiusnak egyszóval mindazoknak, valakikhez eő kegyelmök birnyiok és pedig száz nyolcvan forintokban sem just és örökséget azokban magunknak fent nem tartván, hanem mindeneket titulált Urra és Asszonyra ugy fellyebb irottakra transferáltuk” (i. h. 637).

Festetics Kristóf ezeket írja: „Csakhamar következett Istenben elnyugodott Édes Atyánknak halála és minthogy kivéven mintegy tizezer forintig néhai Toldi Asszonytul Édes Atyánk első feleségítul származott gyermekeinek ugmint néhai Festetics Ferenc maradékinak, Meszlényi Jánosné, Sándor Istvánné Maradékinak, Petrovicsné és Balogh Ádámné Néném Asszonyaiméknak tett legatumokon kívül, minden Jóságot Nékem és mindkét ágon leendő gyermekeimnek méltóztatik testamentaliter hagyni.” Kristóf a birtok teljes egyesítésére törekedett. 10.000 Ft-ot fizetett bátyjának, Józsefnek, aki ennek fejében maga és utódai nevében hozzájárul apja végrendeletéhez. Erzsébet nővérével 1722. febr. 14-én egyezett meg. Kristóf arra kötelezte magát, hogy testvérének kezében levő Nyitra és Trencsén megyei jóságokon kívül még 4000 fl-ot fizet. Külön egyezséget kötött a Sándor családdal is. Ha sok pénzbe is került, Kristóf mégis megtartotta a család egyetértésével és a vagyon pedig egy kézben maradt. Katona Imre véleményével (csak Festetics József 1757-ben bekövetkezett halálával szállt volna Pusztacsalád Festetics Kristófra) nem

érthetők egyet, annál is inkább, mivel Festetics Kristóf még életében, 1751. szept. 7-én fia házassága alkalmával tett rendelkezése szerint: „Nemcsak Sággi Házammal rezidentiál nekik adtam, hanem az egész jószágot és ott levő gazdaságot oly okkal bocsájtottam, hogy abban gazdálkodjanak” (i. h. 98/a). Ugyanez megerősítve olvasható Festetics Kristóf 1765. szept. 20-án Pesten, ill. 1768. febr. 20-án Sopronban kelt végrendeletében: „Nemes Sopron vármegyében Sággi és Család nevű falukat hozzá tartozandó Appertinentiáival amint már életemben Pál fiam kezeihez adtam. Mindezen fölül nevezett Jószágokban található Épületeivel, Házi Eszközökkel mindenféle marhákkal, mobiliákkal, egyszóval ingó és ingatlan javakkal, Csepreghy és Czenki Határban levő szabad szőlőkkel együtt hagyom és testálom idősbik Fiamnak Festetics Pálnak és maradékinak majoratus vagyis Primogenitura nevezetű jussa és terhe alatt oly okkal, móddal és conditiával, hogy még Isten Eő Szent Fölsége kegyelméből fönt léssen fiui magzattya, az első született és idősebb fia és annak fiui gyermeki ordine majoratus seu Primogeniture succedáljanak a fönt nevezett Jószágban”. Ugyanott írja: „Atyai Mőd teszem rendölésemet nagyobb hasznokra léssen ha a Pénzhez nyulnak. Mert Saághy Falunak is két részét magam örökölttem meg. Ugy nemkülönb Családot, Soproni Belső Háznak is csaknem nagyobb részét is Én építettem” (i. h. 123). A kehely készítési helyének, idejének és készítettőjének megállapítását jobban behatárolja az a tény is, hogy a nádor 1745. nov. 20-án tudatja Festetics Kristóffal a tábla üléseinek Pozsonyból Pestre való helyezését.

347A fenti adatok közlésével elősegíteni kívántam annak vizsgálatát, hogy ez a kiváló iparművészeti emlék kiknek az ajándékozásából és mikor került Pusztacsaládra. Egyúttal lehetőséget nyújt a Katona Imre elírásainak helyesbítésére is. Végző fokon a kelyhen látható monogramok, címerek, valamint a patenán levő címer és kezdőbetűk két, egymással rokoni kapcsolatban álló adományozót takarnak.

Amint az 1735. május 1-én kelt okmányból kitűnik, Festetics Magdolnától (özv. Pecsovics Ferencné) Pusztacsalád rövid időre azoknak a Szelesteyeknek a kezére került, akik rokonilag kapcsolódtak a Szlavniczai Sándorokhoz. Ahhoz az ághoz, melyből Sárkány Miklósné Szlavniczai Sándor Zsuzsa származott.

Ismeretes a Szlavniczai Sándorok kapcsolata a Szentgyörgyi Horváth családdal. Festetics József – Festetics Pál második házasságából származó első fia – apja akarata ellenére feleségül vette Szentgyörgyi Horváth József vas megyei alispán leányát, Erzsébetet. A kehely készítésének idejében ezek a szálak függenek össze a Szlavniczai Sándorok és Festeticsek között Pusztacsaládon.

Figyelmet érdemel, hogy a kelyhen, – amint leírásából láttuk – túlsúlyban a Sándor család címere és monogramja, a patenán pedig kizárólag a Szlavniczai Sándor család címere látható. Ez azt bizonyítja, hogy a falu kegyúri jogát a Festeticseken kívül a Szlavniczai Sándorok is gyakorolták.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Hárs József: Egy pályázat nyertesei

Hárs József: Egy pályázat nyertesei

A diákok számára évről évre megrendezett győri Kisfaludy Napok pályázatainak különböző kategóriáiban születtek soproni sikerek. A Honismereti pályázat helytörténeti csoportjában arany fokozatot ért el Verő Mária (a Fésüsfontalgyár történetének megírásával), bronzot – többek közt – Kőfalvi Éva (Nagycenk) és Dudás Jánosnak Szájer Józseffel közösen írt pályamunkája. Ugyancsak bronz fokozatra találtak érdemesnek a soproni Roth Gyula Erdészeti Szakközépiskola II. B. osztályának csapatpályamunkáját

(osztályfőnök: dr. Firbás Oszkár erdőmérnök-tanár): Adatok iskolánk utcájának, a soproni Szent György utcának történetéből. Az utóbbi dolgozat 66 gépelt lapnyi szövegéhez utcatérkép és 55 eredeti fénykép tartozik, többsége igen jól sikerült felvétel és nagyítás (Mekota Zsolt és Kosaras Zoltán tanulók munkája).

Az írás egy elkezdett, de le nem zárult kutatás kényszerű keresztmetszete. A pályázat, határidejének szorító közelségében készült, s ennek következményeivel alkotói is tisztában vannak. Ez nemcsak Firbás Oszkár TIT-beli előadásából világlott ki (1977. március 23.), hanem a dolgozat bevezetőjéből, sőt még inkább a befejezésből is. Őszinte soraikat érdemes idézni:

„Mondandónk végére értünk. Nem azért, mert nem lenne mit írni a soproni Szent György utcáról, hanem azért, mert véges erőnk nem volt képes többet feldolgozni. Először meg akartuk írni a Szent György utca történetét. Aztán ahogyan teltek a hónapok, napról napra éreztük, hogy mennyire keveset tudunk, milyen keveset vagyunk képesek feldolgozni abból a mérhetetlen anyagból, amely a levéltárban rendelkezésre áll. Ehhez jól kellene tudni latinul, németül, ismerni kellene a középkori, újkori történelmet, a népek és korok szokásait. Erre viszont mi még nem vagyunk felkészülve. Ahogy gazdagodott összegyűjtött anyagunk, úgy csökkent bennünk a magabiztosság és nagyképűség, és ezzel egyidejűleg növekedett bennünk a szerénység, az alázat utcánkkal, hazánkkal, népünkkel szemben...” És az utolsó mondat mint tanulság: „Jó volt ez a pályázat, mert rádöbentett bennünket arra, hogy még mennyit kell tanulnunk 348ahhoz, hogy hasznosan szolgálhassuk a közösséget, a társadalmat, egész népünket.” Ez a tantárgyakon túlmutató tanulság megéri, hogy most már a dolgozat elejéről idézzük a kutatás folyamatáról írt sorokat:

„Néhányan vállalkoztak a levéltári kutatások végzésére, néhányan a házak, udvarok, kertek bejárására, különféle adatok gyűjtésére, megfigyelések végzésére, egyesek vállalták a fényképezést, a képek előhívását, néhányan a rajzolást, térképkészítést, fénymásolást, többen az egyes házak történetének megírását, s néhányan a végső összeállítást, megfogalmazást... Hadd ne szóljunk most a nehézségekről, az elakadt levéltári nyomozásokról... az elolvashatatlan szövegű emléktáblákról, amelyeket az iskola konyhájáról kért meleg vízzel és mosószerrel súroltak le azok, akik kevesebb időt töltöttek el a kutatásokban, hogy a fényképezők elfogadható fényképeket készíthessenek, ne említsük az esti vitatkozásokat, se a határidő közeledtével a sok-sok szabadidő feláldozását. A munka lezárult, az osztály minden tanulója hozzátette a maga kis téglácskáját, egyesek többet, mások kevesebbet, de hát ez így van mindenütt.” Bár így lenne!

Az idézet végét ki kell javítanom: nem zárult le a munka. Firbás Oszkár lelkes szavai szerint a tanulók megfogadták, hogy két év múlva, mielőtt szerteszélednek az országban, átnézik, kiegészítik, kijavítják tanulmányukat. Ehhez még hozzá kell tennünk, hogy a harmincöt tanuló közül csak ketten soproniak.

Az ilyen tanulmányok a szakembernek újat nemigen mondhatnak, mégis hasznosak a tudomány számára. Ezek a gyerekek soha többé nem lesznek közömbösek a műemlékek, a művészettörténet, a régészet iránt, s az általános pedagógiai haszon sem kicsi. S ezt már ők maguk is felismerték: „Tudjuk, nem alkottunk nagyot, de a gyűjtögető munka során sokat tanultunk, sokat tapasztaltunk, kinyílt a szemünk, bepillantottunk korokba, emberi sorsokba, életekbe és rádöbentünk a szellemi áramlatok előnyös vagy terhes következményeire. Nagyon sokszor elgondolkoztunk a tengernyi tanulságon. Az osztályközösség fejlődött, s nap mint nap jobban megfogott bennünket ennek a szép és nagy múltú városnak a varázsa. Erdésznek jöttünk ide, a táj sugallja az erdő szeretetét, a város meg ez az utca a szülőföld, a haza szeretetét.”

S ha ehhez hozzávesszük, hogy nemcsak osztályfőnökükről, de az őket mindenben támogató levéltárosokról is hálásan emlékeznek meg, rá kell jönnünk arra, hogy itt és most tettenértük azt az általános emberi

tanulást és hasznot, amit mindnyájunk hétköznapjai számára városunk jubileumának tevékeny megünneplése jelenthet.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

---

349 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Berez Dezső: Medgyesy S. Antal festőművész 80 éves

Berez Dezső: Medgyesy S. Antal festőművész 80 éves

Elejétől kezdve és ma is használt művésznevén nevezem. Sopronban született 1897. márc. 11-én. Nyolcvanadik születésnapját a braziliai Sao Paulóban ülte meg.

A Schwartz-család, melynek tagja, a monarchiabeli Csehország északnyugati részéről, az egykori Szudéta-vidékről, Nixdorfból (ma Mikulasovice) származik. Művésznünk dédapja, Schwartz Miklós Antal (1782–1836) kereskedőként került Sopronba, az időpont ismeretlen, itt 1807-ben nyert polgárjogot s a soproni Spiess-család egy leánytagját vette feleségül. Fia Miklós (1831–1916) jogot végezván Sopronban nyitott ügyvédi irodát, 1902-ben medgyesi előnévvel magyar nemességet kapott. Hét fia közül Miklós (1864–1913), a művész apja szintén Sopronban ügyvédeskedett. A család férfitagjai jogi, hivatalnoki, tanári, katonai, papi pályán működtek, Antal az egyetlen, aki áttörve a polgári hagyományok korlátait művészpályára lépett. Bár az egész család művészetpártoló, zeneértő, a családfán Antal előtt csak egy művészember található: Schwartz János Gottlieb, aki 1770 és 1804 között a szentpétervári (ma Leningrad) képzőművészeti akadémián a faragás és szobrászat tanára volt, majd az akadémia szenátora. A vérségi kapcsolatok titokzatos útjain talán az ő tehetsége szivárgott át a késői ivadéka, akinek rajztehetsége már nagyon korán jelentkezett. Nem volt mintadiák. Könyveit telefirkálta diáktársai és tanárai karikatúráival s a tananyagnál sokkal jobban érdekelte az állatvásár, a vágóhíd, a lovarda, a cirkusz, ahol az emberek és állatok mozgását lehetett megfigyelni. Bár apja mezőgazdásznak szánta, nem bánta az örökös skiccelést, sőt lehetővé tette, hogy fia Seemann Kálmánnál, a reáliskola jeles rajztanáránál magánórákat vegyen. Tanárának felesége, Vörös Erzsébet is kiváló festő volt s így ez a művészpár volt az első, aki a fiú tehetségét felismerte s beléje bátorságot öntött.

Antal 1915 tavaszán érettségi bizonyítvánnyal a kezében a katonai sorozóbizottság elé állt s mint „egyéves önkéntes” belépett a soproni huszárezredbe. Kiképzése után harctérre vitték, már abban az időszakban, amikor a lovasságot leszállították a lóról, s elavult fegyverzetrel gyalogsági szolgálatra osztották be. Antal súlyos sebesülten orosz fogságba esett. Hosszú kórházi kezelés, ápolás után egy kelet-sibériai fogolytáborba került az Amur vidékén. Miután első szökése Kína felé nem sikerült, munkához látott, papírt, ceruzát szerzett, először fogolytársait rajzolta, azután az öröket, majd a táborparancsnokság tisztjeit, a parancsnokot. Amikor a tisztek családtagjainak „megörökítésére” került sor, már szabad kijárása volt a városba, hiszen festéket, ecsetet, vásznat, keretet kellett vásárolni s a kereskedőnél lassan

összegyűltek a civil ruhák, élelem, hamis okmányok s mindaz, amire a szökéshez szükség volt. Medgyesy S. Antal három barátjával együtt tűnt el a táborból. Nyugat felé vették az utat, sok viszontagságon, veszedelmen keresztül, csontfaragványokat készítve és árusítva, portrékat rajzolgatva, másfél évi bolyongás után lépték át a finn határt. Antal, akiről hozzátartozói már évek óta nem tudtak, 1919 karácsonyán toppant be a szülői házba. Ahhoz a nemzedékhez tartozott, mint jómagam is, amely gyerekfejjel szédült bele egy borzalmas háború testi és lelki szenvedéseibe. A megpróbáltatások kitörölhetetlen nyomokat hagytak bennünk, magatartásunkra, életfelfogásunkra a tudat alatt életünk végéig hatással vannak.

Medgyesy S. Antalban ekkor már végleg megérett az elhatározás, hogy a művészpályát választja. Kipihelve a fáradságokat, Budapesten a Képzőművészeti Főiskolán jelentkezett. Balló Ede, majd Rudnay Gyula tanítványa lett, a nyarakat Jászapátiban, Rudnay művésztelepén töltötte. Közben, szülővárosának nehéz történelmi időszakában résztvett a nyugat-magyarországi felkelésben és a soproni népszavazás [350](#)előkészítésében. A főiskolát Olgay Viktor tanítványaként fejezte be. Akkori kompozíciói, diplomatervei a háború véres realitását és az erőszak gyűlöletét ábrázolták. A főiskola elvégzése után mindjárt egyéni kiállításra vállalkozott Budapesten. Rézkarcai, tájképei, arcképei két termet töltöttek meg, a kiállítást kedvezően fogadták, az új festő neve ismertté vált s a Baross-utcában nyitott műtermét sokan látogatták. Már akkor is rendkívül szorgalmas és munkabíró volt, egyéni hajlamai s a fogságban kifejlődött technikai készsége az arcképfestés felé terelték. A Nemzeti Szalon következő kiállításán hét képe szerepelt, 1928-ban azonban a Műcsarnok beküldött képét visszautasította. Ez a kudarc elkedvetlenítette, de még inkább annak felismerése, hogy a klikkekbe tömörült művészek a kintrekedtek elé áthághatatlan gátakat emelnek. Budapesti műtermét felszámolta és most már mint nős ember Sopronba költözött, a szülői házba, ahova élete során annyiszor vissza-visszatért. Elhatározásában bizonyára szerepet játszott eredetileg is nyugtalan természete, már túl soká volt egy helyen, és talán tudat alatt a szibériai vándorlások emléke.

Medgyesy S. Antal önarcképe

Sopronban egész sereg arcképet festett megrendelésre, megfestette a Sopron vármegyei kastélyok sorozatát, ez a járási tanács székházában lévő levéltári helyiségeket díszíti ma is. Ha elfáradt a munkában, ment az erdőbe, a Tómalomra, Brennbergbe s estére kelve hóna alatt egy szép tájképpel tért haza. Jó kedélyű, mély érzésű, minden szépért lelkesedő ember volt, baráti köréhez tartozott kollégái közül Ágoston Ernő, Horváth József, Mühl Aladár, Sterbencz Károly, a zene területéről pedig a másik Horváth József. Ámde Sopron határa csakhamar szűknek bizonyult. Művésziünk [351](#)1931-ben Párizsban termett s a Louvrebán leginkább a spanyol galéria ragadta meg a fantáziáját. Következő évben már Madridban van s önálló kiállítással hívja fel magára a figyelmet. A Modern Múzeum két rézkarcát őrzi. Madridban ismerkedett meg Anglia portugáliai követével, aki Lisszabonba hívja. Új témák, új színek várják, a tenger, halászfalvak, halászok, hajósok, rengeteg napfény és tömérdek mozgás. Lisszabon mellett a tengerparton, Estorilban bérel házat, feleségét, két kislányát is oda telepíti. 1935-ben lisszaboni önálló kiállításán 40 arckép szerepel. Kitűnő alkotások, egyben lélektanulmányok is. Két év múlva Londonba kap meghívást. Ott több reprezentatív arcképe születik s az 1939 tavaszi kiállításán arcképei mellett tájképeket is felvonultat. Londoni tartózkodása alatt családja Portugáliában maradt, szabadságát és az ünnepeket töltötte velük. Már arról volt szó, hogy családját is Londonba költözteti, amikor kitört a második világháború. Medgyesy S. Antal nyomban csomagolt, családjáért sietett és mindnyájan visszatértek Sopronba. A szülői ház biztosabb

révnek látszott. Azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az ország vesztébe rohan, s a hangulat nem kedvezett a művészeteknek. 1943-ban, amikor a Volksbund már javában garázdálkodott Sopronban és a német származásokat bolygatták, Medgyesy S. Antal testvéreivel és több unokatestvérével együtt családi nevét nemesi előnevüknek megfelelően *Medgyesyre* magyarosította. Ebben a tragikus időszakban több soproni német nevű család folyamodott ehhez a módszerhez, hogy magyarságát hangsúlyozhassa, s hogy a német terjeszkedéssel szemben ellenállhasson.

Művészünk mint tartalékos zászlóst behívták a komáromi vonatosztályhoz, ott teljesített katonai szolgálatot, osztályát 1944 decemberben Ausztriába telepítették át. Így került Ausztriába, ahova családja is követte s ahol ismét festésbe fogott. 1946-ban Kufsteinben és Innsbruckban volt kiállítása. A látókört azonban szűknek érezte maga körül s amikor lehetőség nyílt rá, családjával együtt hajóra szállt és a braziliai Sao Paulóban telepedett le. Mint annyiszor, ismét újra kezdte életét és ismét talpra ugrott. Neve hamarosan ismertté vált, évente rendezte kiállításait nemcsak Brazíliában, hanem az Egyesült Államokban is. Az USA két egyetemén is rendszeres művészettörténeti előadásokat tartott. Nyugdíja nincsen, ma is a festészetből él. Sao Paulóban, ahol 80 000 magyar van, a magyar szövetség művészeti osztályának vezetője.

Feleségével együtt 1965-ben járt idehaza látogatóban, de hazájától és Soprontól akkor sem vett búcsút, hiszen ezeket a kedves, szeretett fogalmakat kint az idegen világban is szíven hordozza. Így emlékezünk rá nyolcvan éves korában erőt, egészséget kívánva a hátralévő évekhez és a még elvégzendő munkájához.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Szabó Jenő: Mühl Aladár köszöntése

Szabó Jenő: Mühl Aladár köszöntése

Mühl Aladár, a soproni akvarellfestés eredeti és egyéni utat járó művelője ez év november 13-án töltötte be hetvenötödik évét. Noha két év híján egyidős századunkkal, mintha mégsem illene rá az „idős művész” jelzője. Hajára ugyan már ráült a dér, s szeme sarkában a ráncok nemcsak akkor futnak össze, amikor festés közben a távolságot méregetve szemét összecsisípi, ott vannak azok már állandóan, – mégis, ha beszélek vele, mintha nem is múltak volna el felette évtizedek, legalább is nem hagyták rajta nyomukat. Szinte semmit sem változott, mióta ismerem, pedig annak van vagy fél százada. Szellemi frissége tenné? Vagy fiatalos tettekézsége? Ő maga úgy véli: „Ha a szépséget keressük, rájövünk arra, hogy az életkor nem jár szükségképpen öregedéssel. A munka megvéd tőle, a szellem nem engedi a test öregedését” Bár nem beszél róla, tudom, hogy mindig és sokat dolgozott. „A tétlenség és unalom ismeretlen előttem. Gyermekkoromban is ilyen lehettem, mert otthon „Sturm”-nak (Vihar) hívtak”.

352 Visszavonultan él, ennek ellenére közismert. Az 1976. évi Ünnepi Heteken nyílt kiállítása igazi közönségsiker volt, az elégtelen és elkésett hírverés és annak ellenére, hogy kiállított képei nem reprezentálták félévszázados alkotómunkájának még töredékét sem s talán leginkább munkássága legutóbbi szakaszára voltak jellemzőek. De majdnem megoldhatatlan feladat is lenne teljes oeuvre-jét átfogó kiállítás létrehozása. Képei annyira szétszóródtak, hogy belőlük egy-egy korszakára jellemző alkotásokat nemhogy kiválogatni, de megtalálni is alig lehet. Nagy kár, mert ilymódon a fiatalabb generáció félreismeri. Ez ugyanis oka annak is, hogy a róla írt ismertetés (Kisalföld, 1976. júl. 16.), noha elismeri munkássága művészi értékét, azt „tisztessen konzervatívnak” bélyegzi és művészi fejlődésének egyetlen jelét abban látja,

hogy „levetkőzte a szecesszió halvány és nem is gyümölcsöző hatását”, – ami természetesen tévedés. Mühl Aladár sohasem volt szecesszionista, ami talán hiba is, hiszen manapság éppen eme irányzat újraéledésének vagyunk tanúi. Ha Mühl Aladár – meggondolatlanul – nem „vetkezi le” hatását, akkor talán ma kiérdemelte volna a „tisztiesen újszerű” jelzót! De nem hibáztathatjuk a cikk íróját, nem soproni és honnan is tudhatná, mit jelent Mühl Aladár művészete a soproni embernek és honnan is sejthetné fejlődésének ívét, ha kiállításának „Eső után” című képe elé nem azzal a tudattal állt, amelyet egy másik, fiatalkori kép hagyott benne, a „Bécsi utca eső után”.

Milyen kár, hogy a kiállítás nem tette egymás mellé ezt a két képet és így nem mutatta meg Mühl Aladár fejlődésének gyönyörű ívét, amellyel a fiatalkori intuíció eszközökben, kifejezésben gazdag tudatos, érett művészetté lett. Ennek a művészetnek sohasem volt köze semmiféle izmushoz, irányzathoz, ez mindig a maga egyéni, különös, soproni útját járta.

Mühl Aladár régi soproni családból származik. Bátyjáról, Mende Gusztávról írt cikkemben (SSz. 1972, 40) részletesen foglalkoztam az apai felmenő molnár Mühllel és az anyai ági Zethnerekkel, akik „gazdák és polgárok” voltak. Mühl Aladár állítja, hogy közvetlen családja a művészet iránt igen fogékony volt: „Gyermekkorom első élményei a színek és hangok világához kötődnek. Ez szülői házunkban természetes volt. Anyánk és mind a hat testvérem festett, muzsikált”. Egyik bátyja, Gusztáv ismert nevű soproni festő, a másik: Nándor, ha később más pályát is választ, fiatal korában sokat ígérően rajzol. Apja, a megélhetés mindennapi gondjaival küszködő pékmester, bár csak cseregyerekként sajátította el a magyar nyelvet, magyar verset ír. A család gondjaiban részes anya minduntalan átrendezi lakása falain a fiai festette képeket, mert „ahhoz azok nem értenek”, noha a nagyobbik már díjat nyert festő, egyik képe ott van a nonsai vilákiállításán. Az idősebbik nővérnek udvaroló fiatal tanár, Horváth József a későbbi Munkácsy-díjas festő.

A család művészi hajlamainak eredetét már Mende Gusztáv is kutatta: „Művész a család felmenő ágában nem volt. Nem is tudok hinni abban, hogy a tehetséget örökölni lehet. Inkább azt tartom, hogy bizonyos hajlamok szerencsés találkozása és a környezet hatása váltja ki a művészetre hajlamos képességet.”

Mühl Aladárban a művészi hajlam két irányban is kifejlődött. Erről megint csak bátyja: „Aladár öcsém több vonást örökölt az anyai ágból. Nagyon tehetséges mindenfajta ügyességben, elsősorban a festészetben, azután a zenében”. Ezt Mühl Aladár maga is vallja: „A színek világával párhuzamosan rajongtam a zenéért. Önerőből tanultam meg a hangszereket a szájharmonikától és okarinától a hegedűn, citerán, zongorán, orgonán, rézfúvó hangszereken át a gordonig és gordonkáig. Hegedűn a harmadik fekvésben kezdtem a mesternél való tanulást, első zongoraóráimra pedig Beethoven szonátáit vittem magammal.” „Hallása az abszolút hallást közelíti meg és színérzéke is nagyon jó” – állapítja meg róla bátyja is, és ezt még csak nem is szánja dicséretnek.

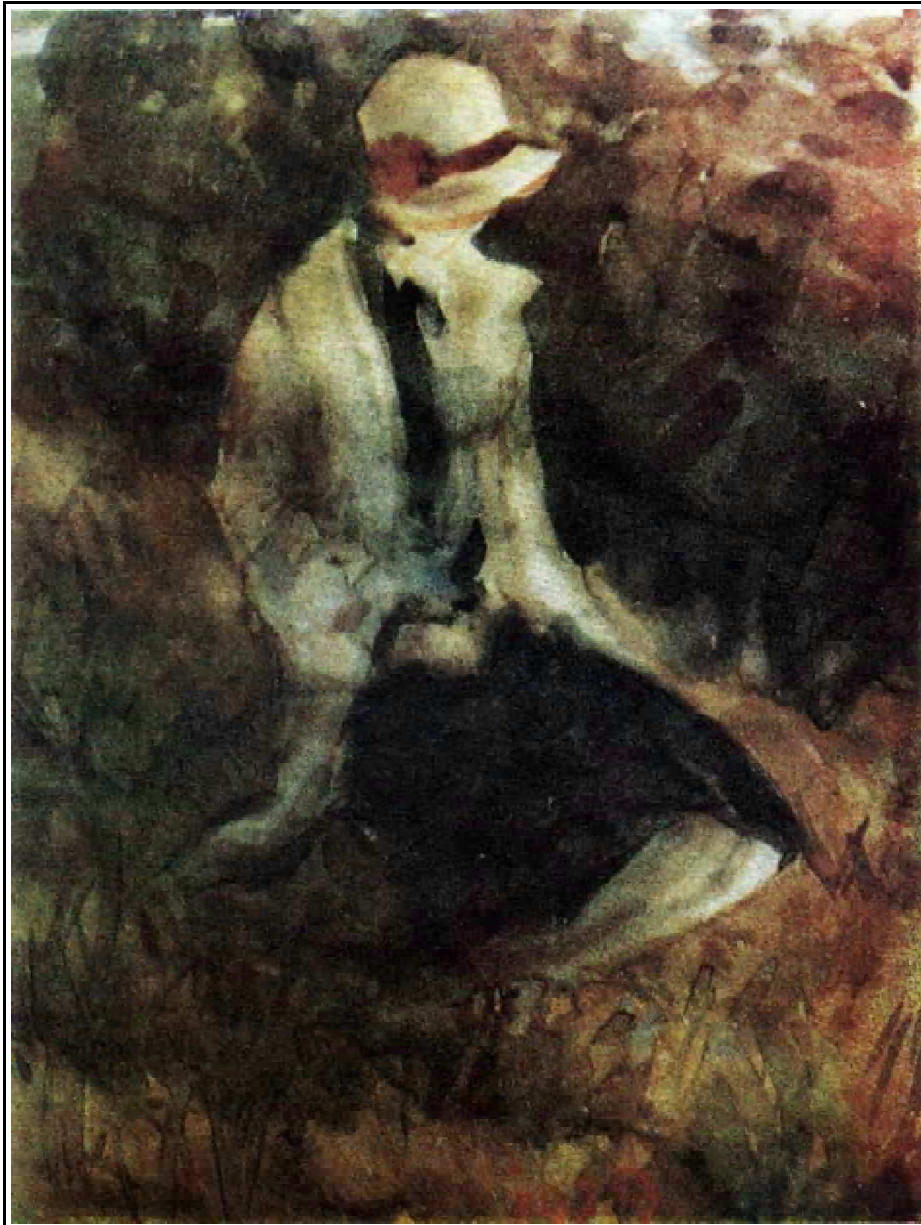
A kétirányú hajlam kettőzött erőfeszítést, kétszeres igénybevételt jelent. Iskolából hazajövet öt-hat órát gyakorol a zongoránál, „ha aztán a színek világa kapja el”, ugyanolyan szorgalommal fest. Ennek a fiatalosan mohó munkavágyának egy epizódja jut eszembe évtizedek távolságából. A szabadban festett és a képen valamilyen 353 probléma izgatta. Hogy tisztázza, a kritikus részletet otthon készült nagy alakban megfesteni. De nem volt azonnal kéznél megfelelő nagyságú rajztábla, erre hirtelen ötlettel kiakasztotta a konyhaajtót és a következő percben semmivel sem törődve, környezetéről megfeledkezve, festett a csomagolópapírral borított, földön fekvő ajtón. A kétirányú, hajsolt munkát a festőkollégák sem nézik jó szemmel. „Alikám, megcsapunk, ha mindig csak ongorálsz és nem piktorálsz”, írják megrovóan a huszas évek végén a művésztelepi vendégekönvbe. Bátyjának sem tetszik, de ő határozatlanságát helyteleníti:

„Fluktuáló természete nem engedi, hogy egy foglalkozásban vagy hangszer játékában elmerüljön”. Azt szeretné, ha döntene.

Talán nem is Műhl Aladár „fluktuáló természete” az oka annak, hogy nem tud választani kétfelé mutató hajlamai között. 1929-ben, amikor Glatz Oszkár meglátogatja a soproni művésztelepet, megmutatja neki képeit. Feltett szándéka, ha a mestertől bátorítást kap, otthagyja állását és beiratkozik a főiskolára. Glatz Oszkár végignézi képeit és további terveit érdeklődik. Csodálkozik, amikor meghallja szándékát: „Otthon nincs módod dolgozni?” Természetesen van és ekkor Glatz Oszkár felteszi a kérdést: „Hát akkor mit keresnél a főiskolán?”

Talán a kérdésben rejlő értékelő dicséret is egyik oka annak, hogy nem megy a főiskolára. Fél évszázad múlva visszaemlékezve azonban úgy érzi, itt következett be törés az életében. Olyan barátok közösségéből maradt ki, mint László Gyula, Domanovszky Endre, olyan miljöből, amelyet a művészetszerető család nem

tudott pótolni és olyan indíttatásoktól, hatásoktól esett el, amelyek egy tágabb horizontú alkotómódot tettek volna lehetővé. És főképpen: azzal, hogy nem döntött, továbbra is megmaradt életének kettőssége. Mindig is két különböző világban fogja keresni ezután is az életnek értelmet és célt adó szépet. Ez pedig kétszeres gyötrődést is jelent. Jól tudta ezt Gusztáv bátyja, aki csak a színek világában kereste a maga útját s az is életet betöltő problémát jelentett számára. Ezért akarta, hogy öccse válasszon, mert nem lehet kétszeresen égni, gyötrődni. „Nem lehet egyszerre két pillangót kergetni”.

Igaz, mindkét világ adott örömeket is, a zene különösen. Mühl Aladár nemcsak a hangok varázsában eltöltött órákra emlékezik, hanem zeneiskolai tanításaira is, amelyeken nem egyszer a győri zenei konzervatórium növendékei is részt vettek, hogy megfigyeljék önművelés révén kialakított eredeti módszereit. Felcsillanó szemmel beszél arról, milyen felejthetetlenül szép és mély élményeket kapott, amikor óvodásokat oktatta zenére, a bimbózó emberi lélek napsugaras zúgaiba pillanthatott bele. De felejthetetlenek számára azok az órák is, amikor a deákkúti forrás mögötti erdőben zenélt az összeszokott kvartettben és a völgyet körülölelő dombok oldalán a sétálók hallgatták Haydn-t, Beethovent, Mozartot. A „kvartettfa” még ott áll a deákkúti völgyben, rajta a rovásokkal, amelyeket egy-egy erdei hangversenyük végén rávéstek.

A másik világ, a festés magányos, csendes örömeket adott: egy megtalált színét, egy elkapott hangulatát, vagy egy megoldott problémáét. Néha egy tárlat elégtételét: feltűntek képei.

Ma már a két világ nem ellentét Mühl Aladár életében, meghiggadt értelemmel a szintézist keresi köztük: „Sok évvel ezelőtt egy elismert zenész látogatott meg, képeimet nézegetve megjegyezte: Tudod, ki jut eszembe festményeid láttán? Debussy! A meglepetéstől elállt a szavam. Abban az időben Debussy volt kedvelt zeneszerzőm!” Mühl Aladár meggyőződése, hogy valóban létezik összefüggés a művészetek között. A zene és festés kapcsolatával újabban Bécsben külön főiskolai tanszék foglalkozik. A művészetek kapcsolata már Pythagoras filozófiája alapján is kimutatható és hogy nem pusztán feltevés, azt mutatja az is, hogy Bartók és Hindemith is foglalkozott vele.

Rendkívüli tehetségként indul: „Képességei a festésben nyilatkoztak meg legjobban”, írja róla Mende Gusztáv. „Már az akvarell-technika megválasztásában is ösztönösen nyúlt ahhoz a festésmóddhoz, amely természetének legjobban megfelelt. ³⁵⁴Ehhez gyors felfogás és elhatározás és lendületes munkakészség kell. Excentrikus természete a művészetben is megnyilatkozik. Keresi és szerencsésen rá is talál a különlegességekre felfogásban, beállításban, képszerkesztésben, előadásban. Az egy-két óra alatt befejezhető munkákat, illetőleg a témából ennyi idő alatt megoldható feladatokat szereti. Ebben páratlan. Természete ellenállhatatlanul az impresszionizmushoz vezette. Gyorsan változó természeti tünemények: napsütés, mozgalmas csoportok, köd, olvadó hó legsikerültebb témái alkotásának. Autodidakta, rendszeres művészeti képzésben nem részesült. Iskolán kívül Kássa Gábor rajztanárnál tanult, jóformán csak néhány hónapig. Tőle vette át, szinte neki találták fel ‘a véletlenek előidézésére és képszerű felhasználására’ elnevezésű festői módot. A felület, a pillanatnyi hatás, a nem alapos, hanem karikatúrához közelítő jellegzetes visszaadás művészete. Képei frappánsak. Nem mélyrehatóak, szenzibilis ember készítette őket, csodálatosan színes palettával, váratlan fordulatokkal teli vonásokkal, gyorsütemű idegéletet élők részére. Képei értékesek, az országban kevés hasonló egyéniség van. Meglepő, hogy számtalan felületességtől eltekintve, de a maguk nemében mégis páratlan munkái nem részesültek nagyobb elismerésben. A helyi viszonylatokon túl, ahol nagyon is tudják, hogy rendkívüli tehetség, nem ért el mindezekig elismerést” (A felszabadulás után „kiemelkedő művészi és társadalmi munkájáért” a Lackner-éremmel tüntették ki).

Mende Gusztáv az idézett megállapításokat a negyvenes évek elején tette öccséről és most, a cikk

megírásához készülődve, megkérdeztem Mühl Aladárt, helytállónak érzi-e bátyjának róla szóló megállapításait. „Jól látta egyéniségemet, főleg hibáimat” – jelenti ki habozás nélkül. Magam is úgy érzem, Mende Gusztáv jól értékelte öccse tehetségét, ezt egy évtizedekkel ezelőtt elhangzott szakértői vélemény is alátámasztja. Fiatal városközi tisztviselő voltam s egy alkalommal azt a feladatot kaptam, kalauzoljam végig a polgármester egy előkelő vendégét a városháza ama hivatalaiban, amelyeknek falán Horváth Józsefnek van festménye. A vendég Edvy Illés Aladár professzor volt, aki az akkor már jónevű tanítványa munkáit kívánta megnézni. A polgármester szobájában a neves művészprofesszor figyelmét tanítványa képei mellett egy kis vízfestmény ragadta meg. Emeleti ablakból nézve a Bécsi utcát ábrázolta, eső után, a gyalogjárón az esővíz tócsáival. Edvy Illés Aladár sokáig állott Mühl Aladár festménye előtt és valami olyasmit mormogott: „Feltétlen tehetség!” és hogy ennek „ott a szigmája is a képen”. Felületesnek látszó ceruzavonásokkal bekeretezett fehér foltra mutatott, amelyből a „kép fel van építve” és hogy „ez a tehetség jele: a papír fehér foltját az esővíz csillogó tükrévé varázsolja”. Olyan szemléletesen és meggyőzően magyarázott, hogy még ma, annyi évtized után is él emlékezetemben. Ezért is sajnáltam, hogy múlt évi kiállításán nem kerülhetett a hasonló témájú újkeletű képe mellé. Milyen tanulságos lett volna!

Voltaképpen akkor tudtam meg, milyen szerény ember Mühl Aladár, amikor felelevenítettem előtte ezt a régi képre vonatkozó epizódot: rögtön ő is elmondott egy történetet, amely hasonlóképpen egy fehér foltról szólt, de ellenkező előjellel. Egy erdei témájú akvarellképével elkészülvén, úgy érezte, hogy a lombokon átsütő fények ellenpontjaként a nedves avarlevelek között is meg kellene csillannia valami fehérségnek. Nem sokat töprengett, zsiltepengével vakarva „kifehéřítette” a megfelelő részt. A sógornak, Horváth Józsefnek szemet szűrt a kép, valami hihetetlenül érett kompozíciókészséget érzett ki belőle. Megnézte először, megnézte másodszer, harmadszori nézés után kérte, vegye le, mert magasra volt akasztva. „Vedd le te, magasabb vagy”, felelte Mühl Aladár. Horváth József le is emelte a képet és ekkor persze meglátta a vakarást, az „utólagos belekomponálást”. „Oh, te istentelen gazember!” kiáltott fel az akvarellt szentségként tisztelő művész.

„Minden képem vázlat” – mondja Mühl Aladár, ami azt jelenti, hogy az elkészült képet sohasem tekinti befejezettnek, véglegesnek, mert teljes mértékben majdnem sohasem elégedett vele. Viszont az akvarellen nem lehet javítani (a fiatalkori „zsilettezést” soha többé nem ismétli meg), csak egy módon: a témát újból megfesteni, [355](#)a hiba elhagyásával. Így aztán képein ott lappang állandó elégedetlensége, állandó törekvése a jobbra, a tökéletesebbre. Ez az ő „ördög sarkantyúja” még ha a szemlélő nem is veszi észre. Érdekes tanulmány lenne hasonló témájú képeinek összevetése.

A téma megismétlődésének azonban van más oka is: „Szerencsés az alkatom: feledékeny vagyok, szinte minden nap újra kezdek s minden, amit látok szintén új. A tegnapi élmény elmosódott, az új ember új impressziókat él át”, – vallja.

Mühl Aladár festői fejlődését egyéb tényezők között döntően befolyásolta szülővárosa iránti határtalan szeretete. Annyira soproni, hogy komoly meggyőződéssel meri a velencei lagunákat a Lenin körút házsora mögött folyó Ikvával összehasonlítani. Számára minden soproni ház, fa, utcarészlet, erdő: téma, de nem veduta-téma, hanem csillogó mozaikdarabka, amelyből az ötven éves életmű a szülőváros ragyogó képét rakja ki.

Ebben az 1977-es évben egy másik csendes jubileumot is ül. Nyilvánosságra lépését. 1927-ben, ötven évvel ezelőtt vitte el első képét zsűri elé, tárlatra. A Kistóalmot ábrázolta és el is fogadták. „Azóta rengeteget festettem, rajzoltam. Tanítóm a természet volt és már korán megfogalmaztam magamban: ne légy okosabb nála. Azért mondja Maria Ebner-Eschenbach: ‘A természet igazság. A művészet azonban

még annál is több'. Nem érdekel és nem is tudom, melyik festőiskolához tartozom!" Eddigi élete és munkássága összefoglalása ez, amelynek befejezéséül még egy dacos mondat: „Én a saját életemet úgy éltem le, ahogy nekem tetszett, de talán nem teljesítettem ki azt, amire hivatva voltam”. Mintha az ember és művész Mühl Aladár nézne szembe önmagával – elégedetlenül.

Pedig semmi oka reá. Igaz, hogy csupán munkássága ötvenedik évére lett önálló kiállítása, de az ötven év alatt egyre szaporodtak képei a soproni lakásokban és lettek állandó, élő tárlattá, élményt adó forrássá. A művész hivatása a művészet szolgálata. Mühl Aladár ezt maradéktalanul teljesítette eddig és reméljük, még sokáig teljesíteni fogja ezután is.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Halmos Ferenc: Tudományos ülészek Sopronban, a Magyar Tudományos Akadémia fennállása 150. évfordulójára

Halmos Ferenc: Tudományos ülészek Sopronban, a Magyar Tudományos Akadémia fennállása 150. évfordulójára

Az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézete, a Geodéziai és Kartográfiai Egyesület és az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület a Magyar Tudományos Akadémia fennállásának 150. évfordulója alkalmából „A felmérés és térképezés automatizálása” címmel 1975. okt. 9–10–11-én Sopronban konferenciát rendezett.

1. Tudományos ülészek. Okt. 9-én a Liszt Ferenc Művelődési Központban Somogyi József, az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézete igazgatójának megnyitó szavai után Tárczy-Hornoch Antal akadémikus tartott előadást „A Magyar Tudományos Akadémia szerepe a magyar geodézia fejlődésében” címmel (a Geodézia és Kartográfia 28. évf. 1976. évi 1. száma közli). Az 1825-ben alapított Magyar Tudós Társaság 1848-ban vette fel a Magyar Tudományos Akadémia nevet. A geodéziát szinte kezdettől fogva képviselték a Magyar Tudós Társaságban. Az első levelező tag e területen Vásárhelyi Pál vízimérnök, egyúttal kiváló geodéta és térképész volt. Tagjai között Kruspér Istvánt (az első kimondottan geodéta), Eötvös Lorándot, Bodola Lajost, Oltay Károlyt találjuk. Sajnos a nemzetközileg is elismert Cséti Ottó selmechányai professzor és Fasching Antal egykori 1919-es miniszteri tanácsos nem került a tagok sorába.

356 Tudományos szakunkat az Akadémián a felszabadulás után kezdték igazán becsülni. Az Akadémia támogatásával indult meg hazánkban először 1949-ben Sopronban az önálló földmérőmérnök képzés. 1947-ben kezdődött az Akadémia segítségével Sopronban a geodéziai és geofizikai munkaközösség munkája, amelyből a mai korszerű épülettel és felszereléssel rendelkező MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézet alakult ki.

Jelentősen megnőtt az Akadémia geodéta tagjainak száma (jelenleg Tárczy-Hornoch Antal, Hazay István és Homoródi Lajos). A tudományos kutatás eredményeinek publikálására magyar és idegen nyelvű akadémiai kiadványok, folyóiratok állnak rendelkezésre. Az elmúlt 25–30 év folyamán nagy mértékben fokozódott hazai kutatóink, tudósaink szerepe a nemzetközi tudományos társaságokban, szervezetekben – fejezte be az előadó.

A továbbiakban négy előadás hangzott el:

Bezzegh L.: Automatizálási irányok a geodéziai műszerek fejlesztésében; Tóth P.: Korszerű automatikus szintezőműszerek konstrukciós problémái; Krauter A.: Automatizálási törekvések az elektrooptikai távmérőknél; Lukács T.: A geodéziai számítástechnika fejlődése.

Bezzegh László felhívta a figyelmet, hogy a fotogrammetria teljes automatizálása a technika fejlődésével megoldható, a geodéziai mérések azonban nem képzelhetők el az ember részvétele nélkül, s így a mérési folyamat vagy maga a műszer is csak részben automatizálható. A legegyszerűbb automatizálási lehetőségektől a legmodernebb automatizálási törekvésig a geodézia szinte minden ágát átfogta az előadás. Az előadó kitért gazdaságossági kérdésekre, valamint arra, hogy minden automatizálási törekvés legfőbb céljának a terepi munka egyszerűsítését kell tekinteni.

Tóth Pál a konstruktor szemléletével foglalta össze a korszerű automatikus szintezőműszerek tervezésével kapcsolatos problémákat. Az automatika fő feladatát, az irányvonal vízszintessé tételét a kezdettől a megvalósulásig igen nagy nehézségek kísérik. Különösen nagy érdeklődésre tarthatnak számot a szabatos szintezéssel kapcsolatos önbeálló műszerek konstrukciós megoldásaira és a hibaforrások kiküszöbölésére vonatkozó eredményei.

Az elektrooptikai távmérés történetének összefoglalását és a legmodernebb automatikáknak ismertetését tartalmazta Krauter András előadása. A modern elektrooptikai távmérőket szervórendszerrel, a meteorológiai korrekciót figyelembe vevő automatikával és beépített fix-programos számítógéppel látják el. Az elektrooptikai távmérés forradalmasodását jelentette az 5 évvel ezelőtt megjelent lumineszcensz fotódióda. Részletesen ismertette az előadó a legkorszerűbb műszereket. Kitért a műszerbeszerzési és gazdasági problémákra. Sajnálattal állapította meg, hogy a MOM-ban még nem valósult meg a korszerű elektrooptikai távmérőműszerek szériagyártása, pedig szocialista viszonylatban nagy a kereslet, mivel csak az NDK EOK–2000 műszere szerezhető be.

Lukács Tibor általánosan jellemezte az elektronikus számítógépek fejlődésének különböző fokait, a fejlődés különböző irányait (az igényeknek megfelelő különböző kategóriák, távadatfeldolgozás: on line és off line rendszerek stb.), majd rátért néhány, a geodézia számítástechnikai problémáknak leginkább megfelelő és magyarországi viszonylatban már alkalmazott számítógéptípus ismertetésére. Alkalmazás szempontjából kisebb geodéziai számításokra, terepen is elvégezhető műveletekre alkalmas kis zseb-, ill. asztali számítógépeket, valamint nagy, ill. számításigényes munkák (hálózati-, tömbkiegyenlítés, adattárolás stb.) elvégzésére szolgáló nagy számítógépeket különböztetett meg. Az előbbieknél a HP 45, HP 65, CompuCorp 326 Scientist és a HP 9810 készülékeket emelte ki, utóbbiaknál pedig az Államigazgatási Számítógépes Szolgálat szervezését és felépítését ismertette, különös tekintettel egy geodéziai adatbázis létrehozására.

A hozzászólók közül Scholz György csehszlovák vendég az adatbankról, a digitális adattárolásról, Deme Gyula a magyar adatbank szervezeti kérdéseiről beszélt.

357 Horváth Kálmán a BME Geodéziai Intézetében készült műszer kísérleti példányát ismertette, mely különböző irányvonal-magasságokra lehetővé teszi a meteorológiai javítás figyelembevételét.

A második nap előadásai két tagozatban, a geodéziai és bányamérési szekcióban folytak.

A geodéziai szekció előadásai: Bezzegh L.: Automatizálási lehetőségek a fotogrammetriában; Tóth I.: A BGTV-nél üzemelő automata térképező berendezések; Huszár B.–Raum F.: A felmérési és térképezési munkák automatizálásának eddigi eredményei és további lehetőségei.

A bányamérési szekció előadásai: Hoványi L.: A hazai ásványvagyon-gazdálkodás bányamérési és bányageológiai tevékenységen és dokumentáción alapuló időszerű feladatai; Feigly B.: A bányamérő-szolgálat szerepe a korszerű bányászatban. Halmos F.: A giroszkópikus tájékozó mérések automatizálásának lehetősége, különös tekintettel a föld alatti mérésekre.

Bezzegh László beszámolt a fotogrammetria automatizálási törekvéseiről. Az első sztereokomparátort 1901-ben hozták létre, majd az Orel-féle autográf jelentette a fejlődést, bár akkor a térbeli hátrametszést, bonyolultsága miatt, nem alkalmazták. Az analitikus fotogrammetria korszakát 1950-től számíthatjuk. A szorosabb értelemben vett automatizálás, tehát az ember kikapcsolása a mérési folyamatból az A8-műszer átalakított változatával, a Wild Stereomat-tal kezdődött. Az előadó ismertette a legmodernebb automatizálási lehetőségeket, a korrelátorok (képösszehasonlító) előnyeit, az 1968-ban szerkesztett Wild A-2000 kiértékelőt, melyet drágasága miatt a mai napig sem gyártanak sorozatban, a repülőgépről történő Rosenberg-féle elektronikus adatregisztrálást, az ortofoto-technika lehetőségeit, valamint a színes fényképezés előnyeit.

Tóth Imre a BGTV-nél üzemelő automatikus térképező berendezések három elválaszthatatlan funkciójáról, a felhasználásról, programozásról és működésről tartott előadást. Ismertette a Koordimat, Aristomat és Aristogrid berendezéseket.

Huszár Béla a BGTV gépi adatfeldolgozó osztályának eredményeit és a kifejlesztett géprendszer további lehetőségeit taglalta. Ismertette a jelenlegi géprendszer kialakulásának lépcsőfokait, majd rátért az UMC-1, és a PDP 11/40 rendszer geodéziai alkalmazásaira, utóbbinál különös tekintettel a kialakított GEO-programrendszerre. Tóth Imre előadásaihoz kapcsolódva a KOORDIMAT-tal és az ARISTOMAT-tal végzett térképezést a felhasználó oldaláról vizsgálta, majd kitért az automatizált feldolgozásnak a felmérési munkákra és a fejlesztési lehetőségekre való hatására. Beszelt a digitalizáló berendezések geodéziai alkalmazásáról, s ezzel kapcsolatban ismertette az ARISTOGRID-en végzett, ill. szervezett munkákat, végül összefoglalta a BGTV-nek az automatizálás terén elért eredményeit és további terveit.

A bányamérési szekcióban Hoványi Lehel a következő fő kérdéseket tárgyalta: a bányamérő-szolgálat alapvető geológiai-bányamérési feladatai, a nyersanyaglelőhely-paraméterek, jelenségek, folyamatok grafoanalitikai modellezése, földtudományi és bányászati jellemzők, jelenségek, folyamatok értékelése matematikai statisztikai és egyéb módszerekkel, az ásványvagyon-gazdálkodás bányageológiai-bányamérési feladatai és a bányászati geometriai adatbank kialakítása.

Feigly Béla Tárczy-Hornoch Antalnak 1972-ben a II. nemzetközi bányamérési konferencián tartott „A magyar bányamérés múltjáról” előadására alapozva a bányamérő-szolgálat megalakulásának előzményeiről szólt, elemezte a felszabadulás utáni helyzetet, majd az 1960. évi bányatörvény jelentőségét és a bányászatban játszott szerepét domborította ki. Végül vázolta napjaink bányamérő-szolgálatának tevékenységét.

Halmos Ferenc előadása a geodéziai és bányamérési feladatokra adaptált giroteodolitos automatizálási lehetőségeket mutatta be. A giroteodolitnál az automatizálásnak alapvetően két iránya van: a) az időátmenetek és reverziók meghatározásának automatizálása lengésmegfigyeléseknél és a nyugalmi helyzet meghatározása matematikai úton; b) elektronikus szűréssel történő észak-meghatározás.

358 Az előadó a kétirányú fejlődés különböző lépcsőfokait mutatta be. Előadásának második részében elemezte a giroteodolitos azimut-meghatározást, és beszelt a mérések pontossága fokozásának

méréstechnikai kérdéseiről. Megállapította, hogy korszerű mérés- és módszertechnikai eljárásokkal a giroteodolitokkal egyszeri azimut-meghatározásra mintegy $\pm 3''$ középhibájú azimut-meghatározás biztosítható.

A geodéziai és bányamérési szekció ülése Homoródi Lajos zárszavával ért véget, majd a résztvevők megtekintették a BGTV automatikus térképező berendezéséről Bezzegh László irányításával az Erdészeti és Faipari Egyetem fotolaboratóriumában készült színes filmet.

A konferencia a mintegy 280 hazai és 7 külföldi résztvevő számára jelentős új információkat adott és így a szakmai továbbképzést is biztosította.

2. Széchenyi István soproni emléktáblájának megkoszorúzása, kirándulás Nagycenkre. A konferencia résztvevői a város állami és társadalmi szerveinek képviselőiben október 9-én délután megkoszorúzták a Magyar Tudományos Akadémia alapítójának, Széchenyi Istvánnak a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Soproni Székháza falán elhelyezett emléktábláját. Az ünnepi beszédet Halmos Ferenc tartotta. Ezután a konferencia résztvevői autóbusszal Nagycenkre kirándultak, ahol megtekintették „a legnagyobb magyar” helyreállított kastélyában berendezett, róla elnevezett emlékmúzeumot, majd a Széchenyi-mauzóleum megtekintésére került sor.

3. Tárczy-Hornoch Antal köszöntése. A konferencia résztvevői okt. 9-én este a Liszt Ferenc Művelődési Központban rendezett baráti találkozón köszöntötték Tárczy-Hornoch Antal akadémikust, aki október 13-án töltötte be 75. születésnapját.

Október 10-én este a Lokomotív-szálló éttermében a konferencia bányász résztvevői (elsősorban 100 bányamérő), akik a bányamérő szaktársadalomhoz, a soproni Alma Materhez szakmailag, érzelmileg kötődnek, meghitt és megható ünnepségen köszöntötték volt professzorukat.

4. Mikoviny Sámuel soproni emléktáblájának leleplezése. Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület Történelmi Emlékbizottságának kezdeményezésére a Bányamérői Munkabizottság szervezésében Mikoviny Sámuel egykori selmecbányai professzor és neves bányász, térképész tudós születésének 275., halálának 225. évfordulója alkalmából emléktábla készült. Az emléktábla elhelyezésére az Országos Műemléki Felügyelőség engedélyével a Mikoviny Sámuelről Sopronban elnevezett utca 1. számú épületének utcai homlokzatán került sor. Az emléktábla leleplező ünnepségét 1975. október 11-én 10 órakor rendeztük meg. Az ünnepségen az OMBKE, GKE és MTESZ képviselőin kívül Sopron város állami és társadalmi szerveinek képviselői, valamint az Erdészeti és Faipari Egyetem vezetői is megjelentek. Az azóta tragikus körülmények között elhunyt Gyulay Zoltán ny. egyetemi tanár, a Központi Bányászati Múzeum tanácsadója (vö. Hiller István: SSz. 1977, 173) ünnepi beszédében méltatta Mikoviny Sámuel munkásságát:

Mikoviny Sámuelnek, a 18. század első fele legkiválóbb magyar mérnökének, egyben a magyarországi bányatisztképzés első tudós tanárának állít ma emléktáblát itt, a Lövérek lábához simuló és az ő nevét viselő utcában az MTA 150 éves fennállása alkalmából rendezett tudományos ülésen.

Sopron nem volt Mikoviny szülőhelye, működésében is csak annyiban színhelye, hogy e megyében is térképezett. De ez a város adott 1919-től otthont az egykori selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskolának, az 1735-ben alapított selmeci Bányatisztképző Intézet utódjának. Ezért illik ide Mikoviny Sámuel emléktáblája. 275 éve született és 225 éve hunyt el. Alkotásokban gazdag, viszonylag rövid élete három időszakra oszlik: 1725-ig a rendkívüli képességű ifjú gondosan felkészült a mérnöki hivatásra, majd

1725-től 1735-ig Pozsony vármegye, végül 1735-től 1750-ig az „alsómagyarországi bányavárosok” mérnöke. Hogy e túl egyszerű felsorolás után századokon át magasodó alakját és alkotásait méltó keretbe helyezzük, idézzük fel pár szóval a kort és a környezetet, a századot és az országot, amelyben élt és alkotott.

359A század, amelynek Mikoviny a gyermeke, a racionalizmus, a racionális gondolkodás és a tudományos felvilágosodás százada, a technikatörténet korbeosztása szerint pedig a tudományos megismerésre épülő racionális technika korszaka. Megjelenik és elterjed a színen a reneszánsz hadmérnökének leszármazottjaként a hivatásos mérnök, az ingénieur, akinek a feladatát az egyik illetékes kortárs, a kitűnő lipcsei mechanikus Jakob Leupold (1674–1727) ekként határozza meg: „Akik a régi időkben a mechanikusok voltak, manapság azok a mérnökeink, akikre nemcsak az tartozik, hogy egy várat felrajzoljanak, majd megépítsenek, hanem hogy mechanikai alapokon mindenféle gépeket alkossanak, hogy egy erődöt megvédjenek vagy leküzdjenek. Hasonlóképpen a munka megkönnyítésére különféle kompendiózus gépeket feltaláljanak, és ami gyakran lehetetlennek látszik, azt mégis lehetővé teszik.” A század elején már parancsoló szükség a hivatásos mérnökök nevelése, és a mérnökképzés terén elsőként a hadi szervezet és mellette a legnagyobb gazdasági szervezet, a bányászat teremti meg a maga szoros testületi szellemben nevelő tisztképző iskoláit.

Az ország pedig újjáépítés előtt áll. Mikoviny még ifjú, amikor a régi, de Bél Mátyás szerint az „új Magyarország” területi egysége a török kiűzése és a Rákóczi-szabadságharc bukása – mint mélypont – után helyreáll, és megkezdődik újjáépítése, egyben beillesztése a spanyol örökösödési háborúk után új határokig kiterjedt Habsburg-monarchiába. Az újjáépítés túlnyomórészt műszaki feladatok sokaságának a megoldását jelenti. Az ország pénzügyei és a hadügy, benne az új szervezetű állandó hadsereg fenntartása az uralkodó kezében marad, akinek tiroli bányái már kimerültek, a csehországiak hozama pedig megapadt. Ezért hatalma megtartásának egyik fő pillérévé a magyarországi, és ebben is a Garam-völgyi nemesérbányászat lesz.

A század elején azonban már a korábban minden bányák fejedelmőjének és anyjának („eine Fürstin und Mutter aller anderen Bergwerke”) nevezett selmeci bányászat helyzete is erősen válságos. A kényszerűen egyre nagyobb mélységbe hatoló bányászatnak főként a vízmentesítési gondjai egyre nyomasztóbbak, az Agricola (1494–1555) által oly feledhetetlenül megörökített középkori gépek helyett már jobb bányavízemelő és -szállító, valamint ércelőkészítő gépekre, ezek vízikerekeinek a hajtására állati erő helyett erővízre, sőt tartós szárazság idején új erőforrásra van szüksége. A bányavízemelés kérdése a 17. század végének számos jelentős koponyáját erősen foglalkoztatja, elég Huyghens, Leibniz, Papin, Savery és Newcomen neveit említeni.

Leibniz (1646–1716) javaslatára a bécsi udvari kamara kiváló képességű fiatal mérnökét, Joseph Emanuel Fischer von Erlachot (1693–1742) küldi Angliába, hogy ott a század egyik legnagyobb jelentőségű találmányát, Thomas Newcomen (1663–1729) 1712-ben felállított tűzgépes – atmoszférikus gőzgépes – bányaszivattyúját tanulmányozza. Fischer von Erlach, Newcomen egyik munkatársával, a gép önvezérlését feltaláló Humphry Potter öccsével, Isaac Potterrel (1690–1735) tér haza, és vele együtt Újbányán megépíti és 1722-ben sikeresen üzembe helyezi tűzgépes szivattyúját, majd 1734-ben Szélaknán négy nagyobb ilyen egységet épít.

Ezzel, röviddel az angliai megjelenése után, kezdetleges formájában bár, de Selmece is bevonul a század új, a technikai forradalmat elindító erőforrása, a gőz.

A másik fő erőforrásról való gondoskodás, s selmeci bányászat regionális erő-vízgyűjtő-vezető-tároló rendszerének a megalkotása és ezáltal a bányászatnak egy évszázadot meghaladó időre szóló racionalizálása, valamint még egy nagy feladat, a racionális bányászathoz nélkülözhetetlen korszerű bányatisztképzés megindítása már Mikoviny Sámuelre maradt.

Az udvari kamara 1735-ben elrendeli egy bányatisztképző iskola felállítását Selmecebányán, ugyanitt új munkakört létesítve a királyi bányavárosok mérnökévé kinevezi Mikoviny Sámuel, és megbízza az új bányaiskolában a matematikának az egész első tanévre kiterjedő oktatásával. A matematika, mint gyűjtőnév, ekkor magában foglalja a tulajdonképpeni matematika mellett a geometriát, fizikát, mechanikát, hidraulikát, sőt a polgári építészetet is, azaz mai értelmezés szerint az elméleti és műszaki alaptárgyakat. A második tanévben a bányászat szaktárgyainak (bányaművelés, kohászat, kémlesztet, pénzverés) oktatása folyik, ezeknek a megfelelő üzemágak tisztjei az oktatói, instruensei. Az új szervezés a szakismeretek megalapozását jelenti, ezzel nyer polgárjogot a bányatisztképzésben a tudomány, az elmélet és ez jelenti a minőségi változást a bányatisztképzés korábbi formáival szemben. És az oktatás színvonalát a selmeci bányaiskolában egy a felvilágosodás szellemében nevelő, a jénai egyetemen képesített, s a Porosz Királyi Tudományos Társaság tagja címét viselő mérnök és tudós, Mikoviny Sámuel biztosítja.

Mivel minden új nehezen hódít tért, és a teljes elismeréshez új nemzedék szükséges, nagyon tekintélyes

gyakorlati bányászok Mikoviny oktatását is „fölösleges matematikai spekulációk”-nak tartják. De tízéves működése után már meggyőző kortársi vélemény is van, amit majd Péch Antal jegyez ki egy 1745-ben a bányavárosi adminisztráció állapotáról készült feljegyzésből: „A világ minden részéből érkeztek tervezők a bányavárosokba, kik közül különösen Mikoviny geometra nagy tekintélyt szerzett magának, és kieszközölte, hogy a bányatisztek mind megtanulják az algebrát és a földmérést, mert ezekben rejlik a bányaművelés tudományának a kulcsa”.

Ez azt is jelenti, hogy a bányavárosokban minden tudományos és műszaki kérdésben Mikoviny a legfőbb tekintély. Olyan tanítványokat nevel, mint a későbbi főgépmester Josef Karl Hell (1713–1789), aki majd találmányaival beírja a nevét a technikatörténetbe. Mikoviny selmeci évtizedei készítik elő a selmeci bányászatnak 361. század második felébe eső aranykorát, úgy, hogy amikor az uralkodónő 1770-ben a Bányászati Akadémia alapításakor annak székhelyét kijelöli, más város a monarchia bányavárosai közül Selmec mellett szóba sem kerül.

Mikoviny működése azonban messze túlterjed a bányavárosokon, ahová az uralkodó 1735-ben azért küldi, mert ott van rá a legnagyobb szükség. Előtte Pozsonyban, az ország fővárosában él, ahol Pozsony megye mérnöke (latinul felváltva *mathematicus*, *geometra*, *architectus*), valójában egyetemes, univerzális mérnök. Itt két olyan tudományos tekintélynek a megbecsült munkatársa, mint Johann Jacob von Marinoni (1676–1755) és Bél Mátyás (1684–1749). Pozsonyi csillagvizsgálójában ő indítja el tudományos útján fiatalabb barátját Segner Andrást (1704–1774). A térképészetben új korszakot nyit, szabad idejében matematikával foglalkozik, és érdeklődése kiterjed az archaeológiára is. A művészettörténet mint rajzoló és rézmetszőt tartja nyilván. Élete utolsó évében részt vesz a budai királyi palota építésében, ami a legrangosabb építéseknek kijáró feladat. Trencsén mellett, a Vág szabályozásán dolgozva éri a halál, nyugvóhelye ismeretlen.

Élete végéig úgy cselekszik, ahogy egy 1732-es munkájában írja, ne legyen hazájához méltatlan, amit csinál: „Proinde, coepi adtentius cogitare, ut elaborarem quidpiam, quod neque vulgae esset, neque indecorum HUNGARIAE”.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Hárs József: Hegedüs Géza darabja a soproni közönség előtt

Hárs József: Hegedüs Géza darabja a soproni közönség előtt

Első ízben szerepelt a Soproni Ünnepi Hetek műsorán prózai ösbemutató. Az elmaradt drámapályázat és a tervezett Magyar Dráma Hete helyett a közönség egy színdarabot kapott, előszörre két előadásban. Hegedüs Géza, 130 hangjáték, számos történelmi regény, de csak három, egész estét betöltő színpadi alkotás gyorskezü szerzője, Csatkai Endre biztatására tizenkét évvel ezelőtt kezdett foglalkozni a témával. Majd – Sarkady Sándor felkérésére és a várossal kötött szerződése alapján – 1974 őszén megírta Lackner Kristóf című színművét „Sopron egykori polgármesteréről”.¹⁽¹⁶⁷⁾

Az arra illetékesek szerencsésen választottak, mikor a jubileumi évre időzített bemutatót végül is a Pécsi Nemzeti Színház kitűnő együttesére bízták, s ezzel biztosították a nézőtér tapsait.

Sem megállapítani, sem elvitatni nem akarjuk a darab értékeit, még csak azt sem mondjuk, hogy máskor és máshol nem arathatna felhőtlen sikert, mert ilyen és hasonló kérdések megválaszolása nem a mi feladatunk;

azt viszont nem hallgathatjuk el, ami a helytörténetre tartozik.

Miről van szó? Többen azonosították a címszereplőt a hajdanvolt valóságos Lackner Kristóffal, s ezek közül legalább ketten meg is írták meggyőződésüket. Az egyik egy kritikus, a másik maga a szerző²⁽¹⁶⁸⁾. Vajon igazuk van-e?

A darab elkerülhette volna a szembesítést a történelmi tényekkel (hiszen írói szabadság is van a világon), ha nem ismert személyiség nevét viselné a címlapján. De nemcsak viseli, hanem tudatosan vállalja is. Hegedűs Géza írja: „Lacknerben engem ³⁶²nem az Arany János szavával élve »csipcsup« apróságok érdekeltek, hanem a városát okosan őrző nagy államférfi, aki igazi reneszánsz »teljes ember« ... egy, a magyar történelemben oly ritka városban, amely sajátos helyzeténél fogva valójában városi köztársaság (ilyen csak Sopron és más körülmények közt Debrecen volt) ... Lackner jellemvonásai, magatartása, eredményei és sorsa azonos(ak) a történelmi hiteles alakéval...”³⁽¹⁶⁹⁾ És lám, a szerző szándékát elértik a kritikusai. Illés Jenő így fogalmaz: „...a dráma a történelmi realitás feltámasztására tör...”

S ez az, amiért el kell mondanunk: néhány, a felületen mozgó hasonlóság kivételével a darab lényegében és tanulságaiban különbözik attól a képtől, amelyet a helytörténetírás Lacknerről és városáról ma rajzolni tud.⁴⁽¹⁷⁰⁾

Az első háromnegyed órában az ereje teljében lévő Lackner Kristóf vívja politikai harcait a város háborítatlan semlegességéért. Győzelme tökéletes: mindkét hatalom megáll a kapuk előtt, sőt a vitáikat eldöntő országgyűlést is ide hívják össze. – „Isten hozott, Kristóf!” – üdvözli Ferdinánd ifjúkori titkos latintanárát, s bezavarodik abba a kérdésbe, miért tesznek különbséget magyarországi alattvalói császári és királyi mivolta között. Három nap sem telik belé, az újdonsült palotagrófnak Bethlen felajánlja – no nem országa felét, csak a legnagyobb tisztségeket, ha udvarába költözik. Hatásos sóhaj doktor Lackner szájából: higgyék el, ő legszívesebben most is a műhelyében üldögélne.

A tények le kell hogy hűtsék a hősnek szóló lelkesedést. A XVII. század első felében mindössze kétszer jutottak az erdélyi hadak Sopron falai alá (másodjára másfél évig szívesen látott védőként ülték meg bástyáit), s mindkétszer – 1606-ban és 1619–20-ban –, éppen az a Kramer Mátyás volt a polgármester, aki a darabban az utolsó percig nem bír hatalomhoz jutni.⁵⁽¹⁷¹⁾ Lackner valóban sokat tárgyalt a várost időről időre fenyegető hatalmasságokkal, de ezek legnagyobbjai is inkább csak Esterházy Miklós nádor vagy a győri püspökök voltak. Ezek, ha szellemét tisztelték is (nem mindegyik!), rangban sohasem emelték őt a maguk színvonalára.

A második rész Lacknert mint szakadatlanul uralkodó polgármestert állítja elénk, holott például 1625-től 1629-ig Artner Farkas viselte ezt a tisztséget, s ugyancsak ő állott a város élén a „szép doktor” utolsó életévében, 1631-ben, amikor a dráma végső jelenetei zajlanak. A helytörténész ebből a befejezésből kénytelen még kihúzni a Mértékletességi Egylet ötletét is. Ezt az Esterházy udvarában született és az ottani multságokra vonatkozó javaslatot 1619-ben vetette papírra Lackner, s a nádornak igen, de a tanácsnak miért akarta volna bemutatni?

Lehetséges, hogy mindezek a tények egy nagyvonalú és úgy igaz jellemrajz érdekében változtak meg. Ebben a hitben várjuk a címszereplő jellemének kiteljesedését akkor, amikor a magánélet és a közösség szolgálata kerül ellentétbe egymással. Sajnos mást kapunk helyette.

A színmű főhőse apja tanácsára házasodott össze a nálánál jóval idősebb özvegygel. (Az apa a darab eredeti kéziratában mint szellem időnként ellenőrzi a fiát. Ez a pécsiek előadásából kimaradt.) A matróna

meghal, a nagy ember vagyona és boldogságra való joga védelmében elveszi a kis parasztlányt, aki „isten előtt már régtől fogva” az övé. Az elhunyt kitalált hozzátartozója, Törtl Henrik, a kisemmizéstől rettegve boszorkányi praktikákkal vádolja a tanács előtt a második asszonyt. Az önmaga nagyságáról és nélkülözhetetlenségéről meggyőződött Lacknert a legkisebb ellenvélemény is kihozza a sodrából, a lázadás, a nyílt vádak pedig egyenesen összeroppantják, („Megüti a guta” – írja az egyik kritikus.)

363A város legnagyobb fiának teteme fölött a Mefisztó-képű Kramer intézkedik, s miután megmentette Sopront a parasztlánytól, a vagyont meg Törtl Henriknek, méltatja az eltávozott örök érdemeit. S míg a felragyogó lámpák fényében élő és holt hálásan köszöni meg a lelkes közönség ismétlődő tapsait, a helytörténész újra elgondolkodik.

Nincs mit mentetni Lackner első házasságán, az bizony rideg számítás következménye: politikai karrierjéhez szüksége volt a kiszemelt özvegy belvárosi házaira. Végakarata viszont pozitív közösségi tett: a városra hagyta szinte egész vagyonát. Egyetemre igyekvő diákok, kiházásítási segínyt kérő szegény lányok, törökök fogságából szabaduló soproni szücslegények áldották a nevét érte. Némelyik alapítványát csak századunk inflációi vitték el.

Mi marad a darabból, leszűrhető tanulságként, a nézőnek? Nem a darabbeli, hanem a történelmi Ferdinánd állítólagos mondása: „Ei, ei, so ist unser lieber, alter Lackner auch gestorben, es ist uns leyd.”⁶⁽¹⁷²⁾ Ez pedig kevés.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Hárs József: Kéky Éva kiállítása (Liszt Ferenc Művelődési Központ 1977. március 19–29)

Hárs József: Kéky Éva kiállítása (Liszt Ferenc Művelődési Központ 1977. március 19–29)

A művész – lámpalázasan mosolyogva – végleg hazatért. Bemutatta különös technikával készült, rézbe karcolt-kalapált-festett alkotásait annak a nagyrészt konzervatív közönségnek, amelynek ő még mindig csak néhai dr. Magyar Pál egyetemi tanár lánya, az NSZK-val, Párizssal és Ausztrália furcsa színű holdbéli tájaival a háta mögött.

Távolság és idegen tér a múltban, távolság és végtelen tér a képein. A röviddel korábban Mainzban erkölcsi és anyagi sikert aratott sorozat egyes darabjai a csillagász számára felismerhető galaktikákat ábrázolják, a laikust ellenben a művészet és a valóság kereteibe szorított színek és formák újdonsága kapja meg.

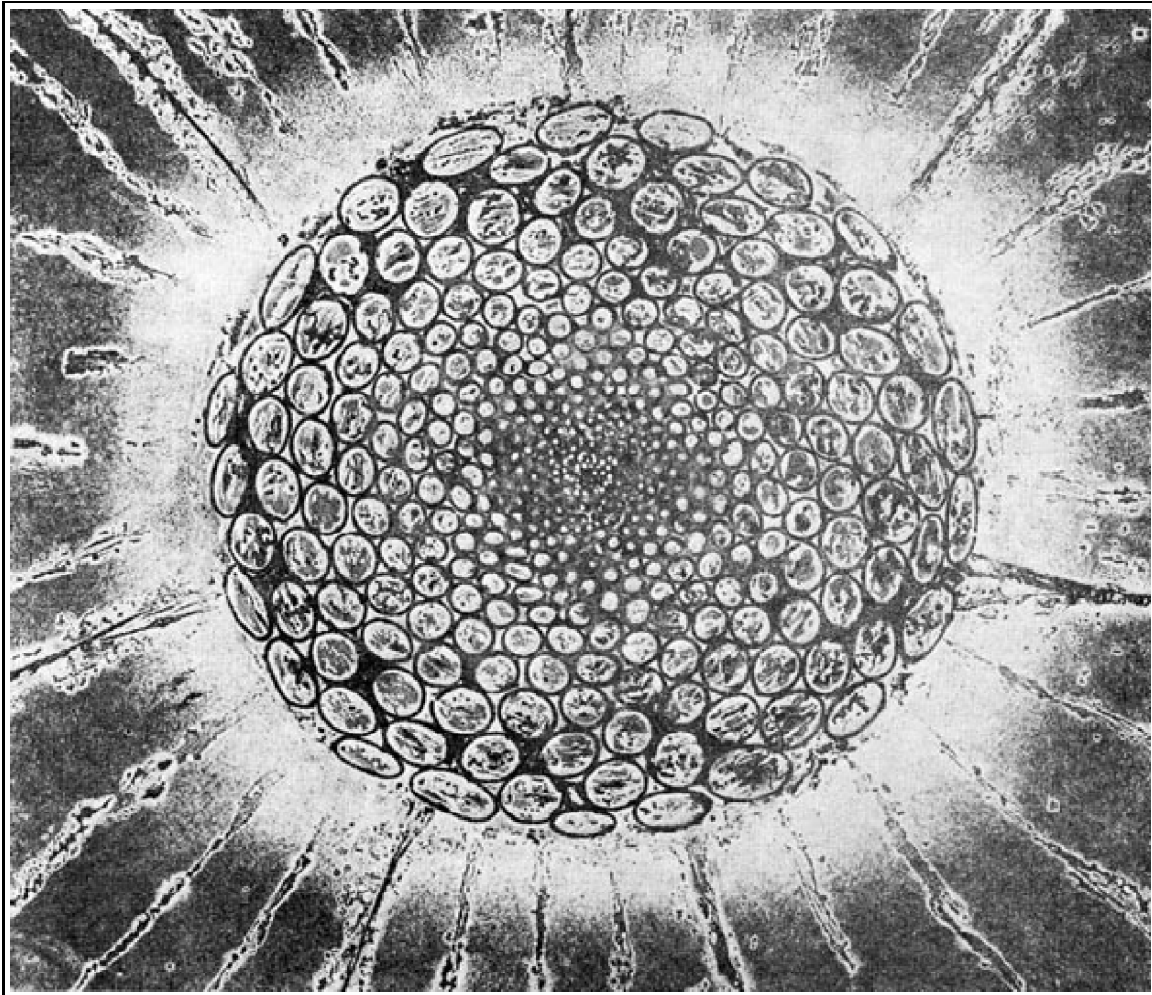
Kéky Éva Ágoston Ernő növendéke (1955–56), majd a karlsruhei Képzőművészeti Akadémián grafikát (1957–59), Párizsban rézkarcot (1959–60), Darmstadtban pedig kerámiát tanult. Férjével 1962-ben költözött Ausztráliába, Sydneybe, ahol egy ideig rézkarcot tanított. Közben számos tárlaton vett részt, sőt önálló kiállításai is voltak. Hazaköltözésük (1971) óta Nyugat-Dunántúl szinte valamennyi képzőművészeti rendezvényén szerepel, különösen választott lakóhelyén, Szombathelyen.

Képei megtalálhatók Ausztrália több képtárában és a Smithsonian Institution washingtoni kiállítótermében. Számontartja őt az angol nyelvterület szakirodalma is, többek közt az Encyclopedia of Australian Art (London, 1968).

Művészetének lényegét a következőképen látja:

„Alkotómunkám lényege külföldön az volt, hogy kifejezzem, mit jelent idegenben hazátlanul élni. Amióta hazatértem, azon igyekszem, hogy egyre magasabb színvonalon dolgozzak. Az összefüggéseket akarom kifejezni, amelyek megtalálhatók az atomoktól a világmindenségig, a természeti erőket, amelyek mindent mozgatnak és egyidejűleg egyensúlyban tartanak. A természeti erők általában véve láthatatlanok, mégis fel lehet hozni egyszerű, mindennapi példákat, amikor megfigyelhetők. Ilyen a füst mozgása a szélben, a felhők alak- és kiterjedésváltozása, ugyanígy a világmindenségben az anyag minden megjelenési formája a földtől a galaxisokig...”

364 Kék Éva régebbi stílusához képest, amelyet egy-két kisméretű, színezett rézkarc képviselt, nagy haladást jelent ez a most látott új sorozat. Gyökeresen más, mint amit városunkban megszoktunk. Ez a „más” most mindenkit lebilincsel, de vajon folytatható-e tovább? A krónikás nem akar kritikus lenni, de úgy érzi, hogy ezekben a személytelen csillaghalmazokban ma még több a hazátlanság ausztrál emlékeinek kifejezése, mint a ma valósága. Hiszen ha rádöbbenünk is néha a kozmosz eltörpítő végtelenségére, a füst alakjának változásaira a láthatatlan szélben, a tűz mégiscsak az emberé.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Nagy Alpár: „Sopron zenei város” (Gondolatok egy kiállításához)

365 Nagy Alpár: „Sopron zenei város” (Gondolatok egy kiállításához)

A 700. évforduló ünneplése során rendezte a Liszt Ferenc Múzeum, a városnak erre az évre létrehozott zenei bizottsága és a TIT Sopron Városi Szervezete a jubileumi év első kiállítását. A Liszt Ferenc Múzeum zenei anyagát Dr. Domonkos Ottó múzeumigazgató és Dr. Környei Attila, a nagycenki Széchenyi István Emlékmúzeum igazgatója válogatta. Sok anyagot kölcsönzött még a városi levéltár (Dr. Horváth Zoltán levéltárigazgató), Valtinyi Gábor, Kovács Sándor, a Kisipari Szövetkezetek „Testvériség” Énekkara, a Liszt Ferenc Pedagógus Kórus, a Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar, az Állami Zeneiskola, valamint a Petőfi Színház igazgatósága. A kiállítást 1977. január 9-én nyitották meg, március 1-ig látogathatták az érdeklődők a Liszt Ferenc Múzeum főépületében, ill. a színházban. A múzeum főépületében 8 tárlóban, 11 nagyméretű tablón és sok egyéb képen tárult elénk Sopron zenei világa, többnyire a múlt. A Petőfi Színház előcsarnokában, az első és a második emeleten 4 nagy vitrinben bukkantak fel a zenei emlékek a színháztörténeti anyagban.

Sopron középkori zenei életének bizonyosságai többek között a városi levéltárban őrzött antiphonale-töredékek, amelyek az egyházi vokális zene emlékei. Az egyházi zene színvonalát példázza, hogy a XV. század közepétől kezdve vannak adataink a soproni templomok orgonáira is. A Szt. György templom 1643-ból való barokk orgonáját a kiállítás fényképen mutatta be. Ugyancsak a XV. századtól kezdve vannak adataink a világi zene ápolására is, a XVI. századtól kezdve pedig a városi toronyőrök hivatalosan is támogatták zenei tevékenységére. A középkori templomi színjátszás után a XVII. század első felében megjelenik az iskolai színjátszás (evangélikus, katolikus gimnázium) is. Ennek első emlékei Lackner Kristóf iskoladrámái és a jezsuita gimnázium európai viszonylatban is ritkaságszámba menő, a kiállításon is szerepelt díszlettervei. A jezsuita gimnázium színházi előadásait már az Esterházyak udvari zenekara kísérte.

Ugyancsak a XVII. századtól kezdve jelennek meg a városban az első zeneszerzők, akiknek működését a város zenei műveltsége és a gyakran a városban tartott országgyűlésekkel kapcsolatos ünnepek is elősegítették. Itt működött Rauch András (1592–1656), a magyarországi korai barokk zene kiemelkedő egyénisége, a kiállításon láthattuk még Wohlmann Sámuel orgonista korálkönyvét 1728-ból, Wohlmut János (1643–1724) egyetlen ránk maradt szerzeményének (Miserere, 1696) kottáját, tanítványa, a soproni Stark János számára készített tabulaturáját, Michael Kosek szólókantátáját („Ermuntere dich”) 1745-ből, stb.

A XVIII. században és a XIX. század első felében a város zenei életét gyarapította a színház. Rendszeresen adtak elő operákat, minden évadban 15–20 bemutató volt. Az 1841-ben épült új színház többször adott otthont hangversenyeknek, az 1829-ben alapított Zeneegyesület hangversenyeinek is. Világhírű művészek gyakorta szerepeltek e hangversenyeken, a Zeneegyesület iskolájában pedig sok tehetséges soproni zenész tanult, akik közül nemegyszer azután innen indult el a világhír felé. A kiállítási anyagban többek között szerepelt Haydn Teremtés című művének 1829. márc. 6-i soproni szereposztása, Haydn-oratóriumok szövegkönyvei, a Zeneegyesület énekiskolájának tanterve 1832-ből, az egyesületi karnagyok (Kurzweil

Ferenc, Lorenz János, Kossow Jenő, Altdörfer Viktor, Zwinz Károly, Horváth József) működését idéző írások, stb. Láttuk a Liszt Ferenc soproni szereplésével, Sopronnal való kapcsolatával foglalkozó dokumentumokat, Jan Kubelik, Goldmark Károly soproni kapcsolatainak emlékeit, stb.

A XIX. század második felétől kezdve a kamaramuzsikálás hódít a városban. Ennek emlékeit a Zupancic Miklós alapította Haydn–Mozart–Beethoven Clubbal (1897) és a Russ–Scholz családok tevékenységével kapcsolatban láthattuk a kiállításon. ³⁶⁶Erre az időre esik az énekkari mozgalom elterjedése: ezt idézték pl. a Soproni Dalfűzér (1859), az első országos dalostalálkozó (1863), a munkás dalegyesületek („Testvériség” Dalárda 1905) emlékei, stb. A soproni színpadon zenés darabok is megszólaltak, színművek és népszínművek 1860-tól, a századfordulótól kezdve pedig az operettek lettek a sikerdarabok, sőt a Tanácsköztársaság idején több célra hasznosítható nyári színházat terveztek. Mindezeknek a törekvéseknek anyagát láthattuk a kiállításon.

A két világháború közti időből a kiállítás bemutatta pl. az első szabadtéri előadás (1932), a munkásdalárdák tevékenységének, a magyar népzene terjesztésének, a politikai célt is szolgáló zenei akciók (Nyilvános énekórák, Éneklő Sopron) emlékeit.

A felszabadulás után a színházi élethez hasonlóan a zenei élet is csak 1950-től indult fejlődésnek. Nemcsak a Zeneegyesület zenekarának városi kezelésbe vétele (1951), hanem a munkásdalárdák szaporodása (Zárgyár, Vasas Ének- és Fúvós Zenekar, Kisipari Szövetkezetek Központi Énekkara), a kiállításon bemutatott emléktárgyak, díjak jelzik ezt. A múzeumi kiállítás 7. és 8. táblója a 60-as és a 70-es évek zenei eseményeibe nyújtott betekintést.

A kiállítás magyarázó szövegében három helyreigazítani valót találtunk. Az egyik: „A város zenetörténetére mindvégig jellemző, hogy akár egyházi, akár társadalmi szervezetben, vagy hangversenyek közönségként a polgárok igen széles rétege vett és vesz részt a zenei művelődésben”.

A megállapítás nem számolt azzal a ténnyel, hogy a felszabadulás után, de különösképpen az 50-es évektől Sopronban erősen visszaesett az egyházak keretei közötti muzsikálás, az igen gyér utánpótlás hiányában megcsappant az egyházi együttesek száma, olyannyira, hogy művészi erővel ma már nem rendelkeznek. (Néha világi együttesek szolgáltattak meg egyházi műveket.) Nem beszélhetünk a polgárok széleskörű részvételéről sem a zenei művelődésben, sem egyházi, sem társadalmi szervezetekben, sem pedig a hangversenyek közönségként. Az együttesek létszám- és közönségstatisztikája, valamint a hangversenylátogatók viszonylagos, szűk tábora, köre tanúskodik e mellett. De említhetem a TIT soproni szervezete zenei előadásainak kicsiny látogatottságát is. „Városunk zenei művelődésére napjainkig igen jellemző a kamarazene kis közösségekben, családi vagy baráti körben való művelése”. A soproni házakból kiáradó kamaramuzsika a múlté; napjaink rohanó élete elsorvasztotta a házi zenélést. Az esztendőkkal korábban alakult, helyesebben újraéledő, Soproni Vonósnégyes is csak itt-ott hallat magáról. Közös muzsikálásra kis közösségben, családi vagy baráti körben „nem érnek rá” az emberek; a szabadidő kitöltésének ma már más ideáljai vannak!

A harmadik helytelen megállapítás: „A zeneiskola neveli a zenekar utánpótlását és a jövő zeneértő közönségét.” Helyesebb, ha azt mondjuk: a zeneiskola a zenei műveltség alapozását végzi, és mint ilyen, fókuszpont a városban. De nem feledkezhetünk meg az általános és középiskolák ilyen irányú tevékenységéről sem (énektanítás, énekes mozgalmak, ifjúsági hangversenyek). Zenéhez hangszer nélkül is eljuthatunk! A jövő zenéhez értő, vagy zenét szerető közönsége a zeneiskolánál sokkal, de sokkal szélesebb területekről verbuválódik. A zenekar utánpótlása pedig – sajnos – a zeneiskolából nem oldható meg ilyen

egyszerű, ámbátor természetesnek tűnő módon. A magas szintre jutó fúvó- vagy vonósnövendék majdnem mindig továbbtanul szakiskolában, vagy a főiskolákon (Győr, Budapest), és csak a legritkább esetben kerül vissza, ha van hely, zenetanárként a zeneiskolához, illetve hangszerjátékosnak a zenekarhoz. Régi gond ez is, a mai napig sincs rá gyógyszer ...A kiállítás rendezői, szervezői a múzeumban is, a színházban is gondosan válogattak következetesen szerkesztettek (a kisebb hibák ellenére is), ízlésesen rendeztek. Világos, jól érthető, tárgyhoz igazodó – bár zenei vonatkozásokban nem mindig pontos – magyarázatokkal állították [367](#)közönség elé a mostani szerkesztési koncepcióban bőségesnek mondható anyagot.

Mai emlékekkel történő felfrissítését, közönség elé vitelét – önálló kiállítás formájában, vagy másképpen – lehetségesnek és szükségesnek tartom, természetesen jóval szélesebb körökre kiterjedő, nagyobb összefogással történő gyűjtőmunka nyomán.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Körber Tivadar: Országos szolfézsverseny Sopronban

Körber Tivadar: Országos szolfézsverseny Sopronban

Zeneiskolai növendékek részére rendezett szolfézsversenyt ez év márciusában a várossáemelés 700 éves évfordulóját ünneplő Sopron. A találkozó jellege, méretei, színvonala indokoltá teszi, hogy a tapasztalatokat felidézzük és elemezzük. A versenyen természetesen nem vett részt valamennyi magyar zeneiskola, s ha a növendékek számát nézzük, még nyilvánvalóbb, hogy a versenyzők a hazánkban zenét tanuló gyerekeknek mindössze csekély töredékét jelentették. Az is természetes, hogy az egyes iskolák nem az átlagos tanulókat, hanem legjobbjaikat küldték. A verseny összképe azonban – úgy vélem – mégiscsak szolfézsoktatásunk jelenlegi állapotát tükrözi, az eredmények az országos átlagból kiemelkedő szintet jeleznek, ugyanígy oktatásunk egészére jellemzőek azok a hiányosságok is, amelyek a gyerekek többségénél megmutatkoztak. Erre az általánosításra feljogosít, hogy a versenyen szerepelt 152 gyerek az ország legkülönbözőbb tájegységeit képviselte: kis községek zeneiskolásai éppúgy voltak közöttük, mint fővárosi tanulók. Hadd jegyzem itt mindjárt meg: a versenyen nyújtott teljesítményük szerint beszélhetünk ugyan sikeres vagy kevésbé sikeres *iskolákról*, de az eredmények szinte teljesen függetlenek voltak az iskolák földrajzi fekvésétől és településkategóriájától. Vagyis ismét igazolódott az a sokszor megfogalmazott közhely, hogy tehetségek mindenütt vannak, falun éppúgy mint nagyvárosban, Dunántúlon éppúgy, mint az Alföld bármelyik részén, ezek kibontakozása jó szellemű iskolákon és szakmailag-emberileg rátermett, megfelelően képzett, lelkiismeretes nevelő-tanárokon múlik.

A verseny pontos és részletes adatai, a pontozó lapok és minden egyéb, a verseny közben létrejött írásos dokumentum a rendező intézménynél, a Soproni Állami Zeneiskolánál hozzáférhető. A verseny szervezése és lebonyolítása oly mértékben „sportszerű” volt, hogy sem az egyes versenyzők nevét, sem iskoláját nem tudhatta meg a zsüri: arcokkal és számokkal találkoztunk csupán a verseny folyamán. Még a pontok összeszámlálását is egy külön „árnyékzsüri” végezte el helyettünk, így a nyertesek személyéről mi magunk is csak a díjkiosztó ünnepségen szereztünk tudomást. Ez a szigorú szabály teljesen elejét vette bármiféle esetleges részrehajlásnak, akár csak a legcsekélyebb elfogultság vádjának is. Valószínűleg az objektív értékelésnek ugyanez a szándéka érvényesülhetett a zsüritagok személyének kiválasztásában is: P. Ispán Franciska, a Magyar Zeneművészek Szövetsége ügyvezető titkára és Szesztay Zsolt, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zeneiskolai Tanárképző Intézete debreceni tagozatának tanszékvezető tanára osztozott velem ebben a munkában, tehát – bár mindhárman kapcsolatban voltunk vagy vagyunk az

alsófokú szolfézstanítással – jelenleg egyikünk sem működik zeneiskolában.

Nagyon fontos volt, hogy a verseny – az írásbelit kivéve – a nyilvánosság előtt zajlott le. A jelenvolt zenetanároknak – nemcsak a benevezett iskolákból – alkalmuk nyílt így az összehasonlításra, véleményt alkothattak mind a versenyzők teljesítményéről, mind a zsűri munkájáról s ennek hangot is adhattak a zárás előtti szakmai [368](#)beszélgetésen. Meggyőződésem, hogy valamennyien igen értékes tapasztalatokkal gazdagodva tértek haza. Hadd említsem meg külön is azt a néhány debreceni főiskolai hallgatót, akik a közönség leglelkesebb és legkitartóbb rétegéhez tartoztak. Mert hiszen nemcsak a versenyzőknek és a zsűrinek, de a hallgatóknak is komoly erőpróbát jelentett két napon át, reggeltől késő estig, alig néhány percnyi szünetekkel zajló verseny teljes figyelemmel követése. Talán ez az egyetlen dolog, amit a rendezés hibájául felróhatunk: nemcsak fárasztó, de a teljesítmények sikerét is veszélyezteti az ilyen feszített program. Ilyen helyzetben sokszor előfordulhat, hogy nem a tudás és a felkészültség, hanem az idegek teljesítőképesége befolyásolja döntően a versenyeredményeket. Meg kell viszont jegyezni, hogy egy ilyen népes és ennyiféle feladatot magában foglaló versenyen majdnem lehetetlen az időt előre kiszámítani. Ezzel a bíráló megjegyzéssel együtt is azt kell mondanom, hogy a találkozó gondosan volt előkészítve s a körülményekhez képest gördülékenyen bonyolódott le. Hogy hány embernek mennyi munkája feküdt ebben, nehezen tudnám felmérni, mindenesetre ki kell emelnem Horváth Gyula zeneiskolaigazgató odaadó buzgalmát és állandó jelenlétét, amivel nem egy esetben példásan oldotta meg a menetközben felmerülő kisebb-nagyobb nehézségeket is!

A versenyzőknek sokféle, igen összetett feladatot kellett megoldaniuk. A cél az volt, hogy minél több oldalról adjanak számot általános *zenei* felkészültségükről. A szolfézs ugyanis – helyes felfogás szerint – nem korlátozódhat csupán a zenei írás és olvasás készségének fejlesztésére. Ezt a készséget a virtuozitás fokáig lehet fejleszteni anélkül, hogy a tanuló ezáltal a zenéhez mint *művészet*hez, mint *esztétikum*hoz kerülne közelebb. Ezért az utóbbi időben egyre jobban előtérbe kerül a „zeneközpontú” szolfézstanítás. Kodály nevelési koncepciója ugyanis nemcsak abban különbözik más, fejlett zenekultúrájú országok tanítási rendszerétől, hogy a *relatív* szolmizáció bevezetésével megnyitotta az utat a csekélyebb tehetséggel született gyerekek fejlődése előtt is, hanem mindenekelőtt abban, hogy az oktatást már a kezdet kezdetén is a tanulók számára hozzáférhető, „érthető”, de mindig *értékes* zenei anyagra építette (a magyar népdaloktól és népi gyermekdaloktól a műzenéig) – szemben más pedagógiai rendszerek száraz és unalmas, sokszor teljesen zeneietlen „etűd”-anyagával.

A soproni versenyen jól érzékelhetők voltak ennek a törekvésnek biztató, bár nem mindenben egyértelműen meggyőző eredményei, ugyanakkor úgy tűnt, mintha a versenyzők felkészültségében kissé háttérbe szorultak volna a szűkebb értelemben vett „szolfézs”-készségek, tehát a diktálás utáni dallamírás, a lapról éneklés, memorizálás stb. amelyek pedig alapvetően fontosak az oktatási koncepció egészén *belül*.

Feltűnően sokan „véreztek el” például a lapról éneklési és főként a memorizálási feladatokon. Igaz – utólag beláttuk – az adott feladatok a többség részére túlságosan nehéznek bizonyultak. De még ennek figyelembe vétele mellett is elgondolkoztató, mennyire kevés volt a csak megközelítőleg elfogadható megoldás. Az okot abban látom, hogy még ezek a nyilvánvalóan jó képességű és felkészültségű gyerekek sem *hallási* alapon közelítették meg a feladatokat. Az erre biztosított idő (1–1 perc) alatt némán végigolvasták ugyan a zenei szöveget, anélkül azonban, hogy belső hallással magukban meg is szólaltatták volna. (Jellemzőnek tartom, hogy a legtöbben csak ez *után* vették elő a hangvillát, tehát konkrét hangmagasság elképzelése nélkül, csupán értelmi alapon ismerkedtek a feldolgozandó anyaggal!) Ugyanezt figyelhettük meg a – vitathatóan – improvizációnak nevezett írásos dallamkiegészítéseknél is. Ki milyen módon – egyszerűbben vagy bonyolultabban, több vagy kevesebb alkotó fantáziával fejez be egy megkezdett dallamot, az többnyire

egyéni alkat és stílusérzék kérdése. A sok jó mellett a legtöbb hibás megoldás abból adódott, hogy a versenyzők egy része egyáltalán nem érzékelte a dallam hangnemiségét (ami pedig a feladatokban teljesen egyértelmű volt). Pedig ha a gyerekek ugyanezt a dallamot hangosan énekelték volna el és valóban rögtönözve fejezik be, vagy ha ezzel egyenértékű módon belsőleg *hallották* volna – nem hiszem, hogy a túlnyomó többség ne talált volna rá a helyes tonalitásra!

369 Sokkal jobb képet mutatott általában a dallam- és hangközdiktálási feladatok megoldása, ami azért meglepő, mert korábban a diktálás volt a szolfézsórák „mumusa”: a növendékek féltek tőle s a tanárok sem szívesen áldoztak rá sok időt és fáradtságot. Valószínűleg a Dobszay-könyvek nyomán elterjedt úgynevezett „keretes” diktálás oldotta fel ezt a feszültséget és tette könnyebben leküzdhetővé a korábbi – valódi vagy vélt – nehézségeket. Ez is azt támasztja alá, amit fentebb a belső hallás hiányosságairól írtam, hiszen abban a pillanatban, amikor a zenét *hangzó módon* érzékelték, a belső felismerés-reprodukálás – úgy tűnik – sokkal könnyebben ment.

A legmagasabb (6.) osztályban – az ezen a fokon megkövetelhető szintnek megfelelően – mind a dallamírás, mind a lapróléneklés kétszólamú volt. A diktálásnál ez nem is jelentett különösebb gondot, hiszen *egy* személynek kellett a két szólamot (pontosabban: a dallamot és a funkciójelző kíséző szólamot) egyidejűleg meghallania. Sokkal problematikusabb volt ennek a fordítottja, amikor a tanulók feladata az volt, hogy párosával énekeljenek el egy kétszólamú zenei részletet, saját szólamukra és egymásra egyformán koncentrálván. Ez a versenyfeladat sokszor hozta nehéz helyzetbe a zsűrit, amikor a páros egyik tagja nagyobb zökkenő nélkül végigment ugyan a saját szólamán, de a másik valamilyen jóvátehetetlen defekt következtében teljesen abbahagyta az éneklést. Mivel a szabályok értelmében ismételni nem lehetett, ilyenkor lényegében *egyszólamú* éneklést kellett összehasonlítanunk azoknak a teljesítményével, akik kisebb-nagyobb hibákkal, de végig egymásra figyelve, egymáshoz alkalmazkodva oldották meg feladatukat.

Fontos része volt a versenynek a kötelező anyag megszólaltatása (a 4. osztályban 2–2 népdal, az 5. és a 6. osztályban megadott darabokból választható könnyebb illetve nehezebb kétszólamú mű). Erre otthon készültek fel a versenyzők. Célja az volt, hogy a növendékek a szolfézs sajátos területén belül előadókészségükről, általános *zenei* felkészültségükről, stílusérzékükről adjanak számot. (Követelmény, hogy a feldolgozott anyagot ne csak *leénekeljék*, hanem zeneműként éppúgy kidolgozzák és muzikálisan megszólaltassák, ahogyan a hangszerórákon a hangszeres darabokat. A szolfézs tárgy keretében természetesen ez is elsősorban *énekelve* történik, majd a magasabb osztályokban egyre több lehetőség nyílik a hangszerek bevonására is.)

A versenynek ebben a részében tehát a hozott művek szép előadásán volt a hangsúly. Az esetek nagy részében valóban szép, sőt olykor kiemelkedő zenei előadásoknak lehettünk tanúi, ami – joggal reméljük – nem egyszeri alkalomra szóló, besulykolt produkció volt, hanem folyamatos nevelő munka húzódtott meg a versenyre különös gonddal kidolgozott bemutatók háttérében. Örömmel hallottuk, hogy a nem szöveges darabok éneklésénél többen el mertek szakadni a biztos talajt jelentő, ám bizonyos merevség veszélyét magában hordozó szolmizálástól és más, az előadás hajlékonyságát, a helyes frazeálást jobban szolgáló éneklésmódot választottak (pl. la-la, na-na szótagokon). Ezt, vagy az „ábécés” (abszolút) hangneveken való éneklést a laprólolvasásban is megengedték volna a versenyszabályok, de ezzel – érthető módon – senki nem élt.

Számomra a legproblemátikusabbnak a népdalok éneklése bizonyult. A kívülálló számára bármennyire furcsán hangzik is, gyerekeink a magyar népdalnak mint élő zenei anyagnak a világában meglehetősen járatlanok, annak ellenére, hogy egész ének-zenei nevelésünk, az óvodákban és az általános iskolákban

éppúgy, mint a zeneiskolákban a magyar népzeneire van alapozva. Sőt éppen ezért: mert a gyerekek tananyagként, *könyvből* ismerkednek meg vele s a stílus lényegéhez tartozó *előadasmódról* nincsenek *auditív* élményeik. A versenyzők – nyilván a felkészítő tanárok irányításával – igyekeztek ugyan a népdalok szép és kifejező éneklésére, ez azonban nem mindig vágott egybe a hagyományörző, *hiteles* előadasmóddal. Sokszor és sokféle alkalommal elhangzott már, amire a verseny szakmai értékelésén Szesztay Zsolt ismét felhívta a figyelmet, hogy a Magyar Tudományos Akadémia szerkesztésében megjelent [370](#) népzenei hanglemezek milyen hathatós segítséget nyújthatnak ezen a területen, ha a pedagógusok élnek ezzel a lehetőséggel. (Akadt mégis olyan a jelenlevő tanárok között, aki fejcsóválva hallgatta ezt a tanácsot.)

Újdonság volt, hogy az 5. és a 6. osztályos gyerekeknek egy-egy hangszeres kamaraművet is be kellett mutatniuk versenyszámként. Hangszeres bemutató egy szolfézsverseny keretei között! – ez egyrészt a zeneiskolai oktatásban a kétféle diszciplína egységét volt hivatva demonstrálni, vagy legalábbis ennek az egységnek a szükségességét. Másrészt ugyanez némi fenntartásokat is kiváltott mind a közönség, mind a zsüri részéről.

A vélemények megoszlása egy elvi és egy gyakorlati kérdést is felvet. Zeneoktatásunk hangszer- vagy szolfézs-központúsága olyan mondvcsinált alternatíva, melyen régen túl kellene lennünk s amelyre ma már nem is érdemes szót vesztegetnünk. A kettőt azonban egy *verseny* keretében összekeverni és egyforma súllyal elbírálni – talán mégsem szerencsés dolog.

Ha csak az elbírálás szempontjait nézzük, már csak azért sem, hiszen a megszólaltatott művek többsége nem tartozott a szó szoros értelmében vett *kamarazene* kategóriájába, melynek lényege többek között a szólamok egyenrangúsága. Zeneiskolai fokon megszólaltatható valódi kamarazene-mű meglehetősen kevés van, ezért is helyesebb talán a közkeletű „társas zene” megjelölés: ebbe ugyanis jól belefér minden együttes muzsikálás (például az is, amikor egy vonós vagy fúvós szólistát zongorán, esetleg más hangszeren *kísér* egy másik tanuló). Természetesen az együttes minden tagját csak a saját feladatának megfelelően, külön-külön lehetett elbírálni, s ez az egyenlő mérték alkalmazását szinte lehetetlenné tette. És vajon igazságos dolog-e, ha a szolfézsverseny eredményeit esetleg az a tény befolyásolja, hogy a „kamarazene”-számokban az egyik versenyzőnek kevésbé igényes feladat jut, mint partnerének? Nyilvánvalóan nem. A zsüri ezt azzal próbálta áthidalni, hogy a gyerekek többségének ebben a versenyágban azonos pontszámot adott, s csak a kiemelkedően jó vagy gyenge (pl. következetesen hamisan intonáló, ritmustalan) *egyéni* teljesítményeket értékelte ettől eltérően.

Mindezen fenntartásaink ellenére is el kell ismernünk, hogy igen sok szép és a lehetőségekhez képest ötletes, változatos hangszeres számban gyönyörködtünk a verseny folyamán, amit a legjobbaknak odaítélt különdíjakkal honoráltunk. Felvetődött azonban a gondolat, nem lett volna-e jobb a versenynek ezt a részét teljesen különválasztani s az együtteseket egy *hangverseny* keretében felléptetni. Ez nem számított volna bele a verseny összesített eredményébe, de így is lehetőség lett volna a legjobbak jutalmazására.

A rendező és patronáló szervek (a Kulturális Minisztérium, a Magyar Zeneművészek Szakszervezete, a Magyar Zeneművészek Szövetsége, a megyei és a városi tanács) nem voltak szűkmarkúak a díjak adományozásában. Számos értékes és hasznos ajándék (kerámiák, könyvek, oklevelek, emléklapok, kották, hanglemezek) gyűlt össze és került kiosztásra a legjobb versenyzők között. Azt hiszem, az erkölcsi siker és a pedagógiai haszon mellett ez is nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy valamennyi résztvevő maradandó élményei között őrizze meg emlékezetében a soproni országos szolfézsversenyt.

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Hiller István: Raszler Mihály (1929–1977)

**Hiller István: Raszler Mihály
(1929–1977)**

Fiatal sopronit, fiatal vezetőt, fiatal szívű embert és a Soproni Szemle legfiatalabb szerkesztő bizottsági tagját gyászoljuk. Folyóiratunknak ez a negyedik száma, amelyen neve a szerkesztő bizottságban is szerepel. Nagy kár és fájdalom, hogy ez utóbbiban már gyászkeretesen. Amikor ez évi első számunk vezető cikkét közöltük, olvastuk, nem gondoltuk, hogy negyedik számunkban szomorú feladatot is vállalunk kell: utoljára tisztelni, emlékezni élete és munkája előtt. Hirtelen halálhíre azokat is megdöbbentette, a hír azokat is váratlanul érte, akik tudták, hogy Sopronba jövele után nemsokára alattomos kór támadta meg erős, kikezdetlennek gondolt szervezetét. Már nagybetegen írta, felkérésünkre, hivatkozott tanulmányát a jubiláló Sopron gazdaságáról. Örültünk annak, hogy a város első számú politikai vezetője korunk szellemében, újszerűen fogalmazta meg a gazdaságpolitika és a helytörténet kapcsolatát a jelen és a távolabbi jövő számára is. Többek között azt írta, hogy a helyi gazdaságpolitika helytörténet a javából, ami meghatározza az adott település, földrajzi környezet gazdasági rendjét, társadalmi szerkezetét, kulturális vonatkozásait, az ott élő emberek élet- és munkakörülményeit, igényeit, szokásait. Mindent, ami az emberrel történik a munkahelyén, a lakóhelyén, azt helytörténetnek kell tekintenünk. E tanulmányánál azért

időzünk hosszabban, mert sok mindent mutat Raszler Mihály egyéniségéből. Mutatja nagy vezetői tapasztalatát, elméleti felkészültségét, amit napról napra kedvező gyakorlattá gyúrt. Nem utolsósorban mutatja ennek az ősi városnak szeretetét, amit azért emelünk ki, mert tősgyökeres kapuvári volt. A soproniak nagy érdeműl tudták be, hogy amikor alig három éve a kötelesség városunkba szólította, lelkes sopronivá vált. Íme két vallomása erről: „A párt politikája ugyanaz Sopronban, mint ami Kapuvárott, s ami az egész országban, ebben az értelemben természetesen nem kellett változtatnom. Munkamódszereimben azonban alkalmazkodni kellett az új helyzethez. ...Sopronban majd minden lehetőség [372](#)megvan, de gyakran kihasználatlanul, ezeket kell tartalommal megtölteni, kezdeményezésekkel, tervekkel. – Mozgósítani a lehetőségeket és a tartalékokat – ez a mi feladatunk” (Kisalföld, 1976. február 21). Egy másik helyen: ....”össze kell fogni, egyé kovácsolni városunk szellemi és anyagi erőforrásait, mert e kettő együtt adhat biztosítékot arra, hogy városunk szocialista jövője kiteljesedjék. Ezért hívjuk fel minden városát szerető és tisztelő polgártársunkat, hogy közös munkánk eredménye legyen a még szebb és gazdagabb város, a mi szeretett Sopronunk, amely most ünnepli magyar városi rangra emelésének 700 éves évfordulóját” (SSz. 1977, 10).

Hosszú, göröngyös út vezetete Sopronig. 1929. november 27-én született Kapuvárott munkáscsaládból. Édesapja kazánfűtő volt a kapuvári húsüzemben, de már korán, 1933-ban meghalt. Az egyedül maradt édesanya az egyik legnehezebb munkával, a mosással tartotta el és nevelte fel négy gyermekét.

Az élet gyermekkorától kezdve nehéz munkához szoktatta az értelmes fiatalembert. Sokszor elmondta baráti körben – soha nem sajnálatkeltően –, hogy sokat nélkülözött. Nem is annyira a saját nehéz élete, megaláztatása, inkább édesanyja szenvedése, az egyszerű mosónő sorsa rendítette meg hitét az úri világban. Ez tette a régi rendszer ellenségévé, egyúttal egész életére szólóan egy új, jobb társadalom megteremtésének elkötelezettjévé.

Az akkori Kapuvár Esterházy herceg birodalmának egyik központja volt, mezőváros, ahol a megyében talán legjobban kiéleződtek a társadalmi ellentmondások. Ebben a környezetben Raszler Mihály előtt gyorsan világhosszá vált, hol, melyik oldalon a helye.

Vízimolnárnak készült. 1944-től molnártanuló, azaz inas volt a Kapuvártól félórnyira fekvő iharosi malomban. 1947-től 1949-ig molnársegéd Oszvald Károly malombérlőnél a kapuvári malomban. Munkája mellett állandóan olvas, tanul, képezi magát. A felszabadulás számára is új életet hoz. Felfigyelnek rá; szorgalmára, sokoldalú tehetségére. Azonnal bekapcsolódik a fiatalok demokratikus szervezkedésébe, tagja lesz a MADISZ-nak, SZIT-nek, később a DISZ-nek. Ugyanakkor bekapcsolódik az Élelmiszeripari Szakszervezet munkájába is. 1949-ben „kiemelik”. Erről az időszakról így ír róla a Népszabadság: „...A munkások, akikkel együtt dolgozott, így vélekednek róla: ‘kiemelték közülünk, de ő megmaradt olyan, amilyen azelőtt volt, közvetlen, szerény, egyszerű munkásember most is.’ ...Illehet-e ennél nagyobb elismerés kommunista vezetőt?” (Népszabadság, 1966. nov. 19).

1949-ben a Kapuvári Járás népművelési ügyvezetője lesz, 1950-ben, a tanácsok megalakulásával (ebben Kapuvárott nagy része volt) oktatási-népművelési előadó. Húszéves mindössze. Egy interjúban legutóbb úgy nyilatkozott, hogy résztvett az iskolák államosításában, az egészségügy átszervezésében, ez és kulturális munkája ismertté tették a környéken is. A törvénytörtő évek egy kritikus éjszakája után katonai pályára jelentkezik a légierőkhöz. A személyi kultusz nem tette bizonytalanná, erősítették meggyőződésében, erőt adtak, hogy szembenézzen a törvénytörtésekkel. Ezzel a kényszerű bevonulással végül is gyermekkori álma is teljesült: pilóta szeretett volna lenni. Most a katonai tudomány mellett mást is tanulhatott: Devecseri Gábor lett a nevelőtisztje a főiskolán, azaz a Petőfi Katonai Politikai Tisztképző

Intézetben. 1952-hen hadnagyi ranggal tisztté avatják. Vezető repülőtishti beosztás után ismét a tanulás következik; hallgatója lesz a Petőfi Katonai Politikai Akadémiának. Ennek elvégzése után (közben több miniszteri dicséretben részesül) soron kívül főhadnaggyá léptetik elő. Ez közvetlenül az ellenforradalom kirobbanása előtt volt. Az ezt követő időszak különösen tragikus a család számára. Az özvegy édesanya súlyosan megbetegszik, mindkét fia fegyverrel védi a számukra emberi életet, szép jövőt ígérő néphatalmat. A fiatalabb fiú, Raszler Imre a Rádiónál hősi halált hal, az idősebb viszi haza halott öccsét Kapuvárra. Az egész családot érintő tragédia, a beteg édesanya támogatása, más családi nehézségek haza kényszerítik Raszler Mihályt, a legidősebb fiút. Ismét fizikai munkával kényszerül kenyeret keresni két gyermekének és támogatni édesanyját.

3731958-ban új szakasz kezdődik életében. A Népi Ellenőrzési Bizottságok létrejöttével kinevezik a Kapuvári Járás Népi Ellenőrzési Bizottsága elnökévé, majd 1958 augusztusában az MSZMP Kapuvári Járási Bizottsága Agitációs- és Propaganda Osztályának lesz vezetője. Hamarosan a Járási Pártbizottság titkárhelyettese, 1963-tól első titkára. 1969 októberében Kapuvár városi rangot nyer, ezzel egyidejűleg Raszler Mihályt választják meg az ország legfiatalabb városának első titkárává.

A budapesti évek kivételével egész élete és munkája megyénknek arra a területére esik, amelynek helyörténetével folyóiratunk foglalkozik. Így joggal és kötelességgel írunk korábbi tevékenységéről is.

Nyughatatlan természete nem enged pihenőt. A termelőszövetkezetek szervezése idején a szó legszorosabb értelmében éjt napallá téve dolgozik a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése érdekében. Nem volt olyan parasztcsalád, amely nem ismerte volna meg az akkori kapuvári járásban. „Örömmel látja, hogy a hansági tanyák egykori napszámosai, cselédei, summásai sorra gyönyörű házakat építenek, a szőnyeggel terített padló mellé mindig odaképzeli a hajdani vizes földpadlót, a rugós heverők mellé a szalmával bélelt dikót, a fényességet szóró csillárok mellé a füstös mécsset. Ha nem lenne így, ugyan miért dolgozna az ember?” (Népszabadság, 1966. nov. 19). Ugyanakkor maga hosszú-hosszú évekig a TŰZÉP-telepen lakott, ahol a mész- és szénpor miatt csak éjjel tudták szellőztetésre kinyitani az ablakokat. Alapító tagja és szólistája a Kapuvári Esztrádegyüttesnek. 1966-ban megyénk küldötte a Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusán. Kongresszusi felszólalása nagy sikert arat. Ugyanebben az évben másodmagával vörös diplomát szerez a Fertődi Felsőfokú Technikumban. Nem tart pihenőt a tanulásban sem. Négy évig a Pártfőiskolán tanul, 1971-ben szerzi meg a legmagasabb politikai végzettséget tanúsító oklevelét. Elvégzi a Zrínyi Katonai Akadémiát, alezredessé léptetik elő. Az érdekesség kedvéért említjük meg, hogy 11 évvel Sopronba jövelele előtt javaslatot tesz a Termelőszövetkezeti Tanács Megyei Irodájának, hogy Sopronban építsék fel a termelőszövetkezetek első önálló üdülőjét. A javaslattal kapcsolatban újságvita is kialakul (Kisalföld, 1963. nov. 26).

1974. szeptember 20-án a Magyar Szocialista Munkáspárt Sopron városi Bizottsága első titkárává választották. Rendkívül nagy energiával, tettvággyal, szívós akarattal, határozott célkitűzéssel, megalkuvás nélkül látott munkához. Ajtaja mindig és mindenki előtt nyitva állt. Sokáig alig tudta, vette észre valaki, hogy igen magas lázzal dolgozik, fogad panaszosokat, tanácskérőket, bel- és külföldi vendégeket, hogy igen beteg tárgyal miniszterekkel, államtitkárokkal, miniszterhelyettesekkel, sőt az államfővel is – Sopronért.

Saját maga úgy fogalmazta meg soproni feladatait, hogy ismeri ennek a városnak gondjait, eredményeit, vállalatit, intézményeit, de a soproni embereket még nem. „Ahhoz sokat kell még együtt élnem velük, – mondta – bár már úgy érzem, mintha húsz éve itt lennék köztük.” Ez nem adatott meg számára, nagyon keveset élhetett csak a város lakóival. Pedig szerették, tisztelték és nagyra becsülték Öt.

1977. október 7-én hunyt el Budapesten hosszú szenvedés után.

1977. október 11-én soha nem látott sokezres tömeg kísérte utolsó útjára Raszler Mihályt, a Győr-Sopron megyei Pártbizottság, a Győr-Sopron Megyei Tanács tagját, a Sopron Városi Pártbizottság első titkárát, a Szocialista Munkáért Érdemérem (1959), a Munka Érdemrend ezüst fokozata (1965), az Árvízvédelmi Érem (1965), a Közbiztonsági Érem ezüst fokozata (1965), a Haza Szolgálatáért Érdemérem arany fokozata kétszeres (1965, 1968), a Magyar–Szovjet Baráti Társaság Aranykoszorújának kétszeres (1966, 1970), a Munkásőr Emlékjelvény (1969), a Munka Érdemrend arany fokozata kétszeres (1973, 1976) tulajdonosát, számos más kitüntető cím birtokosát.

A Városi Tanács által adományozott díszsírhelyen Sopron város tanácselnöke többek között a következő szavakkal búcsúzott tőle Sopron négyezer kommunistája és 53 ezer lakosa nevében: „...Rendkívül gyorspörgésű volt, talán érezte, hogy kevesebb 374 idő alatt kell sokat tennie és ez sikerült neki. Élete teljes élet volt. Mindazt megcselekedte, amit egyáltalán ilyen rövid élet alatt meg lehetett tenni. Annál sokkal többet is: példát mutatott, mutat új generációknak. Mindenekelőtt abban, hogy hinni, cselekedni kell a jobbert a szebbert, az igazságosabbert, egyszóval a szocialista társadalom felépítéséért, amelynek rendíthetetlen apostola volt.”¹⁽¹⁷³⁾

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Manherz, Karl: Sprachgeographie und Sprachsoziologie der deutschen Mundarten in Westungarn. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977, 189 Seiten + 90 sprachgeographische Karten + 3 Abbildungen

Manherz, Karl: Sprachgeographie und Sprachsoziologie der deutschen Mundarten in Westungarn. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977, 189 Seiten + 90 sprachgeographische Karten + 3 Abbildungen

1961-ben a NDK Tudományos Akadémiája és a Magyar Tudományos Akadémia közös munkatervébe felvették a „Magyarországi német nyelv története és jelen állapota” című tervmunkálatot. Ennek végrehajtásával a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Német Tanszékét bízták meg. A német nyelv magyarországi története kapcsán feldolgozzuk azokat a német nyelvemlékeket, amelyek 1346–1686 között az akkori Magyarország területén keletkeztek, még pedig szövegkiadás (pl. a Budai Jogkönyvé, vö. SSz. 1959, 383), nyelvészeti rész kérdések megoldásának, főleg pedig e korszak szókincsének történeti szótára formájában. A jelen állapot rögzítése a mai Magyarország területén beszélt német nyelvjárások leírására, nyelvföldrajzi és nyelvészeti feldolgozására szorítkozik, különös tekintettel egy magyarországi német nyelvátlasz és egy nyelvjárás szótár megalkotására. Mind az említett nyelvtörténeti, mind a nyelvjárás kutatás a megfelelő magyar nyelvudományi, sőt történettudományi kutatások számára is

számos tanulással és eredménnyel jár.

Manherz Károly a mai Nyugat-Magyarország 39 kutatópontján 1968–1971-ben végzett terepmunka (magnófelvétel, egységes kérdőfüzet szerinti kikérdezés) alapján vizsgálja a parasztok, iparosok és az értelmiség nyelvjárás-használatát, mindegyik csoporton belül három nemzedéket (a 30–50 év közöttiek a középső nemzedék) különböztetve meg. A magnófelvételek kiterjedtek a paraszti életformára (állattenyésztés, tejgazdaság, szövés-fonás, kender-, lenfeldolgozás, kenyérsütés, erdei munka, disznóölés, bortermelés, esküvő, búcsú, szokások, ünnepek, dülönevek, helynevek, viselet, kosárfonás, tökmagolaj-préselés, anekdoták, mondák, mesék, közmondások), az iparosok (lakatos, bábsütő, gyertyamártó, kályhás, kádár, bádogos, asztalos, bányász, halász) szaknyelvére és az értelmiség sajátos szókincsére (ház, udvar, szokások, 375ünnepek, konyha, stb.). A kérdőfüzet 600 kérdése hangtani, főleg pedig nyelvföldrajzi eltérésekre vagy egyezésekre vonatkozik. A kötethez csatolt 90 térkép ilyen szóföldrajzi eltéréseket rögzít (pl. a 86. térkép a katicabogár különböző elnevezéseinek eloszlását). Egy-egy kutatóközponton legalább 4, különböző korú, nemű, más-más csoporthoz tartozó adatközlő adatait szembesítette egymással a szerző. A terepmunka során fényképek és rajzok is készültek.

Győr-Sopron megye soproni részére 8 kutatópont esik (Sopron, Fertőrákos, Ágfalva, Brennberg, Bánfalva, Magyarfalva, Balf, Fertőboz), a többi a megye mosoni részére, ill. Vas megyére, 1 kutatópont Veszprém megyére.

A munka bevezetése többek között foglalkozik a terület kutatásának történetével, a terület településeivel, gazdasági életével és rövid történetével (11–36). Sopron város stabil lakossága 1970-ben azonban nem 30–40 000, hanem 41 000 volt (SSz. 1973, 240). Nem igazolható az az állítás, hogy Nagy Károly (768–814) telepített ide bajorokat, akik összeolvadtak az itt élő maradék keltákkal (bójok) és keleti gótokkal, hogy számos templomot alapított ezen a területen (28). A bevezetéshez tartozó könyvészetből hiányzó művek alapján a területről árnyaltabb képet lehetne rajzolni. Az összefoglaló művek sorából hiányzik pl. Karl Gutkas alsó-ausztriai története (vö. SSz. 1968, 286) és a Szabó István szerkesztette „A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848–1914” (Bp., 1965; ebben Horváth Zoltán ír Sopron vármegyéről). A szerző nyilván még nem használhatta fel Horváth Zoltán könyvét (A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Bp., 1976), de a Sopron környéki kutatópontok szempontjából hasznosak lettek volna a következő tanulmányok: Ágfalváról (Mollay: SSz. 1961. 114–130, 193–200), Brennbergről (Faller Jenő: SSz. 1957–1961, 1964) és Bánfalváról (Rozsondai Károly–Sümeghy József: Sopronbánfalva. Sopron, 1937).

A kötet főrésze (37–116) a terület német nyelvjárásainak történeti hangföldrajzával foglalkozik, azaz az óbajor nyelvjáráshoz viszonyítva vizsgálja a fő- és mellékhangsúlyos egyes és kettős magánhangzók, valamint a mássalhangzók megfelelőinek földrajzi eloszlását, még hozzá gazdag példaanyagot, pontos fonetikai átírást. A bennünket itt közelebbről érdeklő kutatópontok közül eddig csak Sopronból rendelkezünk hasonló pontosságú és gazdagságú nyelvjárás feljegyzésekkel: Bedi Rezső 1912-ben megjelent hangtana és Maár Gizella 1943-ban megjelent értekezése a szőlőművelés szókincséről (vö. SSz. 1966, 381; 1943, 267) Manherz anyagával együtt lehetővé teszik, hogy egy településen belül vizsgálhassuk 60 év, azaz két nemzedéknyi idő leforgása alatt bekövetkezett nyelvi változásokat. Ez viszont már általános nyelvtudományi szempontból is tanulságos. Sopron esetében a városi kancellária 1352-től kezdve fennmaradt, erősen nyelvjárásos német nyelvű emlékeivel e vizsgálatokat 600 esztendőre tágíthatjuk ki.

A szerző adatolja a német nyelvjárások magyar jövevényszavait is, ami a területre jellemző két-, sőt

háromnyelvűség (horvát, vend) miatt értékes.

Rövid fejezet (117–121) hívja fel a figyelmet a szóföldrajzi különlegességekre. Itt is, az előző fejezetből is kiderül, hogy az ilyen aránylag nagy területen szükségszerűen követett és fent jellemzett, átlag 4–4 adatközlővel dolgozó eljárás nem teszi feleslegessé a további, belterjes helyi vizsgálatokat. A szóföldrajzi fejezet és a 65. sz. térkép szerint pl. a ‘dagasztó teknő’ csak a Vas megyei Alsószölnökön *Backmulter*, a többi kutatóponton *Backtrog*, holott Sopronban az idősebb korosztály ismeri a *Multerl* megfelelő nyelvjárási alakját is (a fonetikai átírást nyomdatechnikai okokból mellőzöm). A 79. sz. térkép szerint a ‘kakas’ megnevezésére csak a terület peremén lévő kutatópontokon használják a magyarból átvett szót, máshol a német *Hahn* nyelvjárási megfelelője járja, holott a *kokosch* Sopronban is használatos a német szó mellett. A 67. sz. térkép jól illusztrálja, hogy a ‘kedd’ régi bajor *Ertag* és a ‘csütörtök’ régi *Pfinstag* elnevezése a Sopron környéki falvakban megmaradt, Sopronban magában pedig a reformáció hozta *Dienstag* és *Donnerstag* szorította ki. A régi elnevezés ugyanis Sopronban 1352-től kezdve kimutatható.

Röviden foglalja össze a szerző a nyelvészológiai tanulságokat (122–128), majd áttér az ún. szakszókincsekre (129–139). A halászsok szakszókincsének tárgyalásához jó adalékokat kaphatott volna Grete Maarnak a fertőrákosiak halászatáról szóló értékes [376](#) tanulmányából (Die Fischerei im alten Kroisbach in Ungarn. Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde 1975, 262–296). Az idevonatkozó irodalomból még hiányolom Mikó Sándor (Adatok a Sopron vármegyei halászat történetéhez. SSz. 1970, 366–374) és Lukácsy Károly (Adatok a Fertő és a Rábaköz halászatának történetéhez. Ethnographia, 1953, 282–290) tanulmányát. A gyertyamártókkal kapcsolatban említést érdemelt volna Csatkai Endre tanulmánya (A soproni szappanosok és gyertyamártók története. Sopron, 1941). A szerző még összefoglalja a kenderfeldolgozás és a paraszti munka szakszókincsét is.

Fenti bíráló megjegyzéseink nem csökkentik Manherz könyvének érdemeit, hiszen a könyv hasznos ösztönzésül szolgál a helytörténetírás számára is. A soproni városi levéltár gazdag anyagának feldolgozása nemcsak nyelvi, hanem tárgyi szempontból (pl. a fertői halászat története) történeti háttérrel egészítheti ki majd az ő fejtegetéseit. A magyar (vö. SSz. 1967, 161; 1970, 383) és a horvát nyelvi (vö. SSz. 1976, 183) kutatásokkal együtt a volt vármegye történetét majd teljesebben rajzolhatja meg a helytörténeti kutatás.

Mollay Károly

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Sz. Burger Alice (szerk.): Az 1975. év régészeti kutatásai (Régészeti Füzetek I. sorozat 29. szám). Budapest, 1976, 102 lap + 1 térkép

Sz. Burger Alice (szerk.): Az 1975. év régészeti kutatásai (Régészeti Füzetek I. sorozat 29. szám). Budapest, 1976, 102 lap + 1 térkép

A Magyar Nemzeti Múzeum Központi Régészeti Könyvtára évenként sokszorosított formában jelenteti meg az előző év magyarországi régészeti kutatásairól szóló rövid beszámolókat. A szerény külsejű füzetek az évek során a kutatók nélkülözhetetlen segédeszközévé váltak, hiszen maguktól az ásató régészekről olyan ásatásokról szerezhetnek megbízható tájékoztatást, amelyekről sem feldolgozás, a legtöbb esetben ún. előzetes jelentés sem készült. A beszámolók korok szerint (őskor, római kor, római kori barbár, Árpád-kor, magyar közép- és újabbkor) csoportosítva szerepelnek. Ugyancsak korok szerint tünteti fel a térkép az év ásatásainak helyét is.

Az 1975. évi soproni ásátások közül szerepel Patek Erzsébet őskori ásátása a Várhelyen (bővebben: SSz. 1977, 150–160; Archaeologiai Értesítő 1976, 3–28) és Jerem Erzsébeté a Káposztás (*Krautäcker*) dűlőben. Mindkét helyen az előző évek ásátását folytatták. Az utóbbi helyen többek között rézkori településre (i. e. 2500–2000) bukkantak, ez Sopron területén jelenleg a legrégebb, de az élet itt a XIV. századig nyomon követhető. Megjegyezzük, hogy erről a lelőhelyről a Magyar Nemzet 1977. júl. 1-i száma beszámolót közölt (Sárvári Márta: Új régészeti lelőhely Sopronban), amelyet szerinte „saját használatra formált öszvérszóval „Krautacker”-ként emlegetnek a legidősebbek, és amelyet csak manapság kezd felváltani a szebben hangzó Ibolyarét elnevezés”. Nem tudom, miért „öszvérszó” a *Krautäcker* dűlőnév, amely az 1934-ben elnevezett *Káposztás* utca nevében szerencsére fennmaradt. Persze nem a mai legidősebbek formálták, mert több mint 200 esztendeje él, Sopron egyik fontos mezőgazdasági művelési ágának tanújaként. E dűlőnév létrejött a XVIII. században a káposztatermesztés nagyobb kiterjedésével függ össze, hiszen már az 1379. évi házösszeírásból tudjuk, hogy Sopronban a földközösség bevezetésétől, tehát a XIV. század kezdetétől minden belvárosi házhoz – a zsidók házait kivéve – az Au dűlőben káposztáskert is tartozott.

A római kort Gömöri János, T. Szőnyi Eszter és Tomka Péter ásátásai képviselik (Kolostor u., Szt. György u., Tábornok-ház, városház, Szeder u. 2.). A későbbi rétegek itt is tanúsítják a topográfiai folytonosságot, sőt a középkori ferences (utóbb bencés) templom szentélyénél előkerültek XVI–XVII. századi bódék alapfalai is. Mivel tudjuk, hogy itt a XV. században álltak kereskedők bódéi, a vásártérként használt Főtér (ma: Beloiannisz tér) e szerepe régészeti bizonyítást nyert.

Sopron környékéről Brennberg, Magyarfalva és Iván kohászattörténeti, Árpás és Hegykő római kori, Rábapordány avar kori leletekkel szerepel.

Mollay Károly

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó, 344 lap + 95 tábla + 1 térkép

377 Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó, 344 lap + 95 tábla + 1 térkép

Horváth Zoltán munkája sajátos műfajt képvisel: átmenetet a forrásközlés, az adattár és a történeti monográfia között.

Első részében Sopron város 8 úrbéres falujának a feudális kötelékekből való kibontakozását mutatja be; a második rész a megye egyes községeinek társadalmi és gazdasági viszonyairól számol be az 1848-at megelőző és követő időszakban; a harmadik rész Sopron megye községeinek címeres-rajzos pecsétjeiről ad katalógust, végül a Függelék részint a 19. század első felének Sopron megyei statútumaiból közöl szemelvényeket, továbbá az 1848–49-ben elesett Sopron megyei katonák neveit, majd a községek névváltoztatásáról, egyesítéséről, illetve új községek alapításáról névjegyzéket.

Már a tartalom e felsorolása is alkalmas tehát érzékeltetni, mind műfajában, mind mondanivalójában rendkívül heterogén elemekből összerakott munka áll előttünk, melynek egybeolvasztását sem a szerkezet nem segíti elő, sem az egyes részekben belüli feldolgozás módszere. Az adatok tömege még a Sopron város 8 úrbéres falujának jobbágyfelszabadításáról szóló első részben sem áll össze sajátosan történeti munkává,

történeti ábrázolással: megmarad a felszabadítási bírói-bürokratikus processzus csupán mintegy ügyvédi könyvelői rekonstruálásánál; ennek megfelelően a kérdést végig a város oldaláról látva (bár kétségtelenül alapjában nem annak érdekei szerint értékelve). Forrásközlésnek, adattárnak és utóbbi során számszerű adatok statisztikai fél feldolgozásának egymásmellettege legteljesebben a második részt jellemzi. Itt táblázatos kimutatások ismertetnek meg bennünket az egyes községek népességszámának, úrbéres birtokviszonyainak, a terményjáradék szolgáltatása formáinak, az urbéresek 1847–48. évi adószolgáltatásának, az 1778. és az 1845. évi gabonatermésnek, a földterület mennyiségének és az állatlétszámnak a 18. század 60–70-es éveiből (jórészt 1778-ból) és az 1840-es évek végéről, az 50-es évek elejéről származó hivatalos, részben adózás célú összeírásokból vett (összehasonlítva bizonyos fejlődést vizsgálhatóvá tevő) számszerű adataival. Ezután 1848. és 1851. évi iparstatisztikai kimutatásokat kapunk, valamint az országos és hetivásárok 1851. évi lajstromát. Végül a megyei összefoglalónak nevezett, valójában azonban ismét csak nagyon töredezett, csak néhány kérdést érintő ismertetését olvashatjuk 3 (részben egy 1843. évi térképhez az 50-es évek elején fűzött s még a 18. századi leíró statisztika, illetve inkább országleírás módszereivel készült) ismertetés alapján. A harmadik rész nem más, mint 236 helység valamennyi pecsétjének szabatos leírása: magukat a pecséteket a 29–95. sz. melléklet igen jó fotókon be is mutatja. A Függelékéről már szóltunk.

Mindebből látható, hogy a munka valóban végig megmarad egymás mellé rakott mozaikok összességének: a jobbágyvilág Sopron megyei alkonyának képe, de mozaikokból kell hogy kibontakozzék. Olyan mozaikok ezek, melyeknek egy részénél tulajdonképpen még az a kérdés is felmerülhet: a jobbágyvilág alkonyának valóban ezek az elemek-e a legjellemzőbb, legjellegzetesebb tényezői (gondolunk elsősorban a pecsétek leírására), nem lenne-e legalább annyira helyes (vagy talán még helyesebb) a hangsúlyt e széles, igen különféle, de töredezett tematika helyett jobban koncentrálni, pl. az egyes községek jobbágyfelszabadítási folyamatának ábrázolására helyezni, és az ennek során, ezt ábrázolva kibontakozó problémák és adatok összesítésével és értékelésével rendszeresebb, időben is tömörebb képen ábrázolva a jobbágyvilág alkonyát. És végül óhatatlanul felvetődik a kérdés: nem lett volna-e nagyon is indokolt a mozaikokból így kibontakozó összképnek legalább sajátos, történeti módszerű összefoglalása is, vagy a mozaik egyes darabjai köré legalább a problematika körvonalait meghúzva pontosan érzékeltetni az egyes darabok [378](#) helyét és funkcióját a soproni jobbágyvilág alkonyának nagy körképén, ezáltal magát az egész körképet is világosabban felismerhetővé téve.

Mind e kérdőjelek felállításának és a válasz számonkérésének jogosultsága ellenére is teljességgel indokolatlan lenne Horváth Zoltán munkájának jelentőségét és értékét csak ezen a mércén lemérni. Ha ugyanis tudomásul vesszük a könyv alapvetően adattár-voltát, s ennek megfelelően – korántsem alacsonyabb, csak más – mértéket alkalmazunk, egyszerre láthatók lesznek a kötet igen figyelemreméltó értékei s ezáltal jelentősége is. Az előbb nem csupán formalitásból soroltuk fel a kötet tartalmát. Figyelmesen végigolvasva a tárgyak sorát, láthatjuk, hogy az így nyújtott felvilágosítások több szempontból is nagyon értékesek.

Az összeállítás jelentőségét először az adja meg, hogy sokféle adatsorának már pusztán tárgyait felsorolva is bepillantást kapunk a jobbágysors egyfajta mechanizmusába, meghatározóinak rendszerébe, az úrbéres birtokviszonyoktól az adószolgáltatáson át az állatlétszám alakulásáig és a hetivásárokig.

Másodikként nem kevésbé jelentős e sokféle összeállítás mindegyikének egységesen viszonylag nagy területre: az egész Sopron megyére érvényes kiterjedése. Ez már lehetőséget nyújt a belőlük kideríthető jelenségek szabályszerűségének vagy esetlegességének megállapítására, ami az említett mechanizmus

értékelése szempontjából nem csekély fontosságú.

Harmadikként az adatok így kínálkozó sokoldalú felhasználását nagyban megkönnyíti világos és jól áttekinthető táblázatokba foglalásuk. Az a körülmény, hogy e táblázatokban épp úgy, mint a narratív formájú információkban minden egyes helység következetesen egyazon sorszám alatt található, nagyban megkönnyíti az egyes helységek viszonyainak sokoldalú megismerését is.

A jobbágsors meghatározóinak változatosan, sokoldalúan válogatott, nagy területre kiterjedő és rendszerezett, áttekinthető formában történő bemutatása által Horváth Zoltán munkája nagy segítséget nyújt mindazon kutatásoknak, melyek a kor Sopron megyéjének történetével akár a megye egészének, akár egyes helységeinek szintjén foglalkozni kívánnak. Ábrázolásának megyei teljességénél fogva lehetőséget nyújt adatainak és tanulságainak immár országos szempontú kutatásokba való beépítésére is.

Ezt az országos szempontú felhasználást a munka ezáltal is nagyban megkönnyíti, hogy Sopron megye adatai szinte kivétel nélkül országosan elrendelt összeírásokra, adatfelvételekre támaszkodnak: olyan munkálatokra, melyeknek azonos szempontú, rendszerű és léptékű adatai elvben (többnyire gyakorlatban is) minden megyei levéltárban megtalálhatók, ha ilyen, a Sopron megyei levéltárhoz hasonló teljességben kevés helyen maradtak is meg. És ha a helyi, regionális gazdasági-társadalmi fejlődés sajátosságai nemcsak közvetlenül, a bennük tükrözött valóságnak, hanem e valóság tükrözésének vonatkozásában is természetesen többé-kevésbé különbözővé teszik e forrásokat, – mégis, még viszonylag is ezek nyújtják a leghasználhatóbb forrást regionális összehasonlító kutatásokhoz.

Horváth Zoltán munkájának további jelentőségét az ilyen összehasonlítások megkönnyítésén túl az adja meg, hogy mintát szolgáltató hasonló adattárak összeállításához, bemutatva egyrészt ezeknek megoldható, útjuknak járható voltát, és módszerüket is. Történettudományunk és kivált helyi-regionális kutatásunk szempontjából nagyon kívánatos lenne, ha minél több levéltárunk kezdene hozzá anyagának hasonló módszerű közrebocsátásához.

Horváth Zoltán munkája, kezdeményezése jelentőségének e méltán messzemenő elismerése mellett sem hallgatható el, hogy a munka még az adattár maga választotta szintjén is adós marad bizonyos válaszokkal, melyek pedig éppen kezdeményezésének mintáéval jelentőségét emelhetnék. Nemcsak az adatszolgáltatás körének [379](#)bővítésére gondolunk (bár ennek lehetősége is felmerülhet): elsősorban a felhasznált források forrásértékének kritikáját, elemzését kell hiányolni. A szerző szinte megjegyzés nélkül megy el az olyan (pl. az állatállomány nagyságának ingadozása által joggal problematikusnak tűnő, sokak által megkérdőjelezett) forrástípus mellett, mint a dicális összeírások, anélkül, hogy kísérletet tenne a jelenség, vagy az adat valamely értelmezésére. Ugyanígy nem tér ki a tényleges jobbágybirtoklás méreteire sem, stb. A történelemben így kialakuló kérdőjelek ellenére a szerző következetesen megmarad az adott adat egyszerű átvételénél, még ott is, ahol a kérdőjelek választ várnak: olyan választ, amelyet már csak a hagyományos magyarázatokon túllépve lehet megadni. Ám a válasz vagy értelmezés elmaradása nem gátolhatja meg azt, hogy adatai, táblázatai végül is váljanak értelmezés, forráskritika tárgyává, s végül ugyancsak forrássá. Ez, úgy véljük, legnagyobb elismerését jelenti Horváth Zoltán érdemes és követésre méltó munkájának.

Vörös Károly

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Sz. Póczy Klára: Scarbantia. A római kori Sopron. Budapest, Corvina Kiadó, 1977, 51 lap + 42 kép

**Sz. Póczy Klára: Scarbantia. A római kori Sopron.
Budapest, Corvina Kiadó, 1977, 51 lap + 42 kép**

A szép kiállítású könyv tulajdonképpen a „Sopron római kori emlékei” című füzet (vö. SSz. 1965, 287) teljesen átdolgozott, új kiadása. Az átdolgozás nemcsak az eddigi régészeti feltárások eredményeit ismerteti, hanem ezeket Scarbantia, sőt a római birodalom történetébe ágyazza, számos térképpel és 42 képpel magyarázza, szemlélteti. A térképek egy része a mai Sopron térképére vetíti rá a feltárások eredményét. A szakavatott és kitűnő összefoglaláshoz csupán két megjegyzést fűzök. Hiányolom, hogy nem szól a *Scarbantia* névről (erről legutóbb Mády Zoltán: *Acta antiqua*, 1966, 202–210 és kandidátusi értekezésében). A 45. lapon Sopronról ezt olvassuk: „a IX. századi kései avar és korai magyar állapotokat tükröző emlékekben a város *Supronyként* szerepel”. Sopron magyar neve ugyanis a IX. században egyáltalán nem, s később sem szerepel sohasem *Supronyként* (vö. Mollay: *Scarbantia, Ödenburg, Sopron. Bp., 1944*).

Mollay Károly

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY / Hárs József: A soproni Helytörténészek Baráti Köre

Hárs József: A soproni Helytörténészek Baráti Köre

A jubileumi év két, szorosán vett helytörténeti rendezvényének – az április 18–19-én sorra került a „3000 év a Borostyánkőút mentén” címűnek és a helytörténészek szeptember 22-én tartott országos tanácskozásának – megfelelő soproni háttere a város történetével foglalkozók rendszeres találkozója.

Ennek keretét biztosítja az 1971 óta működő soproni Helytörténészek Baráti Köre. Esméje 1955-re vezethető vissza.¹⁽¹⁷⁴⁾ A városi tanács határozata nyomán megalakult „százévesek” munkaközössége a levéltár akkori vezetőjének, Takáts Endrének, szervezésében dolgozott nap mint nap a város újkori történetének feltárásán. A közös ³⁸⁰munka öröme adta az ötletet: a határidős feladat teljesítése után se oszoljon szét a társaság. Az egyesület, sőt egyesület terve az ellenforradalommal füstbe ment. Tömörülés jó darabig csak elméletben létezett mint a Soproni Szemle munkatársi gárdája. Csatkai Endre halála (1970. márc. 12.) döbentette rá a külön-külön kutatókat, hogy nemcsak a színvonal tartása, de a haladás sem lehetséges összefogás, egymás munkamódszereinek megismerése nélkül.

1971. július 12-én a „Soproni Szemle munkatársai, a munkásmozgalom történetének soproni kutatói

részére közös kívánság alapján” Szita Szabolcs megbeszélést hívott össze a KISZ-bizottság épületébe.²⁽¹⁷⁵⁾

A szűkebb körű tanácskozást szeptemberben népebb gyűlés követte, amelyen kemény vitákban alakult ki a ma is élő forma.³⁽¹⁷⁶⁾ A múzeum és a levéltár köré tömörülő kutatók egyetértettek abban, hogy a már 1934 óta működő soproni Kitaibel Pál természettudományos asztaltársaság mintájára célszerű megszervezni havi összejöveteleiket.⁴⁽¹⁷⁷⁾ A Baráti Körnek nincsen tisztikara. A vacsora előtt elhangzó félórás előadásokat az első időkben az alapító tagok székfoglalóként vállalták, azóta az ajánlások alapján hozott határozattal megválasztott új tagok (csak az jöhet szóba, akinek helyi vonatkozású, tudományos igényű írása jelent meg nyomtatásban), illetve az önként jelentkező régiek biztosítják. Az előadó a következő találkozó elnöke. Kötelessége: a terem biztosítása, a meghívók kiküldése és saját előadásáról jegyzőkönyv készítése. Ez a dátumon és helyen kívül tartalmazza a jelenlévők és az okkal távolmaradtak névsorát, a hozzászólásokat, határozatokat és természetesen az elhangzott dolgozat rövidebb-hosszabb kivonatát. A múzeumtól ajándékba kapott díszes kivitelű jegyzőkönyv külön érdekessége, hogy minden bejegyzés csak kézírással történhet. A régebben főként a Deák étteremben, ma már az új GYSEV-pályaudvar különtermében összeülő társaság tagjai tartani szokták magukat ahhoz az elvhez, hogy még nem teljesen megformált alkotásaikkal is kiállnak társaik elé. Az mindenesetre szigorú parancs, hogy már megjelent tanulmányokkal nem lehet felolvasónak jelentkezni. A bíráló, az eszmecsere ilyenformán mindig újabb kutatásokra ösztönöz, s végtére is ez a célja a Baráti Körnek.

Az itt elhangzottak nem rekednek meg az első vázlatnál, hanem tanulmányokká bővülten jelennek meg évkönyvekben, folyóiratokban. Erre példaként csak néhány jelzesszerű adat olvasható az előadások alább közölt felsorolásában, a résztvevők belső gazdagodását, s ösztönzésüket a további munkára még csak jelezni is bajos egy ilyen rövid ismertetőben. (Vö. még a TIT működéséről szóló beszámoló előadascímeivel: SSz. 1977, 266–274.)

Az 1971. október 4-én – kötetlen beszélgetéssel – kezdődött sorozat hallgatói, résztvevői egy körülbelül harminc nevet tartalmazó listáról kerültek, kerülnek ki.⁵⁽¹⁷⁸⁾ Hatnál kevesebben még nem voltak, de huszonegynél többen se. Érdekes színfolt az évad végén rendezett kirándulás, ma már családtagok, ismerősök részére is és autóbuzson. Csatka Endrére minden évben koszorúzással emlékeznek.

A kis társaság bebizonyította életképességét, s a más városokból ideérkező vendégei elismerését is kiérdemelte. Sajnálatos, hogy az ifjabb nemzedék egy része még az első időkben lemorzsolódott, s a szükséges fiatalítás csak igen óvatos ütemben haladhat.

381ELŐADÁSOK:

1971

XI. 8. Környei Attila: A soproni magyar irodalom történetének vázlata

XII. 6. Horváth Zoltán: Az 1921. évi soproni népszavazásról (megj.: Kisalföld, 1971. dec. 14–15.)

1972

I. 17. Hiller István: Adatok a tudományos ismeretterjesztés soproni múltjából (vö. SSz. 1972, 334–343.)

II. 7. Hárs József: A régi közigazgatás továbbélése a proletárdiktatúra idején Sopronban 1919-ben

- III. 8. Domonkos Ottó: Mesterlegények szerepe a kultúra közvetítésében
- IV. 10. Dávid Ferenc: Kályhások és kályhák Sopronban
- V. 17. Gömöri János: Az építési áldozat szokása és annak soproni emlékei
- VI. 3. Lovas Gyula: A sopron–bécsújhelyi vasút vonal 125 éves jubileumáról
- XII. 12. Szita Szabolcs: Fényi Gyula életéről és munkásságáról

1973

- I. 16. Tompos Ernő: A soproni városháza építéstörténete (vö. SSz. 1977, 212–233, 298–320)
- II. 13. Dávidházy István: A soproni posztóscéh 1627. évi legényszabályzata
- III. 13. Becht Rezső: Soproni emlékeim a századforduló éveiből (megj.: SSz. 1973, 154–168.)
- IV. 17. Pröhle Jenő: Petőfi utóélete Sopronban a kiegyezésig (megj.: SSz. 1974, 97–127.)
- V. 8. Szabó Jenő: A pálosok pere. Novella az 1653. évi okirathamisításról
- VI. 7. Kirándulás a Bécsi-dombra (vez.: Gömöri J.)
- X. 9. Hárs József: Kérdőjelek a soproni útikalauzok történetében (vö. SSz. 1976, 60–62.)
- X. 30. Kubinszky Mihály: A löverek néhány időszerű építészeti kérdése
- XI. 27. Kocsis József: Tájékoztató a közelgő 700. évforduló terveiről

1974

- I. 29. Zakar János: Adalékok Sopron méhészetének történetéhez
- II. 26. Domonkos Ottó: Beszámoló az országos céhkataszter munkálatairól
- III. 25. Környei Attila: A soproni fiatalok mozgalma 1938–1945
- V. 15. Dávid Ferenc: A régebbi soproni zsinagóga (kibővített kézírata nyomás alatt)
- VI. 11. Imre József: A soproni nyomdatörténet néhány kérdése
- VI. 22. Kirándulás Nagycenkre és Hidegségre (vez.: Dávid Ferenc és Környei Attila)
- IX. 23. Valtinyi Gábor: A soproni zenetörténetírás időszerű kérdései
- X. 14. Szita Szabolcs: A Politikai Bizottság 1973. július 3-i, a várospolitikai munka fejlesztéséről hozott határozatáról
- XI. 12. Kocsis József: A közművelődés időszerű kérdései
- XII. 10. Dávidné Askercz Éva: 17–18. századi polgári lakás[ok] rekonstrukció[ja] (vö. Arrabona, 1976, 89–143.)

382 1975

- I. 14. Hárs József: A soproni fényképezés történetéből

- II. 11. Szakál Ernő: A [soproni] kapitóliumi triász (megj.: Magyar Műemlékvédelem 1971–1972. Évkönyv, 47–63.)
- III. 11. Kubinszky Mihály: Sopron város forgalmi rendezésének problémáiról
- IV. 8. Winkler Gábor: Építészeti újdonságok a XIX. századi Sopronban (vö. SSz. 1976, 97–112.)
- V. 6. Dávidházy István: A soproni posztólegények társphara (megj.: SSz. 1976, 150–156.)
- IX. 9. Domonkos Ottó: A soproni Pékmúzeum (vö. SSz. 1976, 167–170; Arrabona 1975, 143–171.)
- X. 28. Környei Attila: Kommunista rabok börtönemlékei Kőhidán
- XI. 25. Szakál Ernő: A budavári szoborleletekről (megj.: A Budavári gótikus szoborlelet c. könyvben, 1976.)

1976

- I. 27. Zakar János: Régi selmeci diákszokások
- II. 10. Zakar János: Mokras Máramaros megyei német telepes község életének szabályozása a XVIII. század végén
- III. 16. Kubinszky Mihály: Modern építészet Brnoban
- IV. 6. Hárs József: Egy XVII. századi „teatrum” története
- V. 22. Autóbuszkirándulás (Sopronhorpács–Kőszeg–Velem környéke–Szombathely–Ják–Csempeszkopács)
- IX. 7. Dávid Ferenc: Vetítettképes beszámoló németalföldi tanulmányútjáról
- XI. 23. Szabó Jenő: Emlékező gondolatok Becht Rezsőről (megj.: SSz. 1976, 361– 373.)
- XII. 28. Kocsis József tájékoztatója Sopron város jelenéről és jövőjéről

1977

- II. 1. Domonkos Ottó: Burgenlandi tanulmányút
- III. 8. Hárs József: A XVII. századi betelepülések gazdasági okairól (Eggenberg hercegnő Sopronban)
- IV. 12. Gömöri János: Nyugat-Magyarország őskori vaskohászata
- V. 11. Környei Attila: Sopron megyei internacionalisták az orosz polgárháborúban
- VI. 19. Autóbuszkirándulás (Körmend–Szentgotthárd–Őrség)
- X. 5. Csapody István: Gensel Ádám
- XI. 2. Tompos Ernő: A török háborúk hatása a magyar heraldikában
- XII. 7. Szita Szabolcs: A soproni szovjet városparancsnok visszaemlékezései

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Munkatársaink:

---

383 Munkatársaink:

Dr. Winkler Oszkár ny. egyetemi tanár, Sopron, Vörösmarty u. 10

Dr. Tompos Ernő ny. építészmérnök, Sopron, Táncsics u. 23

Dr. Tóth Endre régész, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum

Szita Szabolcs főiskolai hallgató, Sopron, Kisfaludy u. 4

Dr. Makai Ágnes muzeologus, Budapest, Országos Hadtörténeli Múzeum

T. Szőnyi Eszter régész, „Xantus János” Múzeum, Győr

Varga Gyula csoportvezető, 1141 Budapest, Fischer István u. 142/B II/9

Hárs József olvasószerkesztő, Sopron, Május 1. tér 21/23

Dr. Berecz Dezső író, Sopron, Kisfaludy u. 8

Dr. Szabó Jenő író, Sopron, Madách u. 11.

Dr. Halmos Ferenc igazgatóhelyettes, MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézet, Sopron

Nagy Alpár zenetanár, Sopron, Óvónőképzőintézet

Körber Tivadar tanulmányi osztályvezető, 1163 Budapest, Egyenes u. 10–14

Dr. Hiller István EFE Központi Könyvtárának főigazgatója

Dr. Mollay Károly egyetemi tanár, Budapest, ELTE Német Tanszék

Dr. Vörös Károly tudományos főmunkatárs, Budapest, MTA Történettudományi Intézete

1977. XXXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

---

384 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Winkler, Oskar: 25 Jahre der Bautischlerwarenfabrik in Ödenburg (mit deutschem Auszug)
Tompos, Ernst: Das Ödenburger Rathaus (mit deutschem Auszug)
Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsschreibung
Tóth, Andreas: Vigilius episcopus Scaravaciensis (Zur Geschichte von Scarbantia im 6. Jh.)

Kleine Mitteilungen

Szita, Szabolcs: Vor 90 Jahren wurde Alexander Kellner, der revolutionäre Ödenburger politische Komissar geboren
Makai, Agnes: Die Gedenkmedaille des Leithabanats
Szónyi, Esther: Vorbericht über die Bearbeitung des römischen Friedhofes am Platz des 1. Mai in Ödenburg
Varga, Gyula: Der Kelch von Pusztacsalád
Hárs, Josef: Die Preisträger eines Wettbewerbes

Kulturelles Leben in Ödenburg

Berecz, Desider: Der Kunstmaler Anton Medgyesy S. 80jährig
Szabó, Jenő: Der Kunstmaler Aladar Mühl 75jährig
Halmos, Franz: Tagung zur 150jährigen Gründungsfeier der Ungarischen Akademie der Wissenschaften
Hárs, Josef: Das Lackner-Drama von Géza Hegedüs vor dem Ödenburger Publikum
Hárs, Josef: Die Ausstellung der Kunstmalerin Eva Kéky
Nagy, Alpar: „Ödenburg als Musikstadt“ (Gedanken zu einer Ausstellung)
Körber, Theodor: Solfeggien-Wettbewerb in Ödenburg

Nekrologe

Hiller, Stefan: Michael Raszler (1929–1977)

Bücherschau

Mollay, Karl: Manherz, Karl: Sprachgeographie und Sprachsoziologie der deutschen Mundarten in Westungarn. Bp., 1977
Mollay, Karl: Sz. Burger, Alice (red.): Die archäologischen Ergebnisse des Jahres 1975. Bp., 1976 (ung.)
Vörös, Karl: Horváth, Zoltán: Untergang der Leibeigenschaft im Ödenburger Komitat Bp., 1976 (ung.)
Mollay, Karl: Sz. Póczy, Klara: Scarbantia. Das römerzeitliche Ödenburg. Bp., 1977 (ung.)

Briefkasten

Hárs, Josef: Der Kreis der Ödenburger Lokalhistoriker

Unsere Mitarbeiter

Inhaltsverzeichnis

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A gyár vezetősége 1951-től; igazgató: Czöndör János (1951–1956), Kovács Lajos (1956–1962), Gármár Sándor 1963, Rácz János (1963-tól); főmérnökök: Ulrich József (1951–1952), Takács Béla (1952–1954), Mayer Gusztáv (1954–1961), Rácz János (1961–1963), Thuróczy Károly (1963-tól); főkönyvelő: Péntek Pál (1951–1956), Brenner Jenő (1957-től). A gyárban jelenleg 9 faipari mérnök, egy jogi és egy közgazdasági képzettségű szakember dolgozik. A technikusok közül 18 faipari, 9 közgazdasági és 3 gépipari technikumot végzett.

2 (Megjegyzés - Popup)

„Üzemünk kapacitására jellemző adatot nem adhatunk, mert nem tipizált gyártmányokat állít elő, hanem mindenféle, a faiparba tartozó gyártmányokat készít”.

3 (Megjegyzés - Popup)

A gyár dolgozói közül mintegy 60% férfi, 40% nő. A férfidolgozók közül kb. 20, a női dolgozók közül pedig kb. 10–12% ingázó, vagyis a környékről jár be munkahelyére.

4 (Megjegyzés - Popup)

Vezetője Tompa Mátyás volt.

5 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron Megyei Hírlap, 1952. márc. 5., ápr. 17., máj. 4., jún. 19., júl. 22., aug. 10.; 1953. máj. 15., szept. 5. stb.

6 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 1887. évi közgyűlési jegyzőkönyv. (409/10. kgy.)

7 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 1887. évi közgyűlési jegyzőkönyv. (1810/77. kgy.)

8 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 1888. évi közgyűlési jegyzőkönyv. (1133/107., 3767/198.)

9 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1886. okt. 22.; 1889. febr. 17.; 1890. okt. 19.; Sopron 1889. febr. 9.; márc. 23. stb.

10 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung 1890. dec. 18.

11 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 5462/174. kgy.

12 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 5835/1891. sz.; fasc. XXV. Nr. 24. 978. sz.; 294/1891. Vö. még Oedenburger Zeitung 1891. aug. 4–5.

13 (Megjegyzés - Popup)

A városházépítési bizottság 1892. nov. 17-i jegyzőkönyvéhez csatolva.

14 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 7420/1892. sz.

15 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 6826/1892. sz.

16 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 5300/162. kgy. (1892. jún. 30.)

17 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: III. 128. a./1892. sz.

18 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 897/1892. sz. (1892. szept. 4.)

19 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 5689/1892. sz. Fasc. XXV. Nr. 24. 978/a.

20 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 10.680/995. sz. (Fasc. XXV. Nr. 24. 978/a.)

21 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1892. okt. 1.

22 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 10.451/1892. (Fasc. XXV. Nr. 24. 978/a.)

23 (Megjegyzés - Popup)

Bella Lajos: Scarbantiai emlékekről. Archaeologiai Értesítő, új folyam, XIV, 74–76.

24 (Megjegyzés - Popup)

Szakál Ernő: Hitelesítő ásatást kér Scarbantia kapitóliumának temploma. SSz. 1965, 330.

25 (Megjegyzés - Popup)

Alföldy Géza: Liber pater oltára Scarbantiából. SSz. 1959, 158. A feliratra vö. Barkóczi, László–Mócsy, András: Die römischen Inschriften Ungarns I. Bp., 1972, 179. sz.

26 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Zeitung. 1893. nov. 25.

27 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 500/el. sz. 1893. okt. 17.

28 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 7049/1891. sz.

29 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: Fasc. XXV. Nr. 26.097.

30 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 7014/1896. sz.

31 (Megjegyzés - Popup)

Westungarisches Volksblatt, 1895. máj. 11., aug. 29.; 1896. máj. 5.

32 (Megjegyzés - Popup)

GySmL. 2.: 10.088/323. kgy./1896. sz.

33 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap és Soproni Újság 1896. máj. 12-i számai.

34 (Megjegyzés - Popup)

Oedenburger Rundschau, 1895. aug. 4.

35 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SSz. 1937, 72, 73, 287. 10.

36 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Sopronyi-Thurner Mihály polgármester szóbeli közlése.

37 (Megjegyzés - Popup)

Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók mozgalmái a két világháború között. Sopron, 1975, 149.

38 (Megjegyzés - Popup)

J. Punks: Papst Vigilius und der Dreikapitelstreit (München, 1864); K. Bihlmeyer – H. Tüchle: Kirchengeschichte (Paderborn, 1952) I, 302; H. Schmidinger, MIÖG 60 (1952) 336.

39 (Megjegyzés - Popup)

J. Friedrich: Die ecclesia Augustana, Sitzungsber. der Bayerischen Akad., Phil.-hist. Kl. 1906, 341.

40 (Megjegyzés - Popup)

MGH LL₃ Concil. 2/2, 588.

41 (Megjegyzés - Popup)

Friedrich i. m. 348.

42 (Megjegyzés - Popup)

J. Sasel: Emona, PWRE Suppl. XI, 576–7.

43 (Megjegyzés - Popup)

MGH LL₃ Concil. 2/2, 588, 15–20.; Fr. Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (Ljubljana, o. J.) I, 94.

44 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger: Die ecclesia secundae Raetiae. Vö. Römische Antike und frühes Christentum. Ausgewählte Schriften von R. Egger II. Bd. Klagenfurt, 1963, 74.

45 (Megjegyzés - Popup)

G. Monticolo: Cronache Veneziane (Roma, 1890) 70, 14–71, 3; MGH SS VII, 7, 11–20. Monticolo kiadását idézem.

46 (Megjegyzés - Popup)

Paul. Diac. III, 26; MGH SS rer. Langob. 107, 3–10.

47 (Megjegyzés - Popup)

MGH EE I, Gregorius I., nr. I. 16a. Vö: Kos, i. m. 122.

48 (Megjegyzés - Popup)

Pertz, MGH SS VII, 7; Werminghoff, MGH LL₃ Concil. 2/2, 588; Waitz, MGH SS rer. Langob. 393; Monticolo 8.; Kos i. m. 96.

49 (Megjegyzés - Popup)

Balics L.: A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok megjelenéséig (Budapest 1901), 226.

50 (Megjegyzés - Popup)

Pannonia sacra. Vö. Szent István Emlékkönyv, (Budapest, 1938) I, 146.

51 (Megjegyzés - Popup)

Friedrich i. m. 342, 3. jegyzet.

52 (Megjegyzés - Popup)

Például Paulus Diaconus kézirataiban egy kivétellel (*Carusiane*) lényegesebb szövegromlás Tarvisium esetében nem fordul elő (*Tarvisinae* MGH SS rer. Langob. 79,5: *Tarvisiane, Carusine*; Tarvisium 117,10: *Tarbisium, Tarvisius, Tervisum*; 135,10: *Tarbisium, Tarvissium*; 159,15: *Tarvisinum*). Nyilvánvaló, hogy egy püspök zsinati távollétének számtalan oka lehetett.

53 (Megjegyzés - Popup)

Origines chrétiennes dans les provinces Danubiennes de l'empire romain (Paris, 1918) 394, 403, 578.

54 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger: Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Norikum (Sonderschrift des Österr. Arch. Inst. in Wien IX, 1916) 136; RLiÖ 16 (1926), 109.; Die ecclesia secundae Raetiae 83.

55 (Megjegyzés - Popup)

Die ecclesiae secundae Raetiae 83.

56 (Megjegyzés - Popup)

Scuranaciensis: Chron. Venetum (?), vö. a 36. jegyzetet. *Scaravensis*: Dandolo, Chron., Muratori SS Italic. XII (1728), 102, vö. 26. jegyzetet.

57 (Megjegyzés - Popup)

Egger: Frühchristliche Kirchenbauten 138.

58 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanígy E. Schaffran: Frühchristentum und Völkerwanderung in den Ostalpen, Archiv f. Kulturgesch. 37 (1955) 21. A kritikátlan cikkhez vö.: K. Reindel: Die Bistumorganisation im Alpen-Donau-Raum in der Spätantike und im Frühmittelalter. MIÖG 72 (1964) 288, 63. jegyzet.

59 (Megjegyzés - Popup)

MIÖG 72 (1964) 288.

60 (Megjegyzés - Popup)

Frühes Christentum in Kärnten. Carinthia I, 161 (1971) 6.

61 (Megjegyzés - Popup)

MGH EE I., Gregorius I., nr. I. 16a., 20,25.

62 (Megjegyzés - Popup)

Vö. H. Vettters: Zum „Episcopus in castellis”. Anzeiger der Österr. Akad. d. Wiss., Phil-hist. Kl., 106 (1969), 82.

63 (Megjegyzés - Popup)

Sem R. Egger (RLiÖ 16, 1926, 108), sem K. Reindel (MIÖG. 72, 1964, 288) nem hozzák az összes szövegvariánsokat, és az általuk közölt névalakok közül nem egy téves ortográfiájú, ill. téves lelőhelyű. Az irodalomban gyakran feltűnik a *Scaravensis* névalak is (D. M. De Rubeis: De Schismate ecclesiae Aquilejensis, Venetiis, 1732, 72; R. Egger: RLiÖ 16, 1926, 108; Kos i. m. I, 96; J. Rus: Glasnik [Ljubljana] 20, 1939, 156). Ez az adat Muratori Dandolo-kiadásából származik (SS Italic. 1728, XII, 102). Miután azonban a Dandolo-krónika új kiadásában *Scaravaciensis*-alak áll, és szövegromlás vagy variáns nincsen jelölve (Muratori, SS Italic. NS XII, 1938–58, 83, 35–36), az első Muratori-kiadás névalakja feltehetően téves olvasás vagy nyomdahiba eredménye (vö. Monticolo 217, nr. 38). Az első Muratori-kiadás is hozza azonban a *Vigilius Episcopus Sanctae Ecclesiae Scaravaciensis* szövegvariánst is. Megjegyzem még, hogy a mantuai zsinat Mansi-féle kiadásában (Sac. Concil. XIV, 1769, 497) *Virgilius Scaravariensis* áll, ami nyilván téves olvasás vagy sajtóhiba következménye (a mantuai zsinat aktáját lásd: MGH LL3 Concil. 2/2, 588. 19).

64 (Megjegyzés - Popup)

MGH LL3 Concil. 2/2, 588,19.

65 (Megjegyzés - Popup)

MGH LL3 Concil. 2/2, 583.

66 (Megjegyzés - Popup)

MGH SS VII, 7, 18–19; Monticolo 71, 1–2.

67 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger: Die ecclesia secundae Raetiae 74.

68 (Megjegyzés - Popup)

MGH SS VII, 1.

69 (Megjegyzés - Popup)

MGH SS VII, 44,40; Monticolo 49,29; a kéziratokra vö. Monticolo XIII.

70 (Megjegyzés - Popup)

MGH SS rer. Langob. 393,32; Monticolo 7, 19, 8,1.

71 (Megjegyzés - Popup)

MGH SS rer. Langob. 392; Monticolo IX.

72 (Megjegyzés - Popup)

Muratori SS Italic. NS XII (1938–58) 83, 35–36; vö. még a 26. jegyzetet.

73 (Megjegyzés - Popup)

A Chron. patr. Gradensium kiadásában (MGH SS rer. Langob. 393) a Caravaciensis említésénél a szövegvariáns mellett megjegyzi, hogy a *Chron. Alt.*-ban *Scuranaciensis* áll. Azonban a *Cron. Venetum vulgo Altinatum*-ban (MGH SS XIV. 5) a zsinat aláírói nincsenek említve. Nem tudom, hogy az MGH SS rer. Langob. idézett adata honnan származik.

74 (Megjegyzés - Popup)

A szövegvariánsok alapján talán valószínűbb, hogy a püspök neve *Vigilius*, és nem *Virgilius* volt.

75 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger: *Karnburg und Maria Saal Carinthia*, I, 136–138 (1948) 198; uő.: *Frühmittelalterliche Kunst. Akten zum III. Intern. Kongress f. Frühmittelalterforschung* (Olten-Lausanne 1954) 29.

76 (Megjegyzés - Popup)

Jellemzőek például Paulus Diaconus hist. Langob. II, 4 Aguntumra vonatkozó adatának (*Aghothiensem*) szövegvariánsai: *Agonciensem*, *Agontiensem*, *Agothiensem*, *Oghothiensem*, *Agatensem*, *Agotiesem*, *Gothiensem*, *Gonthiensem*, *Agonthiensem*, *Magonthiensem*, *Agomogonthiensem*, *Mogonciacensium*, *Mogontiensem* (MGH SS rer. Langob. 74,25), melyek utalnak arra, hogy Aguntum eltűnésével a városnév feledésbe ment, és a szövegromlásnak nem volt akadálya. Az egyre romló névalakot *Mogontiacum* nevére, tehát egy ismert városnévre „javították.”

77 (Megjegyzés - Popup)

Hülsen, PWRE III, 1571.

78 (Megjegyzés - Popup)

Schönfeld, PWRE² II 356.; K. Miller: *Itineraria romana* (Stuttgart 1916) 276.; A. Holder: *Alt-celtischer Sprachschatz* (Graz 1962) II, 1395; TIR L 32 Mediolanum 120.

79 (Megjegyzés - Popup)

V. Gosser: *Das ehemalige Benediktinerstift Scharnitz-Innichen in Tirol. Studien und Mitth. aus dem*

Benedikt. und dem Cist. Orden 18 (1897) 36; A. Hauck: Kirchengeschichte Deutschlands (Berlin, 1958) II, 444, 829.; E. Kranzmayer: ZONF 15 (1939) 198, 1. jegyzet.

80 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger: Die ecclesia secundae Raetiae 77, 79.

81 (Megjegyzés - Popup)

Sopron római nevét a IV. sz.-i forrásokban *Scarabantia* alakban írják, vö. 46. jegyzetet.

82 (Megjegyzés - Popup)

P. Bec: Manuel pratique de philologie Romane II (Paris 1971) 155, 408.

83 (Megjegyzés - Popup)

Scarabantia neve forrásokban még a Not. Dign.-ban és a *Passio Quiriniben* fordul elő. Felhasználható lenne még *Plin. n. h.* III. 146 is, azonban a kritikai kiadás hiánya miatt ezt az adatot nem tudtam figyelembe venni. A Not. Dign. occ. XXXIV 30 erősen romlott *Caratensis*éhez vö. O. Seeck értelmezését (Not. Dign. 197). A *Passio Quirini*-ben és a hozzá csatlakozó függelékben is megtaláljuk *Scarabantia* nevét. A Bollandisták kiadásában (Acta SS Junii. Venetiis, 1746, 382) közzétett akta (BHL 7035), B. Mombritius (Sanctuarium. Mediolanum, 1480 előtt, II, 232) és L. SURIUS (De probatis sanctorum Coloniae Agr. 1579, III, 568) kiadásai, valamint a Vatikáni könyvtár 1191. sz. kodexének alapján (amely *nec diu post Innocentii II aetatem scripto*) lett közölve. A passioszövegben (BHL 7035) *Scarabetensi*, a függelékben (App. B, BHL 7037) *Scarabetensem* a névalak (Acta SS Junii I, 382, 383). A kiadás Mombritiustól a *Scarabetensi*, Suriustól a *Scarabetensi* és *Scarabatensi* variánsokat idézi.

84 (Megjegyzés - Popup)

Vö. A. Capelli: Dizionario di abbreviature latine ed italiane (Milano, 1967) XXIV. Tardy Lajosnak köszönöm, hogy felhívta figyelmemet erre a lehetőségre. Hasonló esetek például: *Agothiensem* (Aguntum helyett. Paul. Diac. hist. Lang. MGH SS rer. Langob. 74,25); *Vigidonensis* (Singidunum helyett, Dandolo, Chron. Muratori SS Italic. XII NS 37, 36).

85 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger: Die ecclesie secundae Raetiae 72.

86 (Megjegyzés - Popup)

Pannonia IV. század végi és a római uralom utolsó évtizedeit követő időszakának történetével foglalkozó munkák szinte kizárólag az auktorokon és ezek értelmezésén alapulnak, már ami a helyi lakosság sorsát illeti. Kísérletek is alig történtek még, hogy a továbbélő lakosság régészeti hagyatékát meghatározzák. A forrásoknak véleményem szerint a kutatás túl nagy jelentőséget tulajdonít, legalábbis a lakosság pusztulását és elvándorlását illetően. A birodalom területén működő szerzők és egyéb tudósítások érthetően szinte kizárólagosan csak a háborús eseményekről és pusztulásokról szólnak, és ezért gyakran túloznak; messzemenő általánosításokra és következtetések levonására nem alkalmasak (pl. Savaria 456-os földrengés általi pusztulásának megítélése). Ezeknek az adatoknak az alapján – a régészet eredményeinek

figyelembevétele nélkül – általánosítani nem lehet.

87 (Megjegyzés - Popup)

Kiss A.: Pannonia rómaiakori lakossága népvándorlás kori helyben maradásának kérdéséhez. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1964, 8: Tóth E.: A római lakosságkontinuitás kérdése a Nyugatdunántúlon, Savaria, 1973.

88 (Megjegyzés - Popup)

Kiss A.: Pannonia rómaiakori lakossága népvándorlás kori helyben maradásának kérdéséhez. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1964, 8: Tóth E.: A római lakosságkontinuitás kérdése a Nyugatdunántúlon, Savaria, 1973.

89 (Megjegyzés - Popup)

A püspöki székhely Iovia, az újabb kutatás szerint Heténypuszta (Somogy m.), Valeriában (Nagy T.: Acta Ant. 19, 1971, 320). Újabban ugyan Nagy T. azt írta, hogy a Pannonia II-beli Iovia mellett „egyedül a müncheni evangeliarium szólhat” (vö. Budapest története I., Bp., 1973, 213,2. jegyzet). Azonban a müncheni *q* jelzésű Máté-evangélium (Clm. 6224. kiadta H. J. White, Old-Latin Biblical Texts III, Oxford 1888) a püspökségnek a Pannonia II-i Ioviával történő azonosítására egyáltalában nem használható fel bizonyítékként. A kéziratról annyit tudunk, hogy dunavidéki provenienciájú, miután a széljegyzetekben szereplő Timotheus vértanú kultusza Sirmiumban mutatható ki, továbbá mert egy arianus gót egyházközség tulajdonában volt. Azonban a pannoniai kereszténységben fontos szerepet játszott; az ott tisztelt vértanú kultusza szélesebb körben DNy-Dunántúlon is elterjedhetett; a *q* evangélium-kézirat DNy-dunántúli eredetű is lehet.

90 (Megjegyzés - Popup)

Nagy T.: A pannoniai kereszténység története a római védőrendszer összeomlásáig (Budapest, 1939. Diss. Pann. II/12, 219)

91 (Megjegyzés - Popup)

H. Schmidinger: Aquileia. Lex. f. Theol. u. Kirche 3 I. 780.

92 (Megjegyzés - Popup)

Sz. Póczy K.: Rég. Füz. 19 (1966), 27; 20 (1964), 41.; Tóth S., Rég. Füz. 22 (1969), 46; 23 (1970), 33; 24 (1971), 51; Sz. Póczy K.–Tóth S.: Rég. Füz. 21 (1968) 28.

93 (Megjegyzés - Popup)

Sz. Póczy K.: Arch. Ért. 94 (1967), 137; Holl I.: Arch. Ért. 94 (1967), 155.

94 (Megjegyzés - Popup)

A Scarabantiával szomszédos alsó-ausztriai limesvidéken a lakosság továbbéléséhez lásd H. Vettters: Zum Problem der Kontinuität im niederösterreichischen Limesgebiet. Jahrbuch für Landeskunde von

Niederösterreich 38 (1968–70), 48.

95 (Megjegyzés - Popup)

Legutóbb H. Vettters: Zum „Episcopus in castellis”. Anzeiger der Österr. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl. 106 (1969), 75–93.

96 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger, Die ecclesia secundae Raetiae 83.

97 (Megjegyzés - Popup)

Így K. Reindel; MIÖG 72 (1964), 288,63. jegyzet.

98 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger, Die ecclesia secundae Raetiae 77, 79.

99 (Megjegyzés - Popup)

A Fiala régészek és történészek soproni konferenciáján (1973. szept.) tartott előadás.

100 (Megjegyzés - Popup)

Köztük a Soproni Szemlében Kellner Sándor tevékenységéről: SSz. 1955, 39–43, 46–47, 105; 1956, 107; 1959, 69, 72, 84, 299; 1960, 60, 64, 143, 146, 193; 1961, 61; 1967, 296; 1969, 28, 30, 32, 35–36, 38, 43–44, 49, 59–60, 63–64, 67, 80–83, 257; 1970, 98; 1971, 52; 1973, 25–27, 30–31, 33–37, 123–125.

101 (Megjegyzés - Popup)

Kovács Gyözőné (szerk.): Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzgyűjteménye. Győr, 1975. Ismertetése: SSz. 1977, 280–281.

102 (Megjegyzés - Popup)

Az MSZMP Mezőcsáti Járási Bizottsága és a KISZ Borsod megyei Bizottsága közlése alapján.

Kellner Sándor halotti anyakönyvezése (idézet Sopron város halotti anyakönyvéből): „1. Folyószám: 592 2. A bejegyzés ideje (év, hó, nap): 1919. okt. 4., 3. Az elhalálozás ideje (év, hó, nap, napszak, óra): 1919. szept. 4. d. e. 7. 4. Az elhalt családi és utóneve, állása (foglalkozása), lakhelye: Kellner Sándor betűszedő Budapest, 5. Az elhalt vallása: felekezeten kívül álló, 6. Az elhalt életkora: 32 éves, 7. Az elhalt házastársának családi és utóneve: Rabinovits Gizella. 8. Az elhalt szüleinek családi és utóneve: Kellner Sámuel, Weisz Linka, 9. Az elhalálozás helye, ha az elhalálozás nem az elhalt lakásán történt: a Sopron és Kőhidtelep közt levő országút, 10. A halál oka: belső elvérzés lövés folytán, 11. Aláírás előtti esetleges megjegyzések. Aláírások: Bejegyezve az A. U. 107. §-a szerint tett írásbeli bejelentés alapján. A bejegyzést *polgármester 17.539/1919. sz. a.* engedélyezte. – – bejelentő. Szalay Péter sk. anyakönyvvezető, 12. Utólagos bejegyzések. Kiigazítások: – –.”

103 (Megjegyzés - Popup)

A háború utáni békeszerződések Nyugat-Magyarország egy részét Ausztriának ítélték. A magyar kormány manőverezni próbált: a terület átadása közben oda küldött különítményesek felhasználásával felkelést szított. Több jól bevált emberét – köztük Prónayt – küldte a különítményesekkel az akció megszervezésére. Célja az volt, hogy a felkelés „lecsendesítése” fejében területek visszaadására bírja a nagyhatalmakat. A terv bevált: az 1921. október 13-án megkötött velencei egyezmény Sopronban és környékén népszavazást engedélyezett, melynek eredményeként Sopron és 8 község, illetve a határmegállapító bizottság módosító javaslatára még 10 község került vissza Magyarországhoz. Közben a tárgyalásokat zavarva és a célon messze túllőve Prónay október 3-án önkényesen, s a kormány legnagyobb meglepetésére kikiáltotta „az önálló és független Lajtabánságot”, mint ennek fővezére kormányzótanácsot nevezett ki, államfőként tárgyalt a budapesti kormánnyal, s az antanttal. Horthynak és Bethlennek nem kevés erőfeszítésébe került Prónay leszerelése és a lajtabánsági komédia felszámolása.

104 (Megjegyzés - Popup)

A Boszniai-hercegovinai Emlékérmét a terület 1908-as megszállásának emlékére alapította I. Ferenc József 1909-ben. A kitüntetést olyan tisztviselők és tisztek kapták meg, akik 1908. október 5-én ott, illetve a közös pénzügyminisztériumban tényleges szolgálatot teljesítettek.

105 (Megjegyzés - Popup)

Förster Lajos huszár főhadnagy, később kunszentmiklósi főszolgabíró, Prónay egyik bizalmas embere volt.

106 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár (továbbiakban: OL), K. 26. Miniszterelnökség, A. A Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratai (továbbiakban: Miniszterelnökség), 1929. XI. tétel, 4516. Magyarország Kormányzójának Kabinetirodája Vass József miniszternek Bp., 1929. VIII. 31.

107 (Megjegyzés - Popup)

MSZMP Párttörténeti Intézet Archivuma (továbbiakban: PIA) Prónay Pál: Ellenforradalmi naplójegyzeteim 1918–1921 (továbbiakban: Prónay napló), III, 301–383. A napló anyagából egy válogatás nyomtatásban is megjelent (A határban a Halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Szerkesztette: Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin, Budapest, Kossuth, 1963 (továbbiakban Prónay: A határban a halál kaszál), az emlékéremről írott rész azonban ebben nem szerepel, csupán fényképét közli.

108 (Megjegyzés - Popup)

Michaelis Samu miniszteri tanácsos 1922-től volt a M. Kir. Állami Pénzverő igazgatója. Az 1932. július 21-én kelt, 100.252. P. M. sz. rendelettel váratlanul nyugdíjazták. OL. A Pénzügyminisztérium iratai 1867–1944 (továbbiakban: PÜM), K. 296. Állami Pénzverő iratai, 2059/932., személyi ügyek 1205/932.

109 (Megjegyzés - Popup)

Kevicky Hugó (1879–?) szobrász, Fadrusz János és Stróbl Alajos tanítványa. Érmeket is készített.

110 (Megjegyzés - Popup)

Az érmet közli Huszár Lajos–Procopius Béla: Medaillen und Plakettenkunst in Ungarn Budapest, 1932,

3068., 3069. számon. Itt – lehetséges, hogy sajtóhiba –, csak 3 db ezüstéremről történik említés. Fényképét közli még Missuray-Krug Lajos: A nyugat-magyarországi felkelés. Sopron 1935.

111 (Megjegyzés - Popup)

Nemesi Évkönyv XXXIII. évf., szerk. Dr. Barcsy-Amant Zoltán. Luzern, 1955, 109–110. (továbbiakban: Nemesi Évkönyv).

112 (Megjegyzés - Popup)

PIA. Prónay napló III, 382. laphoz tartozó mellékleten.

113 (Megjegyzés - Popup)

OL. PÜM. K. 296. Állami Pénzverő iratai 1919–35., Név és tárgymutató könyvek 1929. „Prónay 10 db érmet rendel” (2519. sz.), „1000 db leszállítását kéri” (4833. sz.), „Hazai Bank Prónay Pál megbízásából 400 P. előleg átutalás” (6494. sz.).

114 (Megjegyzés - Popup)

A 10. sz. jegyzetben idézett 1929-es mutatókönyv ide vonatkozó bejegyzése: „Arany kiszolgáltatása a Prónay Érem részére” (4699. sz.).

115 (Megjegyzés - Popup)

PIA. Prónay napló III, 381–83.

116 (Megjegyzés - Popup)

A fentiek ismeretében nem valószínű, hogy „más arany példányok is adományozásra kerültek”, mint azt a Nemesi Évkönyv feltételezi. Az Évkönyv helytelen számadatot közöl a számozottan kiadott érmekről is.

117 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a 4. sz. jegyzetet.

118 (Megjegyzés - Popup)

OL. Miniszterelnökség. 1929. XI. tétel, 4516. A M. kir. belügyminiszter Bethlen István miniszterelnöknek. Bp., 1929. szept. 28.

119 (Megjegyzés - Popup)

1919-ben, a Tanácsköztársaság idején alakult, Friedrich István, Pekár Gyula és Csilléry András vezette ellenforradalmi csoport.

120 (Megjegyzés - Popup)

A nem viselhető, nagyméretű érmekre vonatkozó adatok – utalva az érmek készítésének már ismertett körülményeire – minden valószínűség szerint tévesek.

121 (Megjegyzés - Popup)

OL. Miniszterelnökség. 1929. XI. tétel, 4516. Az Országos Vitézi Szék a M. kir. Miniszterelnök úrnak. Bp. 1929. okt. 10.

122 (Megjegyzés - Popup)

Uo., fogalmazvány: A vitézi rend főszéktartóságának. Bp., 1929. nov. 12.

123 (Megjegyzés - Popup)

A Habsburg-pártiak, illetve a szabadkirályválasztók.

124 (Megjegyzés - Popup)

Utalás a különítményesek közötti korábbi politikai ellentétekre.

125 (Megjegyzés - Popup)

PIA. Prónay napló III. 383.

126 (Megjegyzés - Popup)

Ismeretlen személytől származó rendőrségi jelentés Prónay Pál debreceni tartózkodásáról és legitimista jellegű frontharcos szövetség szervezésére irányuló tevékenységéről. Debrecen, 1930. július 30. Bethlen István titkos iratai. Az iratokat sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a magyarázatokat írta Szinai Miklós és Szücs László. Budapest, Kossuth Kiadó, 1972, 379–381.

127 (Megjegyzés - Popup)

Hunyady József gróf IV. Károly szárnysegéde volt, majd száműzetésébe is követte. A magyar legitimista politika egyik vezéralakja. A másik említett legitimista valószínűleg Batthyány-Strattman László herceg, aki IV. Károlytól Aranygyapjas Rendet kapott. I. h., 381.

128 (Megjegyzés - Popup)

A Frontharcos Szövetség a háborúban résztvevő katonák nacionalista szervezete volt, élén Borbély-Macky Emil állott.

129 (Megjegyzés - Popup)

Habsburg Ottóról van szó.

130 (Megjegyzés - Popup)

PIA. Prónay napló III., a 382. laphoz tartozó melléklet. Prónay a névsorban rövidítéseket alkalmazott, ezeket feloldva közöljük.

131 (Megjegyzés - Popup)

Valószínű, hogy az egyik kimaradt név Urmánczy Nándoré, akit a Magyarország idézett cikke ezüst érem

várományosaként emlegetett.

132 (Megjegyzés - Popup)

Az igazsághoz tartozik, hogy Sigray a felsőház tagjaként 1943-ban fellépett Magyarországnak a háborúból való kilépése és a békekötés mellett. Magyarország megszállásakor a németek elhurcolták és a mauthauseni koncentrációs táborba zárták.

133 (Megjegyzés - Popup)

Prónay: A határban a halál kaszál... 341.

134 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Hírlap, 1895. IX. 20, 1896. III. 13; Sopron, 1879. V. 30; 1888. X. 24; 1893. IV. 23; 1893. V. 2; 1896. III. 13; Oedenburger Zeitung, 1889. IV. 17; 1890. IV. 4; 1891. III. 22; 1892. III. 24; 1892. VII. 4; 1895. VIII. 3; 1895. VIII. 25; 1895. X. 27.

135 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1879, 202; 1891, 287–88; 1892, 320; 1893, 263; 1894, 392; 1895, 324, 392; 1896, 255–259; 1897, 86.

136 (Megjegyzés - Popup)

Arch. Ért. 1891, 271.

137 (Megjegyzés - Popup)

Bella L., Római leletekről Sopronban. Arch. Ért. 1911, 271.

138 (Megjegyzés - Popup)

Bella: Arch. Ért. 1911, 272.

139 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gy. ásatásai: 1955. I. 26–31. (Liszt Ferenc Múzeum Régészeti Adattár 65); 1955. II. 25–III. 3. (LFM R. A. 68); 1955. IV. 27–V. 6. (LFM R. A. 72); 1956. I. 9–III. 20. (LFM R. A. 91); 1956. VI. (LFM R. A. 97); 1957. I. 8. (LFM R. A. 106); 1957. III. 13. (LFM R. A. 107); 1957. X. 2. (LFM R. A. 114); 1959. V. 4–13. (LFM R. A. 195); 1961. XII. (LFM R. A. 263); 1964. VII. 23. (LFM R. A. 302).

140 (Megjegyzés - Popup)

R. Alföldi M. ásatása: 1955. IX. 5–24. (LFM R. A. 108).

141 (Megjegyzés - Popup)

Domonkos O. leletmentése: LFM R. A. 313.

142 (Megjegyzés - Popup)

1973. szeptemberében a Kiss J. utcában ismét előkerült egy hamvasztásos sír. A leleteket a csatornázó munkások kiszedték, de még meg tudtuk figyelni a sírhelyet. Lekerekített sarkú, téglalap alakú sír volt, melynek teknős belsejét gondosan kitapasztották, kiégették. A sír alján még néhány kalcinált csontdarabkát találtunk. A sír a 103-as számot kapta.

143 (Megjegyzés - Popup)

Korábban közölt darabok a temetőből: Sírkövek: Gabler D.; Scarbantia és környékének római kőplasztikai emlékei, Arrabona 11 (1969) 5–59. Katalógusszám: 18–23, 25. További irodalmat is idéz. Kerámia: Bónis É.: A császárkori edénművesség termékei Pannoniában. Diss. Pann. II/20. Bp., 1942, IV. 2/5–8; IV. 3/3–4; IV. 5.; V. 1/11.; V. 3b/6.; V. 5/47.; V. 5/50–51.; VII. 27/34; XVIII. 2/1.; XIX. 25.; XIX. 51/5.; XXI. 47/5.; XXII. 13/14.; XXIII. 1.; XXIII. 11/4–5.; XXVI. 10/8.; XXVI. 11/4, 5, 7. Mécsesek: Iványi D.: Die pannonischen Lampen. Diss. Pann. II/2. Bp., 1935. Katalógusszám: 358–360, 525, 1274, 1278, 1280, 1412, 1423, 1425, 1453, 1580, 1594, 1868–70, 1958, 1985, 2024, 2046, 2095, 2159, 2169, 2268, 2355, 2356, 2539, 2590, 2649, 2698, 2883, 2895, 3536, 3543–51. Fibulák: Kovrig I.: A császárkori fibulák főformái Pannoniában. Diss. Pann. II/4. Bp., 1937, V. t. 42.; XXXIII. t. 6.; Patek E.: A pannoniai fibulatípusok elterjedése és eredete. Diss. Pann. II/19. Bp., 1942, II. t. 2/26., 28.; III. t. 7/98.; IV. t. 6/9. Borostyánok: Sprincz E.: Római borostyánkőgyűrűk a Nemzeti Múzeumban. FA IX. (1957) 103–104, 111 stb.

144 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűnek tartjuk, hogy a tér alatt már nem folytatódott a temető. Ez ma már nem bizonyítható ugyan, mert a tér feltöltéssel jött létre. Régebben itt folyt a Rák patak. Michel Zakariás 1700-ból származó metszetén a D-i várakornál mocsaras területet jelöl, amelyet a patak táplál. Lehetséges, hogy a római korban is patak folyt itt (természetes vagy ásott mederben), amely – ugyanúgy mint az É-i részen az Ikva – a várost a temetőtől elhatárolta. A metszetet közli: Csatkai E.–Dercsényi D., Sopron és környéke műemlékei Bp., 1956², 53. kép.

145 (Megjegyzés - Popup)

Radnóti A.: Sopron belvárosi ásatások. LFM R. A. Ásatási naplójában feltételezhető hamvasztásos gyereksírról beszél. Csontokat nem talált, csak egy „szétpattant” edényt égett folt közepén. Nem valószínű, hogy sír lenne, annál is inkább, mivel általában – a Május 1. téri temető esetében sohasem – nem hamvasztják a gyermekeket Pannoniában, még a legkorábbi római korban sem.

146 (Megjegyzés - Popup)

A feltárt tömb ÉK-i sarkában Nováki már nem talált sírokat, úgy tűnik, hogy itt elérte a temető szélét (LFM R. A. 97).

147 (Megjegyzés - Popup)

Bella: Sopron, 1905. IV. 30.

148 (Megjegyzés - Popup)

LFM R. A. 91. és 263.

149 (Megjegyzés - Popup)

Dudás Gy.: Római régiségekről. Arch. Ért. Új folyam, 1905. 286 sköv. idézi Bellát. Az útra vonatkozó adatok feldolgozva Nováki Gy.: A Scarbantiából Savariába vezető római kori út. SSz. 1956, 175–179.

150 (Megjegyzés - Popup)

Az út megtörésének többféle magyarázata lehet. Esetleg a nagyforgalmú út nem ment keresztül a városon, hanem csak egy elágazása. Az is elképzelhető, hogy a mai Széchenyi tér helyén folyó patak (11. jegyzet) alkalmas átkelőhelye – híd, vagy gázló – okozta az út törését. Tóth E. hívta fel a figyelmet arra, hogy a már fallal körülvett település kapuja esetleg nem esik egybe a korábbi útvonallal és kapuval.

151 (Megjegyzés - Popup)

Még a meglévő temetőterképeket sem tudjuk közös rendszerbe foglalni. Alföldi M. például nem mérte be fix ponthoz az ásatás területét, így még a helyét sem lehet azonosítani.

152 (Megjegyzés - Popup)

A LFM anyagában sok a századforduló táján előkerült agyagurna, a Május 1. térről (vö. 10. jegyzet: Bónis É).

153 (Megjegyzés - Popup)

58. sír.

154 (Megjegyzés - Popup)

LFM R. A. 108., ásatási napló.

155 (Megjegyzés - Popup)

A 63., 64., 73. sír esetében is. Ahol térkép is rendelkezésemre állt, ott mindig annak adatait vettem figyelembe.

156 (Megjegyzés - Popup)

47., 72., 79., 80. sír.

157 (Megjegyzés - Popup)

A III. század legvége, IV. század eleje Scarbantia virágkora (városfal építése), nem magyarázható ebben a korban az éremanyag hiánya a szegénységgel. A Balfi úti későrómai temetőben egyébként bőséges az éremanyag.

158 (Megjegyzés - Popup)

Barkóczi L.–Salamon A.: IV. század végi, V. század eleji üvegleletek Magyarországról. Arch. Ért. 95 (1968), 29–40. Korábbi irodalmat is idéznek.

159 (Megjegyzés - Popup)

Tomka P.: Későrómai sírok a Hátulsó utcában. SSz. 1967, 245–54. A kérdésre vonatkozó gazdag irodalommal.

160 (Megjegyzés - Popup)

LFM R. A.

161 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri J. Árpád-korinak tartja. Tekintve, hogy sem benne, sem a közvetlen környékén semmiféle keltezhető anyag nem került elő, korát biztosan meghatározni nem lehet. Azonban tágabb értelemben vett környezetéből sem került elő semmilyen, Árpád-korra utaló lelet, vagy objektum, így ezt a korhatározást valószínűtlennek tartjuk.

162 (Megjegyzés - Popup)

Brigetio, Gerhát fazekastelep és temető (Barkóczi L.: Brigetio. Diss. Pann. II/22. Bp., 1951, 6. és 1. kép): Aquincum, a gázgyári fazekastelep helyén, a III. századtól temető (Nagy T., Györffy Gy., Gerevich L.: Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig. Bp., 1973, 122).

163 (Megjegyzés - Popup)

A Fialat régészek és történészek soproni konferenciáján (1973. szept.) tartott előadás.

164 (Megjegyzés - Popup)

A kehely első leírására vö.: Csatkai Endre: Sopron vármegye műemlékei II. rész Sopron, 1935, 56–58.

165 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Dezső: A herceg Festetics család története Bp., 1928, 57.

166 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár: Festetics család P 235/939. lap, Majorat. 105.

167 (Megjegyzés - Popup)

A darab két előadása 1977. július 5-én és 6-án volt a Soproni Petőfi Színházban. Színlapját 1. a Pesti Műsor 1977. 26. számában.

168 (Megjegyzés - Popup)

A darabbal kapcsolatos eddigi irodalom: Hegedüs Géza nyilatkozatai (Kisalföld 1976. márc. 12.; Pesti Műsor 1977. 26. sz.); Szabó Jenő észrevételei (SSz. 1976. 286.); B. Horváth József: Hegedüs Géza drámája Lackner Kristófról (Kisalföld 1977. júl. 9.); Illés Jenő: Ünnepi tisztelgés (Film, Színház, Muzsika 1977. júl. 16.); Kartal Zsuzsa: Egy reneszánsz polgármester (Új Tükör 1977. júl. 17.); Részlet hangzott el belőle fővárosi művészek előadásában a Kossuth adón 1977. IX. 25-én (a Vallomások Sopronról c.

műsorban, összeáll.: Dezséry L. és Gyórfly S.)

169 (Megjegyzés - Popup)

Hegedüs Géza írásbeli közlése (1977. júl. 18.)

170 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kovács József László: Lackner Kristóf és kora. Sopron, 1972. Ezt a könyvet még a darab megírása előtt megkapta az író.

171 (Megjegyzés - Popup)

A polgármesterek, egyéb tisztségviselők és tanácsstagok névsorát 1. a Póda Endre szerkesztette soproni monográfiában az illető évre vonatkozó tanácsjegyzőkönyvekben, illetve a város katonai mustra lajstromaiban (Lad. XXXIV. et II. Fasc. I–II. GySmL. 2. sz. Sopron város.)

172 (Megjegyzés - Popup)

„Ejnye, ejnye, így hát a mi kedves, öreg Lacknerünk is meghalt, igazán sajnáljuk.”

173 (Megjegyzés - Popup)

Raszler Mihály helytörténeti vonatkozású cikkei: A Kapuvári Ünnepi Hét. Pártélet, 1962. november; A kapuvári nemzetközi szakcsoport élete. Ismeretterjesztő (A TIT [Győr-Sopron] megyei elnöksége és a Megyei Népművelési Tanácsadó Módszertani Füzetek), 1963, 29–32; A földművesszövetkezetek helye és szerepe a kapuvári járásban. Földművesszövetkezeti Híradó (A Győr-Sopron megyei Földművesszövetkezetek Lapja), 1965. dec. 22.; Változások a Cseren. Népszabadság, 1966. jún. 10.; Az emberen múlik. Társadalmi Szemle, 1969, április; A szocializmus építése magasabb szinten. Kisalföld, 1971. aug. 7.; Ember és technika a mezőgazdaságban. Szövetség (A Termelőszövetkezetek Rába- és Fertő-menti Területi Szövetsége, a Termelőszövetkezetek Kisalföldi Területi Szövetsége Lapja), 1971. aug.; A Kapuvári Lenin Termelőszövetkezet néhány tanulsága. Szövetség (A Rába- és Fertő-menti Termelőszövetkezetek Lapja), 1973. május; Jubilál Kapuvár mezőgazdasága. 1949–1959–1969. Szövetség, 1974. január; A kapuvári húsipar termékei külföldön. Export (Az MSZMP Győr-Sopron megyei Bizottságának kiadványa), Győr-Sopron megye üzemének termékei a világpiacra, 1974; Kapuvárról írásban és képben (társszerzővel). Kapuvár, 1974; A jubiláló Sopron gazdasága 1971-ben. SSz. 1977, 5–10.

174 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Javaslatok a soproni helytörténeti kutatások megindítására. SSz, 1956, 64 kk.

175 (Megjegyzés - Popup)

Résztevők: Hárs József, Hiller István, Környei Attila (Domonkos Ottó nevében is), Szita Szabolcs.

176 (Megjegyzés - Popup)

Papp István inkább az anyaggyűjtésről és módszertani kérdésekről szóló negyedévenkénti kötetlen beszélgetések híve, Horváth Zoltán viszont bejegyzett társaságra gondol, tisztikarra, alapszabályokkal.

Utóbbit a múzeumiak érvei meggyőzték, az előbbi sajnos nem vesz részt a munkában.

177 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Kitaibel Pál természettudományos asztaltársaság 1934. június 5-én alakult. A múzeum kéziratgyűjteményében található jegyzőkönyvei szerint azóta mindössze kétszer szakadt meg folyamatos működése: 1944. ápr. 20-tól 1945. okt. 4-ig, illetve 1951. máj. 7-től 1954. nov. 25-ig.

178 (Megjegyzés - Popup)

Alapító tagok – az 1971. október 4-én megjelentek – Domonkos Ottó, Hárs József, Hiller István, Horváth Zoltán, Környei Attila, Szita Szabolcs, Varga Imréné.